
Het Nederlandse defensiebeleid: bandwagoning met Duitsland?

Patrick van Iperen (S1245783)

Master scriptie

Master Politicologie (Internationale Betrekkingen)

Buurmalsen, 31 juli 2013

Universiteit Leiden

Begeleider: Dr. J.P. Vollaard

Tweede lezer: Prof. Dr. R. Andeweg

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1. Introductie	3
1.1 Relevantie	5
1.2 Samenvatting	8
Hoofdstuk 2. Theoretisch Kader	10
2.1 Neoliberaal (-institutionalisme)	10
2.2 “Anarchy is what states makes of it”	12
2.3 Neorealisme	14
2.4 Het neorealisme en de EU	20
2.5 De casus	23
2.6 Hypothese	26
2.7 Andere mogelijkheden	26
2.8 Samenvatting	26
Hoofdstuk 3. Operationalisatie	28
3.1 Geschiedenis defensiebeleid	28
3.2 Analyse Nederlands defensiebeleid	29
3.3 Samenvatting	34
Hoofdstuk 4. Historie	35
4.1 Neutraliteitspolitiek	35
4.2 Van neutraliteit naar gebondenheid	37
4.3 Samenvatting	43
Hoofdstuk 5. Resultaten	44
5.1 Machtsbalans	44

5.2	Beleidsanalyse internationale ontwikkelingen defensiebeleid	52
5.3	Structurele militaire samenwerking	60
5.4	Aanschafbeleid	66
5.5	Samenvatting	70
Hoofdstuk 6.	Conclusie	71
	Summary	75
	Referenties	78

Hoofdstuk 1. Introductie

‘Vergaande samenwerking Duitse en Nederlandse krijgsmacht’ is de titel van het nieuwsbericht dat het ministerie van Defensie op 28 mei 2013 op haar website plaatst. De ministers van Defensie van Duitsland (de Maizière) en Nederland (Hennis-Plasschaert) hebben dan namelijk een intentieverklaring ondertekend om de bestaande militaire samenwerking uit te breiden. Volgens Hennis-Plasschaert (2013) kunnen “landen met een gedeeld veiligheidsbelang hun waarden samen beter verdedigen dan ieder afzonderlijk.”

De intensivering van de militaire samenwerking volgt op eerder verschenen rapporten van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR). Het WRR rapport ‘Aan het buitenland gehecht’ pleit voor uitbreiding van samenwerking met Duitsland, op meerdere vlakken (WRR 2010). Zowel op politiek, economisch als militair gebied pleit het rapport voor intensivering van de samenwerking met Duitsland. Ook in het AIV rapport ‘Europese Defensiesamenwerking: soevereiniteit en handelingsvermogen’ wordt samenwerking met Duitsland op militair gebied bepleit (AIV 2012). Daarnaast pleiten beide rapporten ook voor uitbreiding van de samenwerking met andere Europese staten (België, Denemarken, Noorwegen, het Verenigd Koninkrijk). Het WRR rapport pleit misschien nog wel het meest voor een Duits-Nederlandse samenwerking.

Van Staden (1995: 33-51) verwacht een paar jaar na de Koude Oorlog dat het Nederlandse buitenlands beleid meer gericht zal worden op Duitsland. De verwachting is dat de interesse van de Verenigde Staten (VS) in de verdediging van het Europese continent zal afnemen met het wegvallen van de gezamenlijke vijand, de Sovjet-Unie (Van Staden 1995: 41-44, Mearsheimer 1990a: 5-56, b: 194-199). Daarnaast is de verwachting dat een herenigd Duitsland de sterkste actor zal worden op het Europese continent (Van Staden 1995: 44-49, Mearsheimer 1990a, b). Het Nederlandse voorstel voor de oprichting van de Europese Unie in 1991 zou een opstap zijn richting een federaal Europa (Van Staden 1995: 45, Segers 2013: 246-255). Het voorstel wordt echter van tafel geveegd door de andere lidstaten, alleen België stemt ook voor (ibidem). De Europese Unie behoudt met betrekking tot buitenlands- en veiligheidsbeleid een intergouvernementeel karakter, waar Nederland door eventuele uitbreiding minder zeggenschap zou krijgen (Van Staden 1995: 45).

Neorealistisch gezien zijn er voor Nederland na de Koude Oorlog, wanneer staten op het Europese continent een belangrijke rol blijven spelen (het federale voorstel van Nederland

wordt bijvoorbeeld weggestemd), twee opties. Nederland zou ad-hoc coalities kunnen sluiten met andere gelijkgestemde staten op specifieke onderwerpen (Van Staden 1995: 45).

Verschuivende internationale machtsverhoudingen en de koele relatie tussen Nederland en Frankrijk met betrekking tot Europese politiek maken deze optie volgens Van Staden (ibidem) tot een moeilijke optie. Van Staden (1995: 45-49) ziet bandwagoning met de sterkste actor, Duitsland, als enige serieuze optie. Bandwagoning houdt volgens Walt (1987: 13-17) in dat een staat meelift met (of de kant kiest van) de staat die de grootste bedreiging vormt of de sterkste grootmacht. Volgens Van Staden (1995: 46-49) is Duitsland niet zo zeer de grootste bedreiger, maar wel de sterkste staat op het continent. Door bandwagoning met Duitsland zou Nederland invloed kunnen blijven uitoefenen op de Europese politiek en Duitsland betrokken kunnen laten blijven bij het Westen (Van Staden 1995: 47-49).

Tijdens de Koude Oorlog aanvaardt Nederland in zekere mate ook al afhankelijkheid van de sterkste staat, namelijk de VS (Van Staden 1995: 39-42, Van Staden 2011: 10). Nederland is in deze periode niet van plan zich te onderwerpen aan de staten in de omgeving, waardoor afhankelijkheid van een grote en sterke staat op afstand wordt geprefereerd (Van Staden 2011: 10). Dit wordt geprefereerd, zoals Van Staden (ibidem) stelt: “doordat de VS zich op grote afstand bevonden, zou het waarschijnlijk niet op hinderlijke wijze bemoeien met de verhoudingen tussen de Europese staten onderling.”

Segers (2013) ziet echter al vanaf het einde van de Tweede Wereldoorlog dat het Nederlandse beleid meer gericht is op Europese samenwerking, ondanks de Atlantische retoriek. Schoneveld (2000) stelt in zijn proefschrift vast dat het Nederlandse beleid zich na de Koude Oorlog tot en met de onderhandelingen van het Verdrag van Maastricht (ter oprichting van de Europese Unie) in een spagaat bevindt tussen de Atlantische en de Europese band. Volgens Mallison (2010) richt het Nederlandse buitenlands beleid zich meer op de Atlantische, dan op de Europese relatie.

In deze scriptie wil ik onderzoeken of er in het Nederlandse defensiebeleid een zichtbare verschuiving is van Atlantische samenwerking naar Europese samenwerking, waarbij wordt verwacht dat Duitsland de sterkste staat is. Ik zal dit onderzoeken aan de hand van de verwachting van Van Staden (1995: 44-49). De onderzoeksvraag die ik daarbij zal gebruiken is:

“Heeft het Nederlandse defensiebeleid bandwagoning met Duitsland ingehouden?”

Definitie defensiebeleid

Het defensiebeleid is volgens de Wijk (2005: 147) formeel gezien afgeleid van het veiligheidsbeleid: *“Het ministerie van Defensie, en daarmee ook de krijgsmacht, is in formele zin uitvoerder van het veiligheidsbeleid dat door het ministerie van Buitenlandse Zaken wordt geformuleerd.”*

De Nederlandse grondwet heeft de volgende definitie van veiligheid en het beleid om de veiligheid van Nederland te beschermen: *“Ten behoeve van de verdediging en ter bescherming van de belangen van het Koninkrijk, alsmede ten behoeve van de handhaving en de bevordering van de internationale rechtsorde, is er een krijgsmacht”* (Grondwet, artikel 97, lid 1).

Volgens Klem (2010: 7) is het veiligheidsbeleid: *“Het Nederlandse veiligheidsbeleid omvat die maatregelen van de Nederlandse overheid die tot doel hebben de Nederlandse staat en zijn burgers te beschermen tegen geweldsdreigingen waarvan de bron zich in het buitenland bevindt.”*

Klem (2010: 7) zijn definitie neem ik over als definitie van veiligheidsbeleid. De volgende veiligheidsproblemen worden buitenwege gelaten in de definitie van het veiligheidsbeleid van Klem (2010: 7):

1. alle binnenlandse veiligheidsrisico's,
2. alle bedreigingen die niet fysiek van aard zijn en/of waar geen geweld aan te pas komt (safety issues als sociaal-economische bedreigingen, migratie, infectieziekten, voedsel, klimaat, energie, economische dreigingen),
3. alle geweldsdreigingen die direct noch indirect op Nederlandse burgers of de territoriale integriteit van Nederland zijn gericht.

Het defensiebeleid is dan het beleid aangaande de uitvoering van het veiligheidsbeleid (De Wijk 2005: 147).

1.1 Relevantie

Dit onderzoek is wetenschappelijk enerzijds relevant omdat er nog geen onderzoek vanuit neorealistisch perspectief naar specifiek het Nederlandse defensiebeleid is gedaan. Wel is er al onderzoek verricht naar het Atlantische primaat van het buitenlands- en veiligheidsbeleid na de Koude Oorlog (Van Staden 2011: 9-30, Hellema 2008: 284-295, Klem 2010, Wivel 2005: 406). Daarnaast komt in andere stukken naar voren dat het Nederlandse buitenlands-en veiligheidsbeleid naast het Atlantische primaat ook meer gericht wordt op Europese integratie

(Schoneveld 2000, Segers 2013, Stahl e.a. 2004: 417-441). Dit onderzoek is relevant omdat ik aan dit debat wil toevoegen of Nederland met betrekking tot het defensiebeleid (als onderdeel van het buitenlands- en veiligheidsbeleid) na de Koude Oorlog afhankelijker is geworden van Duitsland, of dat de Atlantische band nog altijd de boventoon voert.

Anderzijds is dit onderzoek wetenschappelijk relevant omdat middels dit onderzoek inzicht kan worden gegeven in het defensiebeleid van een kleine EU-lidstaat. Ik beschouw Nederland als kleine EU-lidstaat omdat het niet tot de Europese grootmachten kan worden berekend. De totale capaciteiten (BNP, bevolkingsgrootte, omvang) zijn daarvoor te klein. Ik beschouw Duitsland, Frankrijk, Italië en het Verenigd Koninkrijk tot de Europese grootmachten, doordat dit de grootste vier economieën zijn, deze landen de grootste populatie hebben en omdat deze staten de grootste legers qua omvang en militaire uitgaven hebben. Zoals Wivel (2005: 393-412) en Thorhalsson en Wivel (2006: 651-668) stellen is er vaak onderzoek gedaan naar de Europese grootmachten in de EU. De grootmachten worden vaak gezien als de vormers van de internationale structuur, ook binnen de EU (Wivel 2005: 412, Jones 2007: 11-12).

Volgens Wivel (2005: 393-412) staan kleine EU-lidstaten voor de uitdaging niet te worden vertrappt en uitgesloten te worden van ontwikkelingen met betrekking tot een Europees defensiebeleid. In deze scriptie wil ik onderzoeken hoe een klein EU-lidstaat omgaat met deze uitdaging. Volgens Wivel (2005: 409-410) zouden kleine EU-lidstaten beleid moeten voeren dat gericht is op de potentiële voordelen die zij kunnen behalen in de EU als een militaire actor in wording. Cladi en Locatelli (2012) zien de ontwikkelingen op defensievlak in de EU eerder als bandwagoning met de VS, dan als het ontwikkelen van een echte militaire actor. Volgens Ingebrigtsen (2004: 369-384) zullen kleine staten zich in ieder geval meer verbinden met instituties (hetzij de EU of de NAVO) om zo hun belangen het beste te waarborgen.

Door een dieptestudie naar het defensiebeleid van een kleine EU-lidstaat wil ik onderzoeken welk gedrag een klein EU-lidstaat heeft. Vanuit het neorealisme is dan de verwachting dat andere staten een vergelijkbaar gedrag zullen tonen, doordat het gedrag het gevolg is van het internationale systeem (Waltz 1979). Middels dit onderzoek wil ik dus enerzijds onderzoeken of het defensiebeleid door het neorealisme verklaard kan worden en anderzijds wil ik inzicht geven in het gedrag van kleine EU-lidstaten op het gebied van defensiebeleid.

Kleine EU en NAVO lidstaten hebben daarbij te maken met uitbreidingen van beide organisaties. De uitbreiding van het aantal lidstaten zal zorgen voor een marginalisering van de rol van de kleine lidstaten, omdat een kleine lidstaat steeds meer slechts één van de kleine lidstaten wordt (Van Staden 1995: 44, Wivel 2004: 407-411, Ingebritsen 2004: 369-384). De vraag is dan welk beleid een kleine EU-lidstaat voert om de eigen belangen zo goed mogelijk te waarborgen?

Alle EU lidstaten hebben in 2013 de beschikking over een eigen leger. Hoewel er in het verdrag van Lissabon (2009, artikel 42) een stap wordt gezet naar een gezamenlijke defensie, blijven de lidstaten zeggenschap behouden over het eigen leger. Op andere beleidsterreinen, zoals de economie, vindt wel integratie plaats. Zo heeft meer dan de helft van de EU dezelfde munt, de Euro. De vraag die Waltz (1979: 105) zich dan ook al tijdens de Koude Oorlog afvraagt met betrekking tot defensiebeleid: “Why does their integration not take place?” Uit het artikel van Wivel (2004: 393-412) blijkt dat de EU-grootmachten vaak unilateraal beslissingen nemen in crisissituaties, of in onderling overleg (zoals de Irak-oorlog). Tevens constateert Wivel (ibidem) dat het sterk binden van grote staten aan instituties contraproductief kan werken, omdat grootmachten kunnen beslissen dat hun belangen beter buiten deze instituties worden gewaarborgd (Wivel 2004: 405). Hierdoor blijven staten in principe de belangrijkste actoren in het veiligheids- en defensiebeleid. Ondanks het mogelijk socialiserende karakter van de EU als institutie (Smith 2004: 100).

Doordat de lidstaten van de EU nog altijd de beschikking hebben over een eigen leger en een eigen defensiebeleid voeren, is defensie nog altijd een nationale aangelegenheid. In een globaliserende wereld, waarin terroristische aanslagen worden gepleegd door groepen die grensoverschrijdend georganiseerd zijn, rijst de vraag hoe belangrijk staten nog zijn in het internationale systeem? Voor neorealisten zijn en blijven staten de belangrijkste actoren van het internationale systeem (Waltz 1979: 105). Het overleven als staat is volgens neorealisten het hoogste doel (Waltz 1979: 93). Transnationale actoren zijn volgens Waltz (1979: 95) wel onderdeel van het systeem, maar niet de primaire actoren. (Neo-) realisten verklaren dat het legitieme monopolie van geweld ligt bij de staten en niet bij terroristische groeperingen (Kiras 2008: 373). Staten blijven volgens neorealisten daardoor de belangrijkste actoren in het internationale systeem. De militaire reactie van staten naar aanleiding van de aanslagen op 11 september 2001 geven de rol van staten nog het beste weer. Hoewel de aanslagen worden gepleegd door Al-Qaida, vallen de VS als reactie een andere staat binnen, Afghanistan. Het monopolie van geweld en dat staten reageren op terroristische aanslagen, maakt de staten

volgens neorealisten tot de meest belangrijke actoren. Het blijft daardoor dus relevant om te onderzoeken welk defensiebeleid een staat voert.

Constaterende dat het defensiebeleid van een EU-lidstaat er nog altijd toedoet en ondanks (militaire) samenwerkingsverbanden staten nog zelf beslissen over het defensiebeleid, blijft de relevante vraag in dit onderzoek met wie en waarom werkt een kleine EU-lidstaat samen? En de vervolgvraag is dan of het neorealisme in staat kan worden geacht een verklaring te geven voor het defensiebeleid van kleine EU-lidstaten? Of hebben constructivisten of neoliberalen een betere verklaring voor wanneer en waarom samenwerking op defensievlak plaatsvindt?

Uit onderzoek van Gvalia et.al. (2013: 98-131) blijkt dat neorealistische verwachtingen met betrekking tot het defensiebeleid niet altijd uitkomen. Het artikel van Gvalia et.al. (2013: 98-131) toont hun onderzoek naar het buitenlands beleid van Georgië. Gelegen naast grootmacht Rusland is de neorealistische verwachting dat het Georgisch beleid bandwagoning met Rusland inhoudt, net zoals het beleid van Azerbeidzjan (Gvalia et.al. 2013: 98-131). Zij constateren echter dat Georgië een ander beleid voert dan dat vanuit neorealistisch perspectief te verwachten is (ibidem). Middels dit onderzoek naar het defensiebeleid kan ik aan de theoretische discussie toevoegen of het neorealisme voor het defensiebeleid van kleine EU-lidstaten nog wel een verklaring heeft.

Het onderzoek heeft daarnaast maatschappelijke relevantie doordat ik middels dit onderzoek theoretische inzichten kan geven met betrekking tot de militaire samenwerkingsverbanden. Het AIV en de WRR adviseren beide dat het Nederlandse defensiebeleid meer gericht zou moeten worden op de Europese buurlanden, of Europese landen met een gelijke politieke cultuur. Door dit onderzoek kan ik inzicht geven in bepaalde patronen voor het defensiebeleid van een kleine EU-lidstaat als Nederland. Hieruit zal blijken of het richten op samenwerking met de buurlanden volgens het neorealisme een strategische stap zal zijn.

1.2 Samenvatting

In dit hoofdstuk heb ik het wetenschappelijke debat geïntroduceerd waaraan ik een bijdrage wil leveren. In dit onderzoek zal ik dus onderzoeken of het defensiebeleid na de Koude Oorlog meer afhankelijk is geworden van de Europese partners, met name Duitsland. Hiermee

wil ik enerzijds het defensiebeleid van een kleine EU-lidstaat analyseren en anderzijds onderzoeken of het neorealisme het defensiebeleid van een kleine lidstaat van de EU kan verklaren. De definitie van het defensiebeleid in dit onderzoek wordt beperkt tot het beleid aangaande de fysieke geweldsdreiging die van buiten het territoriaal grondgebied afkomstig is.

Hoofdstuk 2. Theoretisch Kader

Verschillende theorieën in de internationale betrekkingen zullen andere verklaringen hebben voor het defensiebeleid van Nederland sinds de Koude Oorlog. De hypothese die ik in dit onderzoek wil testen komt voort uit het neorealisme. Het defensiebeleid zou volgens de hypothese bandwagening met de verwachte sterkste militaire actor, Duitsland, inhouden. In dit hoofdstuk zal ik uiteenzetten hoe vanuit het neorealisme tot deze hypothese kan worden gekomen. Eerst beschrijf ik kort het neoliberal(-institutionalisme) en het constructivisme, omdat deze theorieën veelal worden geacht de kenmerken en de samenwerking in de EU beter te kunnen verklaren (Cladi en Locatelli 2012: 266). Daarna zal ik het neorealisme uiteenzetten en eindigen met de beschrijving van de casus die in dit onderzoek centraal staat.

2.1 Neoliberaal (-institutionalisme)

Het neoliberalisme bestaat uit verschillende stromingen die de oorzaak van vrede tussen staten kunnen verklaren. Het commercieel liberalisme, het republikeins liberalisme, het sociologisch liberalisme en het neoliberale institutionalisme vallen allen onder de paraplu van het neoliberalisme (Baldwin 1993: 4).

De kans op vrede tussen staten is groter als er onderling vrij verkeer van goederen is volgens het commercieel liberalisme (Baldwin 1993: 4). Volgens republikeinse liberalen zal de relatie tussen democratische staten vreedzamer zijn (ibidem). Democratieën komen evengoed in conflict met andere staten, maar dat zullen dan non-democratische staten zijn. Wanneer democratieën zich gedwongen zien te kiezen in een conflictsituatie, kiezen democratische staten dezelfde kant (Doyle 1983: 217). Het sociologisch liberalisme legt een verband tussen transnationale interacties en internationale integratie (Baldwin 1993: 4). Door transnationale interacties zullen staten eerder geneigd zijn om te integreren. Door integratie zal het wantrouwen afnemen en zal de onderlinge relatie vreedzamer verlopen.

De neoliberale institutionalisten beargumenteren dat de interacties tussen staten meer gestructureerd verlopen door internationale instituties. Door deze instituties wordt het wantrouwen en de onzekerheid gedeeltelijk weggenomen (Andreatta 2005: 30-31). Wanneer staten elkaar meer vertrouwen, vergroot dat de kans op vrede. Zij hebben daarbij dezelfde assumptie als het neorealisme, namelijk dat staten in een overlevingsstrijd zijn waarbij zij andere staten niet vertrouwen. Dit wantrouwen en de strijd om te overleven zou kunnen

uitmonden in een conflict. Internationale instituties zullen de kans op een conflict verkleinen, volgens neoliberale institutionalisten.

Deze neoliberale theorieën hebben vooral verklaringen voor de oorzaken van vreedzame relaties tussen staten. Deze neoliberale theorieën zijn in staat om een verklaring te vinden voor de vreedzame relatie tussen Nederland en Duitsland. Van het totaal dat Nederland exporteert wordt meer dan een kwart geëxporteerd naar Duitsland (CIA). Hiermee is Duitsland verreweg Nederlands grootste exportpartner, gevolgd door België, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Daarnaast zijn beide landen lid van zowel de EU als de NAVO, zijn het beide democratieën en zijn ze mede door deze instituties en de export nauw met elkaar verbonden. De kans op een vreedzame relatie tussen beide landen is daarmee dus groot.

Een vreedzame relatie vergroot de kans op samenwerking tussen staten. Samenwerking zou volgens neoliberale institutionalisten ontstaan doordat instituties het gedrag van staten beïnvloeden (Cladi en Locatelli 2012: 266). Volgens Cladi en Locatelli (2012: 266) dicht Smith (2004: 95-136) de meest verregaande rol aan instituties toe. Smith (2004: 100) beargumenteert dat de EU als instituut er voor zorgt dat de politieke elite meer gesocialiseerd is en daardoor een meer gelijk Europees buitenlands beleid voert (hiermee combineert hij wel het institutionalisme met het constructivisme). Minder optimistische neoliberalen zien in dat het wantrouwen tussen staten afneemt door instituties (Andreatta 2005: 30). Doordat het vertrouwen is toegenomen, zullen staten met een gedeeld veiligheidsbelang eerder geneigd zijn om samen te werken (ibidem).

Toch is het voor neoliberalen moeilijk de oorzaken van het ontstaan van samenwerken en het ontstaan van conflicten tussen staten te verklaren volgens Hay (2002: 21-27). Daarbij hebben sommige neoliberale institutionalisten de neiging de rol van instituties te overschatten (Mearsheimer 1994/1995: 5-49, Hay 2002: 23). Ondanks het bestaan van een Europees Veiligheids- en Defensiebeleid (EVDB) opereren vooral de grotere Europese grootmachten vanuit hun eigen visie of belangen (Wivel 2005: 393-412). Zo steunt het Verenigd Koninkrijk de Amerikaanse inval in Irak, terwijl Frankrijk en Duitsland zich daartegen keren. Ondanks de EU als institutie, blijft de rol van staten in de EU dan ook nog altijd relevant volgens Wivel (2005: 393-412).

Hoewel aanhangers van de Kantiaanse complexe onderlinge afhankelijkheid staten ook als belangrijke actoren beschouwen, zien zij ook een belangrijke rol voor transnationale actoren, zoals instituties (Nye 2009: 220). Volgens Nye (2009: 220-221) zien aanhangers van

de Kantiaanse complexe onderlinge afhankelijkheid welvaart als het hoogste doel in plaats van veiligheid. Volgens Nye (2009: 220-221) is de relatie tussen Frankrijk en Duitsland sinds de Tweede Wereldoorlog het Europese voorbeeld van complexe onderlinge afhankelijkheid.

Militaire samenwerking tussen Nederland en Duitsland kan volgens neoliberalen dus door verschillende oorzaken ontstaan. Hoewel het neoliberalisme zich volgens Lamy (2008: 133-135) meer focust op politieke economie en milieukwesties, geeft het wel inzicht in redenen voor samenwerking. Intensivering van de militaire samenwerking tussen beide landen zal volgens neoliberalen een gevolg zijn van de onderlinge afhankelijkheid, de (economische) voordelen die zij daaruit kunnen halen en het gegeven dat samenwerking überhaupt makkelijker is doordat beide landen democratieën zijn.

2.2 “Anarchy is what states make of it”

Het constructivisme is volgens Adler (1997: 319-363) de middenweg tussen rationale materialistische theorieën en interpretatieve idealistische theorieën. Het neorealisme en neoliberalisme schaaft Adler (ibidem) onder de rationalistische theorieën. Postmodernisme en poststructuralisme zijn daarentegen interpretatieve theorieën (ibidem). Alexander Wendt plaatst constructivisme wel in het rijtje van de interpretatieve theorieën, maar volgens Adler (1997: 330-332) neemt het constructivisme zowel het materiële als ideeën mee in het ‘verstehen’ van de politieke realiteit. Het ‘verstehen’ van de sociale realiteit is volgens Schutz (in Adler 1997: 326) niet alleen een sociaalwetenschappelijke methode, maar ook een verzameling van collectieve interpretaties, handelingen en instituties van de deelnemende actoren zelf. Het ‘verstehen’ is dan niet een manier om de sociale realiteit waar te nemen, maar het *is* (nadruk Adler) de sociale realiteit (Adler 1997: 326).

Hoewel ideeën wel een rol spelen in het neoliberalisme, spelen de ideeën echter alleen een rol binnen het structurele (Adler 1997: 330-332). De ideeën hebben dan alleen maar gevolg voor de materiële wereld, terwijl de constructie van de identiteit van actoren achterwege wordt gelaten (Adler 1997: 331). Het internationale systeem wordt volgens neorealisten en neoliberalen gekenmerkt door een anarchistische ordening (Waltz 1979, Mearsheimer 2001: 30-31, Andreatta 2005: 30-31). Ideeën spelen in de structuur van het internationale systeem en deze anarchistische ordening geen rol. Terwijl volgens constructivisten als Wendt (1992: 391-425) anarchie slechts een idee is, zoals zijn bekende

zin: “Anarchy is what states make of it”. Ideeën spelen volgens constructivisten dus niet alleen binnen de structuur een rol, maar ook in de constructie van deze structuur.

Militaire samenwerking tussen staten is volgens constructivisten dan ook niet een ‘logisch’ gevolg van de structuur van het internationale systeem. Militaire strategische situaties worden gekarakteriseerd door onderlinge wederkerige verwachtingen (Schelling in Adler 1997: 346). De strategieën van actoren in het internationale systeem zijn dan ook gebaseerd op zowel het materiële, als op onafhankelijke subjectieve overtuigingen, maar ook op de onderlinge verhoudingen die weer gebaseerd zijn op “gezamenlijke historische ervaringen, epistemologische criteria, verwachtingen over juiste acties en, de meest belangrijke, het bestaan van of het gebrek aan onderling vertrouwen” (Adler 1997: 346). Strategieën in (potentiële) conflictsituaties zijn volgens Schellings’ theorie dan ook niet een gevolg van een bepaalde mathematische uitkomst (ibidem). De militaire strategie is gebaseerd op een onderlinge afhankelijke combinatie van overtuigingen, materieel, kennis en de sociale communicatie.

Nederlands defensiebeleid zal volgens constructivisten dan ook niet zozeer een uitkomst zijn van de structuur van het internationale systeem. De structuur wordt immers gecreëerd door staten en andere actoren. Militaire samenwerkingsverbanden zullen naast het materiële ook gebaseerd zijn op verwachtingen, een gedeelde identiteit, een vergelijkbare politieke cultuur en de historische relaties. Volgens Adler (1997: 319-363) speelt het materiële deel dus ook een rol in het verklaren van internationale betrekkingen. Het materiële geeft namelijk wel de sterkte aan van de actoren, hoewel de sterkte van actoren wel verschillend kan worden geïnterpreteerd. Nederlandse afhankelijkheid of samenwerking met de sterkste militaire actor is dan mede gebaseerd op de Nederlandse interpretatie van het internationale systeem, de eigen rol in het internationale systeem en de interpretaties van de andere actoren.

Nu ik de twee alternatieve hoofdstromingen kort uiteen heb gezet, zal ik ingaan op het (neo-)realisme. Het neoliberalisme en het constructivisme hebben alternatieve verklaringen voor het gevoerde defensiebeleid van Nederland in de periode 1990-2012. In het discussiehoofdstuk zal ik ingaan op deze mogelijke andere verklaringen voor het gevoerde beleid. Nu zal ik eerst het (neo-)realisme uiteenzetten en aan de hand daarvan onderzoeken of het Nederlandse defensiebeleid neorealistisch is na de Koude Oorlog.

2.3 Neorealisme

Het realisme wordt gezien als de meest dominante en invloedrijkste theorie in de internationale betrekkingen (Dunne en Schmidt 2008: 91-92, Hay 2002: 13-17). Zoals de naam doet vermoeden is het neorealisme onderdeel van de realistische traditie (Hollis en Smith 1990: 36). Het neorealisme is volgens Hollis en Smith (ibidem) een meer gestructureerde theorie dan het klassieke realisme. *Theory of International Politics* van Waltz (1979) wordt gezien als belangrijkste neorealistische tekst (Hollis en Smith 1990: 36, Dunne en Schmidt 2008: 98). Waltz (1979: 18-38) ziet het realisme als een reductionistische theorie, waar alleen de capaciteiten van de units in het systeem worden geanalyseerd. Volgens Waltz (1979: 73-78) wordt het gedrag van staten in het internationale systeem mede bepaald door het systeem. Het structureel realisme, zoals de theorie ook vaak wordt genoemd, verklaart het gedrag van staten alleen op het niveau van het internationale systeem (Hollis en Smith 1990: 37).

Ik zal het neorealisme uitwerken in de volgende stappen. Eerst zal ik de structuur van het internationale systeem beschrijven. Volgens Waltz (1979: 101) kenmerkt de structuur van een politiek systeem zich door drie kenmerken:

- 1) De structurele ordening en organisatie
- 2) De karakteristieken van de units in het systeem
- 3) De verdeling van de capaciteiten

Na het uitwerken van de politieke structuur zal ik ingaan op het gedrag van staten in het internationale systeem. Hierbij zal ik ingaan op de mogelijkheid van samenwerking tussen staten volgens het neorealisme, de machtsbalans in het internationale systeem en het mogelijke bandwagoning van kleine staten met grote staten.

Structuur van het internationale systeem

Het internationale systeem is volgens Waltz (1979: 88-91) anarchistisch geordend en gedecentraliseerd georganiseerd. Een anarchistische ordening is het tegenovergestelde van een hiërarchische ordening, zoals een binnenlands politiek systeem is georganiseerd (Waltz 1979: 88). Een anarchistische ordening betekent dat de politieke units in het politieke systeem gelijk aan elkaar zijn en dat er daar boven geen systeem-brede regering (of autoriteit) is

(Waltz 1979: 88-91). Dat het systeem anarchistisch geordend is betekent volgens Mearsheimer (2001: 30) niet dat er direct een conflict zou ontstaan. Het is volgens Waltz (1979: 88-91) en Mearsheimer (2001: 30-31) slechts een manier van ordening. Het systeem is daarbij gedecentraliseerd georganiseerd, omdat de beslissingen worden genomen door de politieke units en niet door een centrale regering (Waltz 1979: 88-91).

De karakteristieken van de units

In het internationale systeem zijn staten de belangrijkste politieke units (Waltz 1979: 88-97). Ongeacht andere factoren zullen staten op een gelijke wijze opereren in het internationale systeem (Waltz 1979: 63, 91-93). In een anarchistisch geordend systeem hebben de politieke units allemaal dezelfde functie (ibidem). Waltz (1979: 91) neemt aan dat staten het overleven als primaire doel hebben. Het overleven is namelijk de primaire vereiste van een staat om andere doelen in het internationale systeem te kunnen bereiken (Waltz 1979: 91-92).

De staten geven daarnaast vorm aan de structuur van het internationale systeem volgens Waltz (1979: 93). Diegene die deze staatgerichte visie bekritiseren doen dat op basis van twee redenen. De eerste reden is dat staten niet de enige belangrijke actoren zijn in het internationale systeem. De tweede reden is dat de staten minder belangrijk worden, en andere actoren belangrijker (Waltz 1979: 93). Volgens Waltz (ibidem) zijn staten inderdaad niet de enige belangrijke actoren in het systeem, maar wel de belangrijkste. De structuur van het systeem wordt gevormd door de belangrijkste actoren en dat zijn de staten (Waltz 1979: 93-94). De staten geven volgens Waltz (ibidem) dus de structuur vorm, terwijl transnationale actoren deelnemen aan het proces binnenin de structuur van het systeem. Volgens Waltz (ibidem) blijven staten de belangrijkste actoren, ondanks de opkomst van meer transnationale actoren.

Volgens Waltz (1979:93-94) is het onderscheid tussen 'hoge' en 'lage' politiek misplaatst. 'Hoge' politiek is politiek, gericht op het overleven van een staat. 'Lage' politiek zijn de economische en sociale factoren die niet zo zeer met het overleven van de staat te maken hebben. Liberalen zien deze factoren als de belangrijkste factoren in het internationale systeem. Volgens Waltz (ibidem) zijn economische, militaire en politieke middelen echter zo met elkaar verbonden dat een onderscheid op deze manier niet op zijn plaats is. Staten

gebruiken namelijk economische middelen voor politiek-militaire doeleinden en vice versa (ibidem).

De staten met de grootste middelen zijn de meest bepalende actoren in het internationale systeem (Waltz 1979: 93-94, Mearsheimer 2001: 30-31). Grootmachten zijn de meest bepalende politieke units die de structuur van het internationale systeem vormgeven (Waltz 1979: 88-97, Mearsheimer 2001: 30-31). Maar, hoe kan worden bepaald of een staat een grootmacht is, of niet? Volgens Waltz (1979: 97-98) en Mearsheimer (2001: 55-82) kan dit worden bepaald door de totale capaciteiten van de staten bij elkaar op te tellen.

Totale capaciteiten van de politieke units

De politieke units zijn vergelijkbare units, zij verschillen echter wel qua capaciteiten. De staten hebben dezelfde rol en hetzelfde soort middelen in het internationale systeem, het verschil zit echter in de verschillende omvang van de middelen (Waltz 1979: 97). De sterkte van een staat kan worden gemeten door de totale capaciteit van een staat te vergelijken met die van andere staten (Waltz 1979: 98). De totale capaciteit van staten bestaat uit militaire, economische en demografische factoren.

In *'the tragedy of power politics'* vergelijkt Mearsheimer (2001) de verhoudingen van staten op basis van tenminste het Bruto Nationaal Product (BNP), populatie en het aantal manschappen. Om te vergelijken hoe de verhoudingen tussen staten liggen vergelijkt Mearsheimer (2001) ook de relatieve welvaartsverhoudingen. Daarbij zegt het BNP niet altijd alles volgens Mearsheimer (2001), omdat een staat met een BNP dat stoelt op hoogwaardige technologie relatief sterker is dan een staat met een BNP, dat stoelt op landbouw. Economische factoren geven de potentiële sterkte aan in een conflict situatie, terwijl manschappen, militaire uitgaven en het wapenarsenaal de actuele sterkte aangeven (ibidem).

Het gedrag van staten

Wanneer er wordt aangenomen dat het overleven van staten het belangrijkste doel is van staten, dan ligt het voor de hand dat veiligheid een centrale rol speelt in het buitenlands beleid van een staat. Veiligheid wordt door geen andere autoriteit gewaarborgd, dan de staten op zichzelf (Waltz 1979: 91-92). Het anarchistisch geordende en gedecentraliseerde systeem

maakt dat staten op zichzelf zijn aangewezen om te overleven (ibidem). Doordat staten geen autoriteit boven zich aanvaarden en overleven als primair doel hebben, zullen zij zich hier ook naar gedragen (Waltz 1979: 79-99).

Volgens Mearsheimer (2001: 30-31) is overleven ook het primaire doel, maar is het inherent daaraan dat staten ook streven naar zoveel mogelijk macht. Volgens Waltz (1979: 118-128) is het echter onverstandig voor staten om te streven naar zoveel mogelijk macht, de veiligheid moet eerst worden gegarandeerd. De theorie van Waltz wordt door Mearsheimer (2010: 78) gezien als defensief neorealisme, terwijl hij zelf een offensieve realist is. Volgens Mearsheimer (2001: 30-31, 2010: 79-80) ontwikkelen staten, met name grootmachten, altijd offensieve capaciteiten om de positie te verbeteren.

Zowel het defensief als het offensief neorealisme plaatst het gedrag van staten in een machtsbalans theorie (letterlijke vertaling van balance of power theory). Staten gebruiken de beschikbare middelen om hun doelen te bereiken in het systeem (Waltz 1979: 118). De beschikbare middelen vallen voor staten uiteen in interne en externe factoren. Intern kunnen staten de totale capaciteiten vergroten, extern kunnen staten de eigen alliantie versterken of de alliantie van de tegenstander verzwakken (ibidem). Het vergroten van de totale capaciteiten kan de relatieve machtspositie vergroten wanneer in verhouding de staat de totale capaciteiten meer verhoogt dan andere staten.

De machtsbalans theorie gaat er vanuit dat staten proberen hun positie in het internationale systeem minimaal proberen te behouden, dan wel te vergroten (Waltz 1979: 125-126, Mearsheimer 2001: 30-35). De machtsbalans theorie claimt een verklaring te geven van het resultaat, zoals het internationale systeem op het huidige moment is (Waltz 1979: 119). Ondanks de mogelijke intenties van staten, wordt door de machtsbalans theorie alleen het resultaat van de acties tussen staten verklaard (Waltz ibidem). De theorie verklaart waarom vergelijkbaar gedrag wordt getoond in vergelijkbare situaties (Waltz 1979: 122). De vraag is dan welk gedrag staten kunnen vertonen volgens deze theorie.

Eigenlijk kunnen staten volgens Waltz (1979: 123-128) twee soorten gedrag vertonen: tegenwicht bieden aan de (potentieel) sterkste staat of alliantie, of zich aansluiten bij de sterkste kant. Daarnaast kan een staat in een conflict een “buck-passing” strategie toepassen (Mearsheimer 2001: 157-160). Bij deze strategie laten staten een andere staat de kastanjes uit het vuur halen in een conflict, en blijven zelf afzijdig. Staten kunnen één van deze drie

strategieën toepassen omdat zij willen overleven als staat. De vraag is dan waarom kiest een staat voor één van deze opties?

Volgens Waltz (1979: 125-126) is balancerend gedrag (tegenwicht bieden aan de potentieel sterkste staat/alliantie) het gedrag dat afgeleid kan worden van het systeem. Het eerste belang van staten is namelijk om de positie in het systeem te behouden en niet om zoveel mogelijk macht te bezitten (Waltz 1979: 126). Wanneer staten zoveel mogelijk macht zouden willen bezitten, zouden ze er voor kiezen om aan te sluiten bij de sterkste kant (ibidem). Staten zijn echter op zoek naar veiligheid en die wordt niet of altijd gegarandeerd als een staat zich aansluit bij de sterkste kant (ibidem). De sterkste kant kan namelijk een bedreiging vormen voor de veiligheid van de staat (Walt 1987: 21-33). Het aansluiten bij de sterkste kant, of de winnende alliantie in een conflict, wordt bandwagoning genoemd (Walt 1987: 21).

Bandwagoning komt minder vaak voor of dan het vertoon van balancerend gedrag door staten (Walt 1987: 27, 178). Het gedrag van staten wordt volgens Walt (1987: 21-22) naast de sterkte van een andere staat of alliantie ook bepaald door de bedreiging die een andere staat vormt. Walt (1987: 17-33) spreekt daarom liever van een “balans tegen dreigingstheorie” (balance of threat theory). Staten sluiten eerder een alliantie tegen de agressor, dan dat zij zich bij de agressor aansluiten, terwijl de agressor de zwakste kant zou zijn (Walt 1987: 17-33).

Volgens Waltz (1979: 125-126) tonen staten balancerend gedrag door de zwakke kant te steunen. Door de zwakke kant te steunen wordt alliantie tegen de sterkste kant versterkt en blijft de machtsbalans in evenwicht. De posities in het internationale systeem zullen op deze manier weer in balans komen.

Hoewel balancerend gedrag geprefereerd kan worden boven bandwagoning, zijn er wel situaties waarin staten kiezen voor bandwagoning (Walt 1987: 29). In het algemeen is het volgens Walt (ibidem) zo dat hoe zwakker de staat is, hoe meer het geneigd zal zijn om te kiezen voor bandwagoning. Zwakkere staten zullen er wel voor kiezen om te balanceren tegen staten van gelijke sterkte (Walt 1987: 30). Wanneer een sterke staat echter wordt geacht door middel van offensieve en effectieve actie, een bedreiging te vormen voor een zwakkere, dan is bandwagoning een verleidelijke optie (ibidem). Wanneer zwakkere staten met het aansluiten bij de zwakkere kant eigenlijk geen effectieve invloed hebben op de machtsbalans, lijkt balanceren ook niet de meest gunstige optie (Walt 1987: 29-30). Daarbij kunnen staten door

hun geografische positie zich gedwongen zien om te kiezen voor bandwagoning met de grote bedreiger in de buurt (Walt 1987: 30). Een voorbeeld is het aansluiten van Finland eerst met de Sovjet-Unie en later met Nazi-Duitsland, in plaats van potentiële bondgenoten die het land na afloop van de oorlog kunnen steunen tegen de bedreigers (ibidem).

Volgens Walt (1987: 22-28) zijn de totale capaciteiten, de geografische ligging, de offensieve kracht en de agressieve intenties van andere staten van belang voor staten om hun gedrag te verklaren. De combinatie van factoren leidt tot het gedrag van staten in het internationale systeem. De geografische ligging en de offensieve kracht zijn van belang om te analyseren waarom een staat zich bij een andere staat aansluit. Een voorbeeld van bandwagoning is Azerbeidzjan, dat gelegen naast Rusland, kiest voor bandwagoning met de dichtst bij gelegen grootmacht (Gvalia et. al. 2013: 98-131).

Walt (1987: 17-28) gaat van de “balanceren tegen bedreiging theorie” uit en dan wordt het gedrag bepaald ten opzichte van de meest bedreigende staat. Volgens Mearsheimer (2001: 162-163) houdt bandwagoning in dat een kleinere/zwakkere staat zich aansluit bij de sterkste macht om zo mee te delen in de gezamenlijke winsten die ze met de samenwerking kunnen bereiken. Volgens Waltz (1979: 126) zal bandwagoning voorkomen wanneer balancerend gedrag meer kost dan het zou opleveren.

Volgens Van Staden (1995: 45) is bandwagoning het aansluiten bij de sterkste staat, niet de grootste bedreiging. Volgens de belangenbalanstheorie van Schweller (1994: 72-107) kunnen staten voor bandwagoning kiezen om te delen in de winsten die behaald kunnen worden door aan te sluiten bij de sterkste staat of, gedeeltelijk in overeenstemming met de theorie van Walt (1987: 17-22), om aansluiting te zoeken bij de sterkste staat tegen meer bedreigender gevaren. Schweller (1994: 102) noemt deze staten ‘schapen’¹, doordat het status-quo staten zijn die door bandwagoning of ‘buck-passing’ proberen te overleven als staat. Buck-passing betekent in dit geval dat staten door middel van afzijdigheids-/neutraliteitspolitiek proberen te overleven.

In dit onderzoek zal ik gebruik maken van de definitie van bandwagoning van Schweller (1994: 72-107). Bandwagoning van een staat houdt dan in dat men dit gedrag vertoont om te delen in de winsten door zich aan te sluiten bij de sterkste staat, of door aansluiting bij de sterkste staat om de voor de staat meer bedreigendere gevaren tegen te gaan. Balancerend

¹ Schweller (1994: 70-72) noemt deze staten eigenlijk ‘lambs’, maar in het Nederlands past de typering schaap beter.

gedrag is in dit onderzoek het gedrag dat vertoond wordt om tegenwicht te bieden aan andere actoren. Zij het door balanceren tegen staten van gelijke capaciteiten, of door het aansluiten bij allianties tegen grotere staten.

2.4 Het neorealisme en de EU

Ik zal nu eerst ingaan op de situatie in de EU, om vervolgens in te gaan op de vraag voor welke keuze kleine EU- lidstaten staan. Over het algemeen staan neorealisten sceptisch tegenover de mogelijkheden van internationale samenwerking (Andreatta 2005: 25, Mearsheimer 1994/1995: 7, Waltz 1979: 105-106). De basisassumpties dat staten willen overleven en hun soevereiniteit willen bewaren is volgens Mearsheimer (in Andreatta 2005: 25) de reden dat staten geen autoriteit boven zich accepteren. De EU als instituut is een serieuze uitdaging voor neorealisten, aangezien de EU een bovenstatelijke organisatie is met eigen bevoegdheden. Zo heeft de EU bijvoorbeeld de exclusieve bevoegdheid over het gezamenlijke handelsbeleid. Bij defensiebeleid komt integratie tussen staten echter nauwelijks voor volgens Waltz (1979: 105). Ondanks de ontwikkelingen op het gebied van defensiebeleid in de EU, behouden de staten militaire bevoegdheid (Verdrag van Lissabon 2009, artikel 42.1). Deze situatie is zo in de onderzochte periode, ondanks het streven naar een gemeenschappelijk defensiebeleid, wat kenbaar wordt gemaakt in hetzelfde artikel 42.

Volgens Waltz (1979: 92) kunnen staten wel integreren, wanneer zij een hoger doel dan overleven nastreven. Op deze manier zullen staten samen gaan (amalgamatie), maar blijft het internationale systeem in principe hetzelfde: statelijke units die overleven als doel hebben (Waltz 1979: 92, 118-119). Wanneer de EU radicaal zou veranderen zou dit een optie voor de EU zijn. Na de Koude Oorlog voorspelt Waltz (1993: 70) dat er een nieuwe orde zal ontstaan met vier of vijf grootmachten. Hierbij spreekt hij van één Europese macht, of dat deze nu Duitsland of de Verenigde Staten van Europa genoemd kan worden. In zijn artikel uit 2000 benadrukt Waltz (2000: 31-32) dat de EU zonder radicale verandering geen militaire macht in de wereld zal worden. Hij voorspelt echter dat de EU niet snel radicaal zal veranderen en de facto geen militaire wereldspeler zal worden (ibidem). De vraag blijft wel, waarom Europese integratie heeft plaatsgevonden en waarom de verhoudingen tussen de EU-lidstaten vreedzaam verlopen?

Volgens Andreatta (2005: 25) kan de benadering van Waltz de oorzaken van de Europese integratie dan ook niet verklaren. Andreatta (2005: 26) onderscheidt twee groepen verklaringen. De eerste groep zoekt de oorzaak bij de positie van de EU in de wereld, terwijl de andere groep de oorzaken zoekt bij de interne verhoudingen (Andreatta 2005: 26-27). Ik zal eerst de twee oorzaken uiteenzetten en dan ingaan op de posities van kleine EU-lidstaten.

De eerste groep verklaart de Europese integratie door de hegemoniale rol van de VS in het Westerse kamp (Andreatta 2005: 26). Door de hiërarchie in de verhoudingen tussen de VS en de Europese NAVO lidstaten kan de VS de wil opleggen aan de Europese staten volgens Gilpin (in Andreatta 2005: 26). Volgens Gilpin (ibidem) kan de Europese integratie worden verklaard doordat de VS de kracht van de Westerse coalitie wil versterken en de West-Europese staten wil laten bijdragen aan hun eigen defensie. Hiertoe heeft de VS maatregelen gesteund om de West-Europese staten te laten integreren, waardoor de kansen op intra-alliantie conflicten worden verminderd en de militaire effectiviteit wordt vergroot (ibidem).

Na de Koude Oorlog verwacht Mearsheimer (1990a: 5-56, 1990b: 194-199) dat de alliantie tussen de VS en West-Europa zal ontrafelen, zoals de meeste allianties ontrafelen na afloop van een conflict (Walt 1987: 31). Europese defensiesamenwerking zou dan alleen mogelijk zijn als het balancerend gedrag zou zijn tegen de VS (Mearsheimer 1990: 46, Waltz 1993). Kaplan (1996: 29) verwacht dat een militaire component de doodsteek zal zijn voor de NAVO. Twee decennia na de Koude Oorlog komt Mearsheimer (2010: 387-397) tot de conclusie dat de VS in de post-Koude Oorlog periode de reden blijft waarom de EU vreedzaam is en Europese defensiesamenwerking mogelijk blijft. De rol van de VS als ‘pacifier’ maakt dat de EU-lidstaten onderling niet in conflict raken en de NAVO zorgt er tegelijkertijd voor dat zij worden beschermd door externe bedreigingen (Mearsheimer 2010: 387-397). De rol als ‘pacifier’ houdt in dat wanneer een staat de hegemoniale macht in Europa dreigt te worden, de VS zich als tegengewicht opwerpt (ibidem).

Volgens Cladi en Locatelli (2012: 264-288) zijn de ontwikkelingen van het Europese defensiebeleid er momenteel dan ook niet opgericht om tegengewicht te bieden aan de VS, maar eerder om de alliantie te versterken. Het ontbreekt de EU aan militaire technologie, strategische capaciteiten en de logistiek om echt tegenwicht te kunnen bieden aan de VS (Cladi en Locatelli 2012: 280). De Franse herintegratie in het militaire commando van de NAVO onderstreept dat de Europese staten het bondgenootschap willen versterken, in plaats van balancerend gedrag te vertonen jegens de VS (ibidem). Als er volgens Cladi en Locatelli

(2012: 264-288) één EU- lidstaat is die zou willen balanceren tegen de VS, dan zou dat wel Frankrijk zijn. Zij constateren echter dat, mede door de herintegratie, dit niet het geval is (ibidem).

De rol van de VS in het westerse kamp leidt er volgens deze theoretici dus toe dat de EU meer samenwerkt. De NAVO blijft het militair bondgenootschap dat de veiligheid van de lidstaten garandeert (Waltz 2000: 5-41, Art 1996: 1-39, Cladi en Locatelli 2012: 264-288). Om een effectieve bijdrage te kunnen leveren aan de eigen veiligheid, zijn de EU- lidstaten gaan samenwerken.

De tweede groep concentreert zich op de continentale verhoudingen (Andreatta 2005: 27). De status van Duitsland staat hierbij voornamelijk centraal, omdat de status van Duitsland voor andere grootmachten als bedreigend kan worden gezien. Vlak na de Tweede Wereldoorlog willen de West-Europese staten bijvoorbeeld de Duitse herbewapening alleen onder Westerse (NAVO) of Europese controle accepteren (Schoneveld 2000: 60-68). Volgens Schroeder en Gelpi (in Andreatta 2005: 27) sluiten staten allianties om de capaciteiten te aggregeren of om de bondgenoten te beteugelen. De realisatie dat continentale anarchie na de twee desastreuze wereldoorlogen opnieuw desastreuze gevolgen kan hebben, doen de West-Europese staten volgens Krasner (in Andreatta 2005: 27) inzien dat samenwerking beter is. Het besef dat de Europese machten ook niet in staat zijn om op te boksen tegen de VS en de Sovjet-Unie, maakt integratie meer logisch (Andreatta 2005: 27).

Beide verklaringen kunnen als complementair aan elkaar worden gezien. De continentale en internationale verhoudingen hebben beide bijgedragen aan de Europese samenwerking. Enerzijds heeft de rol van de VS als leider in het westerse kamp er toe geleid dat de veiligheid van de EU intern en extern kan worden gewaarborgd. Anderzijds zou Europese rivaliteit onderling desastreuze gevolgen kunnen hebben. De tweede groep ontkomt er echter ook niet aan om de internationale rol van Europa mee te nemen in de verklaring. Belangrijke vragen voor kleine staten zijn dan: Welke rol kunnen zij spelen bij de Europese integratie? En hoe wordt de veiligheid van deze kleine staten gewaarborgd, wanneer de Europese grootmachten unilateraal of samen allianties vormen?

De EU-grootmachten blijven volgens Wivel (2005: 393-412) de bepalende actoren in de Europese defensie. Het binden van grootmachten aan meer supranationale instituties heeft volgens Wivel (2005: 393-412) een contraproductief effect. Wanneer de grootmachten de ontwikkelingen in de EU niet steunen, zullen de grootmachten mogelijk buiten de Europese

instituties om opereren (Wivel 2005: 408). De kleine EU-lidstaten richten zich volgens Ingebritsen (2004: 376) juist meer op Europese samenwerking in veiligheidsvraagstukken. Hoewel de Europese instituties volgens Wivel (2005: 408) bij veiligheidsvraagstukken juist een kleine rol spelen dan op andere beleidsterreinen. Hij constateert dat grootmachten daarin eerder unilateraal of in coalities tot besluiten komen (Wivel 2005: 393-412). Volgens Wivel (2005: 408) moeten kleine staten hun rol accepteren en issues selecteren waarop zij willen inzetten.

Volgens Ingebritsen (2004: 376) zullen de kleine EU-lidstaten ook kiezen voor meer Europese coöperatie wanneer de VS de militaire hegemonie behoudt. De macht is volgens Ingebritsen (2004: 381) verplaatst van de militaire sfeer naar de morele sfeer. Door de invloed die kleine staten hebben op de morele sfeer van de EU is de EU het samenwerkingsverband dat aantrekkelijk is voor kleine staten (Ingebritsen 2004: 369-384). Het streven naar Europese samenwerking is dan meer gebaseerd op een gezamenlijke identiteit. Neorealistische theorieën zien de Europese samenwerking juist als complementair aan de VS als militaire mogendheid (Cladi en Locatelli 2012: 264-288).

De vraag rijst dan welk defensiebeleid kleine EU-lidstaten kunnen en zullen voeren, en waarom? Is het Nederlandse beleid nog gericht op de sterkste militaire mogendheid, of liggen andere factoren ten grondslag aan het beleid? Ik zal nu eerst de situatie schetsen vlak na de Koude Oorlog, om te schetsen waarop de hypothese van Van Staden (1995: 44-48) en de hypothese in dit onderzoek is gebaseerd.

2.5 De casus

De val van de muur in Berlijn in november 1989 luidt het einde in van de scheiding van Bondsrepubliek Duitsland (BRD) en de Duits Democratische Republiek (DDR). Op 3 oktober 1990 worden de beide Duitslanden herenigd tot het huidige Duitsland. De hereniging van de twee Duitslanden wordt door sommige oude rivalen met argusogen bekeken. Aan het begin van de Europese top in Straatsburg 1989, naar aanleiding van het tienpuntenplan van de West-Duitse bondskanselier Kohl voor een hereniging van de twee Duitslanden, doet de Britse premier Thatcher de volgende uitspraak: “Tweemaal hebben we de Duitsers verslagen. En nu zijn ze er weer!” (Segers 2013: 243). Ondanks deze weerstand van Thatcher wordt op diezelfde top nog een resolutie aangenomen die verklaart dat “de Duitse eenwording en de

Europese integratie moeten worden gezien als twee zijdes van één medaille” (Segers 2013: 244). Concreet betekent dit dat het zelfbeschikkingsrecht voor Duitsland wordt bevestigd, waardoor het zich kan herenigen als staat (ibidem).

Wanneer ook de Sovjet-Unie in 1991 definitief uiteenvalt, is de Koude Oorlog tussen de NAVO-lidstaten onder leiding van de VS en het Warschau Pact onder leiding van de Sovjet-Unie voorbij. De verwachting is dat met het einde van een conflict de allianties zullen ontrafelen (Walt 1987: 31, Mearsheimer 1990a: 5-7). Volgens Mearsheimer (1990a: 52) is de Sovjet-Unie eigenlijk de lijm die de NAVO-lidstaten bij elkaar houdt. Nu de gezamenlijke vijand wegvalt, is de verwachting dan ook dat de NAVO zal ontrafelen (Mearsheimer 1990a: 5-56). De gevolgen voor het Europese continent kunnen volgens Mearsheimer (1990a: 5-7) desastreus zijn. Het gevolg is in ieder geval dat de situatie op het Europese continent minder stabiel zal zijn (ibidem). Het bipolaire systeem van de Koude Oorlog maakt de situatie op het Europese continent een stabiele situatie (Mearsheimer 1990a: 15-31). De mogelijke inzet van nucleaire wapens van één der beide partijen, maakt de situatie volgens Mearsheimer (ibidem) stabiel. Volgens Mearsheimer (1990a: 23-24) hebben de nucleaire wapens een dusdanig afschrikwekkend effect, dat de kans op een conflict geringer is.

Het einde van de Koude Oorlog en de hereniging van Duitsland luiden veranderen de situatie op het Europese continent. Duitsland wordt gezien als potentiële hegemoon op het Europese continent (Mearsheimer 1990a: 5-56, Waltz 1993: 44-79). Hoewel de grootte van het BNP van de DDR maar 1/6 is van het BNP van BRD, moet het potentieel volgens Waltz (1993: 62) niet worden onderschat. De samenvoeging maakt Duitsland sterker en potentieel nog veel sterker (ibidem). De vraag is welke rol Duitsland op zich gaat nemen in de nieuw ontstane situatie?

Volgens Mearsheimer (1990a: 33) zorgt de aanwezigheid van de Sovjet-Unie tijdens de Koude Oorlog er voor dat er geen conflict ontstaat tussen de Centraal- en Oost-Europese staten. Het wegvallen van de Sovjet-Unie maakt de situatie in dit gedeelte van Europa minder stabiel (ibidem). De potentiële conflicten kunnen leiden tot conflict tussen de Europese grootmachten. De vrees bestaat vooral dat Duitsland en Rusland (de grootst overgebleven deelstaat van de Sovjet-Unie) met elkaar in conflict kunnen geraken over de invloed in Centraal- en Oost-Europa (Van Staden 1995: 45-49, Mearsheimer 1990a: 33, Waltz 1993: 63-67). Een terugkeer van Duits nationalisme, een buitenlandse politiek gericht op Oost-Europa en een daardoor mindere betrokkenheid van Duitsland met West-Europa is de vrees voor de

West-Europese staten (Bache en George 2006: 168). De potentiële hegemoniale positie van Duitsland betekent dat er verwacht wordt dat de West-Europese staten tegengewicht aan Duitsland kunnen bieden (Van Staden 1995: 46). Een ‘alleingang’ van Duitsland zou een verzwakking van de West-Europese samenwerking betekenen en kunnen leiden tot een minder instabiele situatie op het Europese continent (Mearsheimer 1990a: 5-56, Van Staden 1995: 45-49).

Wat betekent deze nieuwe situatie voor een kleine West-Europese lidstaat als Nederland? In de onderhandelingen over het verdrag ter oprichting van de Europese Unie wordt het Nederlandse voorstel voor een communautair Gezamenlijk Buitenlands- en Veiligheidsbeleid (GBVB) genadeloos afgeschoten, alleen België stemde ook voor (Segers 2013: 251, Van Staden 1995: 44). De optie om de macht van de Europese grootmachten te beteugelen via Europese instituties blijkt dan ook geen reële optie. Zoals al eerder besproken, lijkt deze optie in de huidige situatie, ondanks alle ontwikkelingen in de EU, ook nog moeilijk te verwezenlijken (Wivel 2005: 393-412). Volgens Van Staden (1995: 44) is een tweede optie dat Nederland, afhankelijk van het onderwerp, ad-hoc coalities gaat sluiten met staten die hetzelfde belang delen. Doordat hiervoor wel een heel flexibele diplomatie gevraagd wordt en de verhoudingen tussen Frankrijk en Nederland aangaande Europese politiek nogal koel is, is dit volgens Van Staden (1995: 44) ook geen reële optie voor het Nederlandse buitenlands beleid.

De verwachting is dus dat de NAVO zal ontrafelen als alliantie (Mearsheimer 1990a: 5-56, Waltz 1993: 44-79). Waar Nederlandse buitenlands- en defensiebeleid gedurende de Koude Oorlog gericht is op de VS (Van Staden 1995: 39-43, Van der Harst 2011: 78-79), noopt de nieuwe situatie, zo is de verwachting, tot een verandering van het buitenlands- en defensiebeleid. Zonder een gezamenlijke vijand is de verwachting dat de Amerikaanse interesse in de defensie van West-Europa zal afnemen. Allianties sluiten met andere grootmachten om te balanceren tegen Duitsland zal lastig zijn, aangezien Duitsland veel sterker wordt geacht. Daarnaast zien de West-Europese staten liever dat Duitsland bij West-Europa betrokken blijft, om de eigen positie niet sterk te verzwakken. Volgens Van Staden (1995: 45-48) kan het voor Nederland goed zijn om over te gaan op bandwagoning met Duitsland. Volgens Van Staden (ibidem) kan Nederland Duitsland zo binden aan West-Europa. Door de vreedzame positie van Nederland kan het de belangen van Duitsland goed ondersteunen (ibidem). Om te onderzoeken of dit bij het defensiebeleid heeft plaatsgevonden zal ik de volgende hypothese testen:

2.6 Hypothese: *“Het Nederlandse defensiebeleid is sinds de Koude Oorlog bandwagoning met Duitsland gaan inhouden.”*

Hiervoor zou dus Duitsland de sterkst economische en militaire actor op het Europese continent moeten zijn geworden. Daarbij zouden de andere Europese staten, of de EU als institutie te weinig tegengewicht hebben kunnen bieden aan Duitsland. Internationaal zou Duitsland een rol van betekenis moeten spelen en de interesse van de VS zou zijn afgenomen.

2.7 Andere mogelijkheden

Wanneer de situatie op het Europese continent anders is geworden dan verwacht, zal dit gevolgen hebben voor het resultaat. Mogelijk kan een andere staat zich hebben ontpopt tot hegemoniale leider van het continent, waardoor bandwagoning met die staat voor de hand zou liggen. Daarnaast zou Nederland balancerend gedrag kunnen vertonen wanneer de totale capaciteiten van de staten min of meer in evenwicht zijn.

Daarnaast kan de internationale situatie tot gevolg hebben dat het Nederlandse defensiebeleid tot bandwagoning zou leiden met een internationale leider buiten het continent, waarschijnlijk de VS. Mocht blijken dat de VS inderdaad de hegemoniale leider is in de Westerse alliantie, kan het Nederlandse defensiebeleid nog steeds meer gericht zijn op Europese defensiesamenwerking. Dit zou dan verklaard kunnen worden door het verzwakken van de NAVO, of juist als een versterking van de NAVO.

2.8 Samenvatting

In dit hoofdstuk heb ik eerst kort het neoliberalisme, het neoliberale (-institutionalisme) en het constructivisme uiteengezet als theorieën. Hierna heb ik het neorealisme uitgewerkt en ben ik ingegaan op de EU als instituut en de mogelijke rollen van kleine EU-lidstaten hierin. Daarna ben ik ingegaan op de Nederlandse casus en de verwachtingen na afloop van de Koude Oorlog. Hieruit kan worden geconcludeerd dat na de Koude Oorlog een verandering van de situatie op het Europese continent zal plaatsvinden. De verwachting is dat de interesse van de VS zal afnemen en dat de NAVO zal ontrafelen. Het gevolg voor een relatief kleine EU-lidstaat is dat het met betrekking tot defensiebeleid een ander beleid zal gaan voeren. Doordat de Europese instituties volgens neorealisten de macht van de grootmachten niet kunnen

beteugelen, zullen kleine EU-lidstaten een andere strategie moeten hebben. Vlak na de Koude Oorlog verwacht Van Staden (1995: 44-48) dat de nieuwe strategie van Nederland bandwagoning met Duitsland zal inhouden. Ik zal dit onderzoeken om een bijdrage te leveren aan het debat of het Nederlandse defensiebeleid nog steeds Atlantisch georiënteerd is of meer op Europa is gericht.

Hoofdstuk 3. Operationalisatie

In dit hoofdstuk zullen de methoden uiteen worden gezet om te onderzoeken of het Nederlandse defensiebeleid na de Koude Oorlog bandwagoning met Duitsland heeft ingehouden.

3.1 Geschiedenis defensiebeleid

Ik zal in hoofdstuk vier ingaan op het gevoerde defensiebeleid van Nederland voorafgaand aan de onderzochte periode. Dit hoofdstuk zal ik gebruiken als een korte terugblik op het Nederlandse defensiebeleid, als mede ter introductie van internationale ontwikkelingen in de EU en in NAVO verband op defensiebeleid. In dit hoofdstuk zal ik analyseren of Nederland zich neorealistische heeft gedragen en of er sprake kan zijn van een neorealistisch patroon in het Nederlandse defensiebeleid.

Ik zal in het historisch hoofdstuk eerst beschrijven welke internationale ontwikkeling er plaatsvindt. Vervolgens zal ik de Nederlandse positie beschrijven en analyseren of deze positie als neorealistisch gedrag kan worden beschouwd. Ik neem als startpunt wat door Voorhoeve (1979: 46) als de vijfde fase van de Nederlandse neutraliteitspolitiek wordt aangeduid. Na een korte beschrijving van de vorming van het huidige Nederland, zal ik de Nederlandse rol in het internationale systeem beschrijven en duiden. Volgens Voorhoeve (1979: 46-47) wordt het Nederlandse buitenlands beleid gekenmerkt door neutraliteit tot de Tweede Wereldoorlog. De inval van Duitsland maakt een einde aan het relatieve succes van de neutraliteitspolitiek (Voorhoeve 1979: 37).

Na de Tweede Wereldoorlog is er een groot aantal continentale en internationale ontwikkelingen op het vlak van internationale defensiesamenwerking die ik kort zal beschrijven. Zo wordt in 1949 de NAVO opgericht door de VS, Canada, België, Frankrijk, Italië, Luxemburg en Nederland. Continentaal begint de Europese integratie volgens Howorth (2000: 1) met defensie. De Europese integratie leidt uiteindelijk tot het Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid (GBVB). Volgens Howorth (2007: 34-35) staan de volgende onderhandelingen en verdragen aan de wieg van het EVDB: het verdrag van Duinkerken (1947); het Verdrag van Brussel (1948); de Europese Defensie Gemeenschap (EDG, 1950-1954); het Fouchet Plan (1962); Het proces van de Europese Politieke Samenwerking (EPS, 1970); en de herleving van de West-Europese Unie (1980). De verdragen na de herleving van

de West-Europese Unie (1980) zal ik beschrijven in hoofdstuk vijf, de internationale context. In het historisch hoofdstuk zal ik kort deze onderhandelingen/verdragen uiteenzetten en de Nederlandse positie beschrijven. Aan de hand daarvan zal ik bepalen of Nederland zich in de periode 1945-1990 neorealistisch gedrag heeft vertoond.

Bronnen

Voor het historisch hoofdstuk zal ik voornamelijk gebruik maken van literatuur en originele verdragsteksten als relevante commentaren op deze teksten. Ik maak gebruik van de literatuur om de internationale ontwikkelingen te schetsen en ook om de Nederlandse positie weer te geven. Voor de Nederlandse positie in dit hoofdstuk zal ik vooral gebruik maken van de literatuur omdat dit hoofdstuk enerzijds dienend is aan het onderzoek en er anderzijds al eerder onderzoek is gedaan naar de Nederlandse positie. Daarnaast zal ik gebruik maken van officiële verklaringen en verdragsteksten van de NAVO (via NATO.int), de EU (via europa.eu) en eerdere Europese verdragsteksten via het Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, dat documentatie bijhoudt van het Europese integratieproces.

3.2 Analyse Nederlands defensiebeleid

Ik zal aan de hand van de volgende vier stappen onderzoeken of het Nederlandse defensiebeleid na de Koude Oorlog bandwagoning met Duitsland heeft ingehouden. De eerste stap is het analyseren van de continentale en internationale krachtsverhoudingen. Hierbij zullen de totale capaciteiten van de continentale grootmachten met elkaar worden vergeleken. De verhoudingen zullen daarbij in de internationale context geplaatst worden. Ik zal dan vooral ingaan op de verhouding tussen de sterkste grootmachten en de Europese grootmachten. De tweede stap is het analyseren van de positie die Nederland aanneemt ten aanzien van internationale ontwikkelingen met betrekking tot het defensiebeleid. De derde stap is het analyseren van structurele samenwerkingsverbanden. De laatste stap is het analyseren van het materiële aanschafbeleid van het ministerie van Defensie. De uitkomst van deze stappen zal leiden tot het aannemen of verwerpen van de hypothese. Mocht de hypothese tijdens de eerste stap al worden verworpen, zal ik in de volgende stappen analyseren of Nederland neorealistisch gedrag heeft vertoond in de nieuwe situatie.

Eerste stap

De sterkte van grootmachten zal worden bepaald door middel van een vergelijking van de totale capaciteiten. De sterkte van de staten zal worden gemeten door middel van de volgende indicatoren:

- Het Bruto Nationaal Product (BNP)
- Totale populatie
- Percentage landbouw van het BNP
- Militaire uitgaven
- Militaire manschappen
- Bezit nucleaire wapens

De eerste drie indicatoren zijn volgens Mearsheimer (2001: 55-82) om de potentiële kracht van een staat te meten. De laatste drie indicatoren zijn graadmeters voor de huidige conventionele kracht van staten (ibidem). Volgens Waltz (1979: 93-94) kunnen staten hun economische krachten aanwenden voor militaire kracht. Een staat met een vergelijkbaar conventioneel krachtsniveau wordt sterker geacht wanneer het beter scoort op de potentiële krachtsindicatoren. Ik zal nu kort weergeven waarom de indicatoren van belang zijn om de totale capaciteit van een staat te kunnen meten.

Het BNP geeft de economische sterkte van een staat weer. Het BNP geeft echter niet voldoende inzicht in de economische staat van een staat. Mearsheimer (2001: 64-65) toont aan dat staten met een vergelijkbaar BNP, maar met een meer ontwikkelde economie, sterker moeten worden geacht. Tussen 1830 en 1913 is het BNP van Rusland en het Verenigd Koninkrijk bijvoorbeeld van vergelijkbare grootte (Mearsheimer 2001: 64). Doordat de Britten een hoger ontwikkelde economie hebben, het Britse industriële potentieel is 2 à 3 keer zo groot in deze periode, is het Verenigd Koninkrijk sterker dan Rusland in onderlinge confrontaties (ibidem). Door het percentage landbouw van het BNP te meten kan worden onderzocht hoe ontwikkeld een economie is. Staten met een hoog percentage landbouw worden geacht een minder ontwikkelde economie te hebben.

De totale populatie is de laatste indicator voor de potentiële kracht. Een staat met een grotere bevolkingsgrootte zou in theorie meer manschappen op de been moeten kunnen brengen, waardoor deze staat een hoger potentieel heeft. Het aantal manschappen geeft de omvang van het leger van een staat goed weer. De omvang van een leger zegt echter niet alles

over de sterkte van het leger. Volgens Cladi en Locatelli (2012: 277) wordt een hoog percentage van personele kosten gezien als een indicator voor lage efficiëntie. Daarbij zullen lagere militaire uitgaven voor een leger met dezelfde grootte ook gevolgen hebben voor het beschikbare materieel. Een staat met hogere militaire uitgaven zal waarschijnlijk meer budget hebben voor het aanschaffen en het updaten van het materieel. Het Chinese leger is in 1990 bijvoorbeeld anderhalf keer zo groot als het leger van de VS, maar de militaire uitgaven van China zijn bijna 28 keer zo laag. Het leger van de VS kan dan als veel verder ontwikkeld worden beschouwd dan het Chinese leger.

De laatste indicator om de sterkte van een grootmacht te meten is het bezit van nucleaire wapens. Volgens Mearsheimer (2001: 128-133) gaat van het bezit van nucleaire wapens een afschrikwekkend effect uit. De angst bij andere staten dat nucleaire wapens worden ingezet, zal leiden tot een meer terughoudende houding van deze staten ten opzichte van de staat in het bezit van nucleaire wapens (ibidem). Staten in het bezit van nucleaire wapens zijn hierdoor in het voordeel ten opzichte van staten zonder nucleaire wapens.

Na de analyse van de sterkte van de staat zal ik ingaan op de verhoudingen tussen de Europese grootmachten en de internationale grootmacht(en). Deze verhouding is van belang omdat het invloed kan hebben op het Nederlandse defensiebeleid. De grootmachten geven volgens het neorealisme immers vorm aan de structuur van het internationale systeem (Mearsheimer 2001: 30-31). De neorealistische theorie gaat er dan vanuit dat het gedrag van Nederland een gevolg zal zijn van de gevormde structuur. Uit hoofdstuk vier zal bijvoorbeeld blijken dat Nederland tijdens de Koude Oorlog de alliantie met de VS gebruikt om balancerend gedrag te vertonen op het Europese continent.

De uitkomst van deze stap kan de hypothese dat het Nederlandse defensiebeleid bandwagoning met Duitsland inhoudt al verwerpen. Als blijkt dat een andere grootmacht de sterkste staat is in de allianties waar Nederland onderdeel van is, dan zou bandwagoning met de sterkste staat een andere staat zijn dan Duitsland. Doordat het beleid het gevolg is van het internationale systeem is de verwachting dat dit zal leiden tot een ander resultaat in de volgende stappen.

Tweede stap

De tweede stap zal een analyse inhouden van de Nederlandse posities ten aanzien van internationale ontwikkelingen op defensievlak. In de jaren '90 zijn het Verdrag van Maastricht (1992), de Europese Veiligheids-en Defensie Identiteit in de NAVO en de Saint-Malo Verklaring (1998) een opstap richting de vorming van een Europese defensiecapaciteit. Gedurende de Koude Oorlog is al eerder geprobeerd een Europees defensiebeleid te vormen (EDG en Fouchet plannen), alleen zijn deze niet van de grond gekomen. Gedurende deze periode gebruikt Nederland de alliantie met de VS om dominantie van de continentale grootmachten te voorkomen (Van Staden 1995: 41-42).

Doordat uit stap één waarschijnlijk zal blijken dat de VS internationaal de sterkte staat is en dat zij betrokken blijven bij het Europese continent, zal dit gevolgen hebben voor het Nederlandse defensiebeleid. In de tweede stap zal ik dan ook analyseren of Nederland in de ontwikkelingen tot de vorming van een Europese defensiecapaciteit de afhankelijkheid van de NAVO (en de facto de VS) blijft promoten, of dat het Nederlandse defensiebeleid nu meer gericht zal zijn op Europese samenwerking. Bij de laatste mogelijkheid zal de vraag moeten worden gesteld of dat dit komt ondanks de VS, of dankzij de druk van de VS om een Europese defensiecapaciteit te vormen. De centrale vraag bij de tweede stap zal dan ook zijn of Nederland zich blijft richten op de relatie met en/of de afhankelijkheid van de VS.

Als blijkt dat de Nederlandse positie er inderdaad op gericht is de NAVO alliantie te behouden als 'garantie' voor de collectieve verdediging, dan zal het Nederlandse beleid gericht zijn op het afhankelijk blijven van de VS. Wanneer Nederland alleen na steun van de VS voor een Europese ontwikkeling, of door druk van de VS een Europese ontwikkeling steunt dan zal ook dit wijzen op een afhankelijke positie van de VS. Ik ben in deze tweede stap dus op zoek naar de doorslaggevende factor voor Nederland om een Europese ontwikkeling te steunen, af te wijzen of pas na aanpassing te steunen.

Ik beperk mij in deze tweede stap dus tot internationale ontwikkelingen in de EU en de NAVO. Voor de ontwikkelingen in de NAVO zal ik vooral ook gericht zijn op de ontwikkelingen van een (eventuele) Europese pijler in de alliantie. Ik beperk mij hiertoe, omdat ik in deze tweede stap op zoek ben of Nederland de afhankelijkheid van de VS prioriteit heeft boven Europese samenwerking. Daarbij zal ik militaire samenwerking onder de vlag van de Verenigde Naties (VN) of de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) buiten beschouwing laten. Hoewel deze organisaties van belang worden

geacht voor het Nederlandse defensiebeleid (Theunissen en Emmens 2005: 125), zal een beleidsanalyse van de Nederlandse positie ten opzichte van deze organisatie geen inzicht geven of het defensiebeleid gericht is op samenwerking met de VS, of meer op Europese samenwerking.

Derde stap

Na de tweede stap zal ik onderzoeken of de bevindingen in stap twee ook terug te vinden zijn bij de structurele samenwerkingsverbanden. Ik beschouw een samenwerking pas structureel als deze langer dan een periode van tien jaar plaatsvindt. Er vinden ook samenwerkingen plaats voor korte periodes, deze zullen echter niet als structureel worden beschouwd. Wanneer Nederland structureel samenwerkt met één staat, die ook als grootmacht kan worden beschouwd (zoals bepaald bij stap één), dan kan dit duiden op afhankelijkheid van Nederland. Mocht echter blijken dat Nederland met verschillende staten samenwerkingsverbanden aangaat dan zal balancerend gedrag eerder voor de hand liggen. De vraag die daarbij wel moet worden gesteld is of de structurele samenwerking alleen bilateraal is overeengekomen, of dat het onderdeel is van of de EU of de NAVO. Wanneer blijkt dat een structurele samenwerking plaatsvindt binnen de NAVO dan kan dit er ook op wijzen dat de staten samen een betere bijdrage willen leveren aan de alliantie met de VS.

Vierde stap

Als laatste zal ik onderzoeken vanuit welke staat het aangeschafte defensiematerieel van Nederland in de periode 1990-2010 afkomstig is. Hieruit zal blijken dat het materieel uit meerdere staten afkomstig is. Ik ben echter op zoek van welke staat Nederland het meest afhankelijk is voor zijn materieel en of dit zal wijzen op een duidelijk verschil. Hiervoor zal ik op zoek gaan naar een doorslaggevend verschil om te kunnen bepalen of Nederland duidelijk afhankelijk is van één staat, of juist van meerdere staten. Voor deze indicator zal ik de gezamenlijke productie, het aanschaffen van materieel in een andere staat en de eigen productie weergeven. Hierdoor kan ik een compleet overzicht geven van het aanschafbeleid. Daarbij zal ik de exportwaarde van wapens naar Nederland gebruiken om aan te tonen hoe afhankelijk Nederland is.

Bronnen

Om de potentiële kracht van staten te bepalen zal ik gebruik maken van de database van het IMF voor het BNP, de cijfers van het US Census Bureau voor de totale populatie en voor het percentage landbouw van het BNP de World Bank. Voor de huidige kracht zal gebruikt worden gemaakt van ‘The Military Balance’ van het International Institute for Strategic Studies (IISS), the Correlates of War Project (COW) en van gegevens van het Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). De analyse van de Nederlandse positie ten aanzien van ontwikkelingen op het defensievlak zal worden gebaseerd op Kamerstukken, rapporten en literatuur. De structurele samenwerkingsverbanden worden weergegeven op de website van het ministerie van Defensie en worden opgesomd in de bijlage van de Nota internationale militaire samenwerking (2012). Voor het aanschafbeleid heb ik gebruik gemaakt van de website van het ministerie van Defensie, ‘The Military Balance’ van het IISS, websites van de Europese organisatie OCCAR en het SIPRI.

3.3 Samenvatting

In dit hoofdstuk heb ik uiteengezet hoe ik ga onderzoeken of het Nederlands defensiebeleid bandwoning met Duitsland heeft ingehouden. Hiervoor zal ik eerst kort terugblikken of Nederland zich in het verleden neorealistisch gedragen heeft. Daarna zal ik aan de hand van vier stappen analyseren of het Nederlandse defensiebeleid bandwoning met Duitsland heeft ingehouden. Stap één is het analyseren van de sterkte van de grootmachten. Mocht bij deze stap blijken dat de structuur van het internationale systeem anders is dan de verwachting, zal ik in de volgende stappen analyseren of Nederland zich neorealistisch gedragen heeft in een andere situatie. Waarschijnlijk zal uit stap één blijken dat de VS de sterkste staat is en in de tweede stap zal ik analyseren of Nederland ondanks de Europese ontwikkelingen kiest voor afhankelijkheid van de VS. De derde stap is het analyseren van de structurele samenwerkingsverbanden. De laatste stap is het onderzoeken in hoeverre Nederland wat betreft het aanschafbeleid afhankelijk is van een andere staat, of andere staten. Bandwoning met een andere staat zou bij stap twee, drie en vier een doorslaggevende mate van afhankelijkheid van de grootmacht inhouden.

Hoofdstuk 4. Historie

In dit hoofdstuk zal ik de historische ontwikkelingen beschrijven die voorafgaan aan de onderzochte periode. Als relatief klein land is Nederland voor de verdediging mede afhankelijk van bondgenoten ter verdediging van het grondgebied (Voorhoeve 1979: 13). In 1940 wordt echt duidelijk dat de veiligheidssituatie precair is als Nazi-Duitsland in vijf dagen het Nederlandse verzet breekt en het land bijna vijf jaar bezet (ibidem). In dit hoofdstuk zal ik kort uiteenzetten welk defensiebeleid Nederland heeft gevoerd voor de verdediging van het moederland.

4.1 Neutraliteitspolitiek

Nederland kan in de 18^e eeuw nog worden gerekend tot één van de internationale economische grootmachten (Wright 1965). Hoewel de 17^e eeuw in de Nederlandse geschiedenis wordt gezien als de Gouden Eeuw. De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden is de naam van de staat die geografisch gezien op bijna dezelfde plek ligt als het huidige Koninkrijk der Nederlanden. De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden houdt uiteindelijk op te bestaan in 1795. Volgens Schoneveld (2000: 19) is de Republiek dan al teruggeworpen van subject in de internationale politiek naar object, waardoor de Republiek afhankelijk is van buitenlandse invloeden. De Republiek komt ten einde wanneer na de Bataafse Revolutie de Bataafse Republiek wordt uitgeroepen. Deze Bataafse Republiek wordt gesteund door Franse militairen, maar de Bataafse Republiek is formeel gezien een onafhankelijke staat (Voorhoeve 1979: 28). Vanaf 1801 komt de Republiek volledig onder Franse dominantie, welke duurt tot in 1813 een groep van Nederlandse inwoners de onafhankelijkheid uitroept en zich aansluit bij de Europese coalitie tegen Napoleon (Voorhoeve 1979: 29).

Volgens Schoneveld (2000: 20) heeft Nederland voor de Franse Revolutie al een beperkte bijdrage in de machtsbalans, na de Revolutie kalft deze verder af. De overwinnaars van de Napoleontische oorlogen besluiten op het Congres van Wenen dat Nederland, België en Luxemburg tot één staat moeten worden gevormd (Voorhoeve 1979: 29). Pruisen wil Nederland eigenlijk inlijven in een Duitse confederatie, maar de Britten en de Nederlanders zijn hier op tegen (ibidem). De Britten zien in een Nederlandse staat een bufferstaat tegen de andere continentale machten, Frankrijk en Pruisen (ibidem, Schoneveld 2000: 20-21). De

positie van Nederland kalft verder af, wanneer de Belgen succesvol in opstand komen en er twee staten ontstaan (Schoneveld 2000: 20-21).

De Britse rol ten aanzien van Nederland wordt in de Belgische opstand duidelijk, zolang het niet de rol als bufferstaat verliest, heeft Nederland een Britse bondgenoot (Schoneveld 2000: 21). In andere gevallen, zoals de Belgische opstand, blijft de steun van Engeland uit (ibidem). Dit leidt tot een neutrale positie met betrekking tot de continentale politiek. Wat niet inhoudt dat Nederland niet betrokken is bij Europese politiek, maar het kan steeds niet te duidelijk partij kiezen (ibidem). Wanneer Pruisen bijvoorbeeld steeds meer ambities krijgt tot uitbreiding, is dit ook voor Nederland een bedreigende situatie. Hierop voert Nederland wel degelijk een Anti-Pruisische (na de eenwording een Anti-Duitse) koers (Voorhoeve 1979: 47-49). De neutraliteitspolitiek van Nederland houdt tussen 1830 en 1920 dan ook meer in dat Nederland in oorlog echt neutraal is en in vreedstijd zich niet *nadrukkelijk* (eigen nadruk) verbindt met een grootmacht (Schoneveld 2000: 21, Voorhoeve 1979: 48). De mogelijkheid van de Britten om de handelsroute naar de Indische koloniën af te sluiten en het belang van de Britten bij een Nederlandse bufferstaat maakt dat beide staten belang hebben bij goede verhoudingen. Er is volgens Voorhoeve (1979: 49) dan ook sprake van een *de facto* (nadruk Voorhoeve) alliantie, die eigenlijk niet kan bestaan, maar strategisch gezien wel van een grote belangrijkheid is.

Zelfs tijdens de Eerste Wereldoorlog weet Nederland neutraal te blijven, hoewel dit volgens Vandenbosch (1959: 108) als een wonder mag worden beschouwd. Voor aanvang van de oorlog is er twijfel in Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk over de Duitse voorkeur die in Nederland leeft (Voorhoeve 1979: 33). Dit wordt weggenomen als Nederland aangeeft dat het ook een Duitse invasie zou proberen tegen te houden (ibidem). Nederland wordt door de Britten immers gezien als bufferstaat. Deze status behoudt het gedurende de oorlog, de Duitse generaal Von Moltke verandert zelfs de strategie om de Duitse troepen niet door Limburg te laten marcheren, maar net ten zuiden van Limburg (ibidem). De neutraliteit kan worden beschouwd als een wonder omdat het succes van de neutraliteit meerdere keren op de proef wordt gesteld (Vandenbosch 1959: 107-108). Nederland heeft voor zowel Duitsland als het Verenigd Koninkrijk een militair-strategische positie (Voorhoeve 1979: 34). Dit leidt een aantal keer tot de dreiging van een invasie, zover komt het echter nooit (ibidem).

Neutraliteitspolitiek en het neorealisme

De neutraliteitspolitiek die Nederland vanaf 1830 tot en met het einde van de Eerste Wereldoorlog voert komt voort uit het belang van zelfbehoud én het belang van de internationale handel. De internationale handel van Nederland (voornamelijk met de Indische koloniën) kan mede bestaan door de Britse zeemogendheid (Schoneveld 2000: 20-21). Daarnaast zou een alliantie met het Verenigd Koninkrijk tegenwicht kunnen bieden aan het continentale imperialisme van de continentale grootmachten. Daar komt bij dat de Britten ook een belang zien in het bestaan van Nederland als een bufferstaat tegen Frankrijk en Duitsland (ibidem, Voorhoeve 1979: 33-34). Toch komt het dus nooit tot een openlijke erkenning van een alliantie met de Britten (Voorhoeve 1979: 47-49). Frankrijk en Duitsland zouden zo'n alliantie nooit steunen en desnoods interveniëren (Voorhoeve 1979: 48-49).

De neutraliteitspolitiek kan de facto worden gezien als gevolg van de Europese machtsverhoudingen. Nederland is slechts onderdeel van het systeem en kan de welvaart verkrijgen door zelfbehoud. Dit kan Nederland enerzijds verkrijgen door balancerend gedrag te vertonen en anderzijds een stille alliantie te sluiten met het Verenigd Koninkrijk. Het belang dat Nederland ziet in internationaal recht kan dan ook als instrument worden gezien, omdat zo “de belangen van kleine landen (zoals Nederland in Europa) en van grote landen (Nederland als koloniale mogendheid) kunnen worden gediend” (Schoneveld 2000: 21). Hoewel Nederland niet aan bandwagoning doet, vertoont het toch het gedrag dat door Schweller (1994: 100-102) wordt getypeerd als ‘schaap’. Door geen van de Europese grootmachten te nadrukkelijk voor het hoofd te stoten en het voeren van een anti beleid tegen mogelijke agressors (bijvoorbeeld Anti-Pruisen) probeert Nederland te overleven. Hierdoor is Nederland strikt genomen neutraal, doordat het zich officieel niet aansluit bij een grootmacht.

4.2 Van neutraliteit naar gebondenheid

Nederland komt echter niet ongeschonden uit de Eerste Wereldoorlog, de winnaars verwijten het land dat het niet deelneemt aan de alliantie tegen Duitsland tijdens de oorlog (Hellema 2001: 68-69, Schoneveld 2000: 22-23, Voorhoeve 1979: 35). Sterker nog, Nederland profiteert van de handel met Duitsland gedurende de oorlog, het verleent asiel aan de Duitse keizer na de oorlog en het geeft de terugtrekkende Duitse troepen doortocht door Limburg (ibidem). De toetreding tot de Volkenbond, opgericht om internationale samenwerking te

promoten om vrede en veiligheid te bereiken (Volkenbond 1919), verbetert de internationale positie van het land weer (Vandenbosch 1959: 172-181). Nederland toont zich een actieve lidstaat en pleit voor ontwapening. Lidmaatschap hield ook in dat de lidstaten actie zouden ondernemen tegen agressieve staten (Volkenbond 1919). Het Nederlandse defensiebeleid kenmerkt zich in het interbellum dan ook als zelfstandigheidspolitiek, wat een niet-gebondenheid en terughoudendheid inhoudt ten opzichte van de grootmachten (Voorhoeve 1979: 36).

Ondanks de neutrale status van Nederland valt Nazi-Duitsland in 1940 het land binnen, na vijf dagen is het verzet al gebroken en zal Nederland voor bijna vijf jaar bezet zijn (Voorhoeve 1979: 37). Hiermee wordt in één keer een einde gemaakt aan het succes van de neutraliteitspolitiek (in hoeverre deze nog kan bestaan) en de korte periode van zelfstandigheidspolitiek. Nederland kan zich niet zelfstandig verdedigen en de afzijdige houding in continentale politiek blijkt tijdens de Tweede Wereldoorlog ook geen optie.

Het is na de Tweede Wereldoorlog dat het Nederlandse buitenlandsbeleid terecht komt in een spagaat tussen Europese en Atlantische samenwerking (Schoneveld 2000). Het grote vraagstuk in de eerste naoorlogse periode is het vraagstuk Duitsland, ook voor Nederland (Schoneveld 2000: 27). Zolang de geallieerden het niet eens worden over de nieuwe positie van Duitsland, betekent dit volgens Schoneveld (ibidem) dat ook de veiligheidskwestie voor Nederland in het geding is. Ik zal nu ingaan op de ontwikkelingen die van invloed zijn in de periode 1947-1990 met betrekking tot dit vraagstuk en met betrekking tot de Nederlandse verdediging.

Op 4 maart 1947 sluiten het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk het Verdrag van Duinkerken om elkaar bijstand te verlenen bij mogelijk hernieuwde agressie van Duitsland (Verdrag van Duinkerken 1947). Niet alleen in deze landen bestaat deze angst, deze wordt gedeeld met de Benelux-landen. In 1948 sluiten de vijf landen het Verdrag van Brussel, waarin onder meer wordt opgenomen dat de staten elkaar bijstand zullen verlenen bij een mogelijke Duitse aanval. Het Verdrag van Brussel (1948) wordt gezien als een West-Europese hoop op of als opstap naar een Atlantische organisatie (Howorth 2007: 5, Segers 2013: 59). Een jaar later op 4 april 1949 tekenen België, Canada, Denemarken, Frankrijk, IJsland, Italië, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, Portugal, het Verenigd Koninkrijk en de VS het Noord-Atlantische Verdrag. Het is een militair verdrag wat de wederzijdse verdediging en samenwerking van de Westerse landen moet coördineren, tegen de dreiging

van de Sovjet-Unie (NATO). In artikel V van dit verdrag staat dat lidstaten elkaar bijstand zullen leveren wanneer een lidstaat wordt aangevallen, een aanval op een lidstaat zal namelijk worden opgevat als een aanval op alle lidstaten (NATO).

De keuze tussen Europese integratie enerzijds en Atlantische samenwerking anderzijds komt vanaf de jaren '50 echt tot uiting. Een door de Amerikanen geïnitieerd handelsverdrag tussen Nederland en Duitsland leidt er toe dat de beide economieën terug met elkaar worden verbonden (Segers 2013: 63-66). Ondanks het nog bestaande wantrouwen jegens Duitsland komt er in 1949 een Duitslandnota van Kohnstamm (in deze periode werkend onder regeringscommissaris Max Hirschfeld) die het belang van samenwerken met Duitsland benadrukt (Segers 2013: 62-66). Naast economische belangen is de strekking van de nota ook dat het van militair-strategisch belang is dat Duitsland zich alleen, of in een alliantie met Rusland, niet tegen West-Europa zal keren (Segers 2013: 65). De conclusie volgens Segers (2013: 66) is dat West-Europese integratie de enig mogelijke oplossing is voor het probleem Duitsland.

Schuman (minister van Buitenlandse Zaken van Frankrijk) lanceert in 1950 een plan voor een Europese Gemeenschap van Kolen- en Staal (EGKS) om de productie van kolen en staal onder een Europese organisatie onder te brengen. Nederland is aanvankelijk niet enthousiast, bang om invloed te verliezen in een supranationale organisatie (Segers 2013: 73). Door de steun van de VS en het belang van de West-Duitse economie voor Nederland, onderhandelt Nederland toch mee (Segers 2013: 70-84).

Datzelfde jaar presenteert de Franse minister-president Pleven een plan voor een Europese Defensie Gemeenschap (EDG). Het Pleven Plan houdt in dat de nationale legereenheden worden geplaatst onder een supranationaal Europees orgaan (Hellema 1984: 45-49). Het plan ontstaat als reactie op de mogelijke Duitse herbewapening (Segers 2013: 85-86). Nederland neemt, hoewel het EGKS onderhandelaar is, in eerste instantie niet deel aan de onderhandelingen (ibidem). Na druk van de Amerikanen neemt het later alsnog deel aan de onderhandelingen. In 'tussenvoorstellen' probeert Nederland de NAVO band te benadrukken (Schoneveld 2000: 65-86). Volgens Nederland is het EDG afhankelijk van de NAVO, terwijl Duitsland en Frankrijk het als een losstaand instituut zien (ibidem). Nederland (vooral de minister van Buitenlandse Zaken Stikker) prefereert dan ook dat de Duitse herbewapening in NAVO verband zal plaats vinden (Hellema 2010: 167).

In de onderhandelingen willen de Benelux-landen, vooral Nederland, garantie dat de Britten hun steun geven (Schoneveld 2000: 85-86). De situatie van een aparte EDG kan leiden tot een situatie waarin de Zes (de Benelux-landen, Duitsland, Frankrijk en Italië) tot een oorlog komen, zonder bijstand van de Britten en de VS (ibidem). Nederland gebruikt de afhankelijkheid van de VS in deze onderhandelingen voor non-alliantie gerelateerde doeleinden (Van Staden 1995: 42). De VS zijn in het begin ook niet enthousiast over het Pleven plan. Als blijkt dat Frankrijk alleen over te halen is om Duitse herbewapening te steunen, middels het EDG plan, draait het standpunt van de VS radicaal (Schoneveld 2000: 67, Segers 2013: 88-89). Na de radicale draai van de VS draait ook het Nederlandse standpunt, het gaat deelnemen aan de onderhandelingen en ratificeert het verdrag uiteindelijk als eerste lidstaat (ibidem). Het Franse parlement verwerpt het verdrag echter, waardoor het verdrag niet in werking treedt (Hellema 2010: 184).

Het verdrag van Brussel dat naast de NAVO nog altijd bestaat gaat in 1954 over in de West-Europese Unie (WEU). Hiertoe treden Italië en West-Duitsland ook toe als lidstaten. Het meest verstrekkende artikel van dit verdrag is artikel V, dat inhoudt dat bij een aanval op één van de lidstaten alle beschikbare (militaire) middelen ingezet zullen worden om de aangevallen staat te beschermen (WEU). Volgens Pijpers (1994: 143) is de defensie van de WEU-lidstaten geregeld binnen de NAVO, hierdoor kan de WEU niet worden gezien als hét (eigen nadruk) defensieverdrag voor West-Europa.

Het Fouchet plan

De Gaulle wil een Europese Politieke Unie (EPU) ontwikkelen waarin een Frans-Brits-Amerikaanse veiligheidspolitiek directoraat zou worden gevormd (Segers 2013: 137). Dit wordt echter afgewezen door Washington, waarop De Gaulle concludeert dat de Europese en Amerikaanse belangen tijdens de Koude Oorlog uiteenlopen (ibidem). De Fransen gaan in de jaren na 1958 meer streven naar een onafhankelijk Europa. De Fransen schieten het Britse voorstel voor een vrijhandelszone af. De vorming van een gemeenschappelijk markt van de Zes gaat door. De vorming van het Europese Economische Gemeenschap (EEG) doorklieft West-Europa (Segers 2013: 139). De vorming van het EEG zorgt voor een blok binnen het westers blok, doordat de Zes een gezamenlijk buitentarief gaan hanteren (ibidem). Deze tarieven gelden voor overige landen van de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking (OEES) niet.

Frankrijk komt, nadat het eerder zijn plannen tijdelijk in de ijskast heeft gezet, met een voorstel voor een intergouvernementele EPU, dit keer voor de Zes (Segers 2013: 139-151). Defensiebeleid, maar ook economisch, politiek en cultureel beleid zijn terreinen waarop zal worden onderhandeld (Segers 2013: 142). De gelijkheid tussen West-Europa en de VS is nog altijd het streven van de EPU (ibidem). De Gaulle zijn introductie van de plannen levert controverse op, maar de reactie van Adenauer dat Duitsland ‘oprechte aanhanger is van het bestaande Europese en NAVO-beleid’ (in Segers: 2013: 143), zorgt voor opluchting in Nederland (ibidem).

Eén van de Nederlandse inzetten in de onderhandelingen is een dreigende vermenging van de NAVO en de EG te voorkomen (Hellema 2010: 221-228, Schoneveld 2000: 118). Nederland vreest onderdeel te worden van een Frans-Duits directoraat en wil dit ook via Britse participatie zien te voorkomen (Schoneveld 2000: 117-120, Segers 2013: 144-146). Het laatste streven van Nederland in de onderhandelingen is het streven naar supranationaliteit (ibidem). Wat als tegenstrijdig wordt gezien, omdat de Britten tegen supranationaliteit zijn (ibidem). Volgens Schoneveld (2000: 119-120) houdt de inzet geen stand, omdat de Britten niet willen participeren en vanuit de VS ook geen steun komt. Dit draait pas op het moment dat de nieuwe Kennedy-regering er bij het Verenigd Koninkrijk op aandringt om toch lid te worden van de EEG (Segers 2013: 147-151). Hierdoor verandert de situatie en pleiten zowel Nederland als België voor een voltallig EEG lidmaatschap van de Britten, voordat de EPU wordt voortgezet (ibidem). Dit is voor de Fransen echter onbespreekbaar. De vorming van een EPU zal uiteindelijk mislukken, mede door de houding van De Gaulle jegens de Britse toetreding (ibidem).

Europese Politieke Samenwerking en de herleving van de WEU

De Europese Politieke Samenwerking (EPS) is een intergouvernementele samenwerking van de lidstaten van de in 1967 opgerichte Europese Gemeenschappen (EG). Het Davignon rapport in 1970 markeert de start van de EPS (Davignon rapport). De EPS opereert, zonder juridische basis, naast de EG, omdat de lidstaten moeite hebben de soevereiniteit op te geven (Schoneveld 2000: 7). De EPS kent een zwakke constructie volgens Schoneveld (ibidem) en krijgt pas een verdragsbasis in 1986 met de Europese Akte. De EPS en de EG worden ook dan pas “voor het eerst behandeld onder één juridisch bindende noemer” (ibidem). De kern van deze Europese Akte is de intentie om de internationale relaties van de lidstaten te gaan

coördineren (Europese Akte 1986). Volgens Pijpers (1983: 174-177) leidt de EPS niet tot een keuze voor Nederland tussen Europese integratie of Atlantische samenwerking, vanwege de beperkte invloed.

De herleving van de WEU kan worden gezien als een aanzet tot een Europese pijler in de NAVO alliantie. De ministers van Buitenlandse Zaken van de WEU lidstaten verklaren dan ook dat ze de “Europese pijler van de alliantie willen versterken” (WEU). Voor Nederland betekent dit dat het niet in een spagaat komt. Na afloop van de Koude Oorlog vindt de eerste Europese vredesmissie plaats, en wordt de WEU voor het eerst ‘ingezet’ (Van Gils 2005: 265).

Het neorealisme en de gebondenheid

Het Nederlandse continentale defensiebeleid lijkt na de Tweede Wereldoorlog gericht op balancerend gedrag. Nederland vreest een marginaliserende rol in de Europese politiek, en probeert deze te voorkomen (Schoneveld 2000: 202). Nederland toont zich in de jaren '50 en '60 van de vorige eeuw bij voorstellen tot Europese integratie op defensiebeleid in eerste instantie negatief (Van Staden 1995: 40-42). In de onderhandelingen voor Europese samenwerking op defensiebeleid schermt Nederland vaak met het Atlantische argument, dat Europese samenwerking niet ten koste mag gaan van samenwerking met de Amerikanen. Nederland gebruikt de band met de Amerikanen om tegenwicht te kunnen bieden aan de continentale machten. Van Staden (1995: 42) noemt dit: “using big-power dependence for non-alliance purposes.” Om te voorkomen dat het wordt gedomineerd door de continentale grootmachten, maakt Nederland zich dus afhankelijk van de grootmacht op afstand (Van Staden 2011: 10).

Nederland wil tijdens de onderhandelingen voor de vorming van het EDG de garantie dat de Britten het plan steunen (Schoneveld 2000: 85-86). Bij de Fouchet plannen zoekt Nederland echter nog nadrukkelijker te steun bij de Britten. Het zoeken van steun bij de Britten kan ook worden gezien als balancerend gedrag van Nederland. Hoewel de macht van de Britten afzwakt volgens Van Staden (1995: 41) en de Britten en Nederlanders niet altijd op één lijn zitten, zoekt Nederland toch steun als tegenwicht.

Bandwagoning is volgens Walt (1987: 17-21) het aansluiten bij de bron van het gevaar. De bron van het gevaar is continentaal gezien een Frans/Duitse dominantie op het

Europese continent. Nederland kiest door het zoeken van tegenwicht tegen deze dominantie, voor balancerend gedrag. Internationaal gezien opteert Nederland voor lidmaatschap van de NAVO als alliantie. Het Warschaupact, onder leiding van de Sovjet-Unie, is de tegenhanger van dit pact. De Sovjet-Unie kan worden gezien als bron van het gevaar, waardoor Nederland door zich aan te sluiten bij de NAVO balancerend gedrag vertoont.

Volgens Van Staden (1995: 45) hoeft de sterkste staat niet altijd de bron van het gevaar te zijn. De sterkste staat van West-Europa zou West-Duitsland zijn na de herbewapening (de vrees van Frankrijk). De sterkste staat op het Europese continent is echter de Sovjet-Unie, als één van de “supermachten” in het bipolaire systeem van de Koude Oorlog (Mearsheimer 1990a: 5-56). Bandwagoning op het Europese continent zou ook bij deze definitie niet opgaan voor het Nederlandse defensiebeleid. Internationaal worden de VS wel beschouwd als sterkste staat (Mearsheimer 2001: 53), indien je als Waltz (1979: 126) stelt dat balancerend gedrag betekent dat een staat zich aansluit bij de zwakste alliantie, dan is het Nederlandse defensiebeleid niet balancerend. Volgens de belangenbalanstheorie van Schweller (1994: 72-107) is het Nederlandse defensiebeleid ook niet balancerend, het houdt eerder bandwagoning in. Bandwagoning houdt in deze dan in dat het land afhankelijk is van de VS om beschermd te zijn tegen meer bedreigende gevaren (dominantie van continentale machten en de Sovjet-Unie).

4.3 Samenvatting

In dit hoofdstuk heb ik een overzicht gegeven van het Nederlandse gedrag ten aanzien van internationale ontwikkelingen op defensiebeleid. Het Nederlandse defensiebeleid houdt voor de Tweede Wereldoorlog een neutraliteitspolitiek of een zelfstandigheidspolitiek in. De Nederlandse belangen lijken hiermee het beste gediend, een te nadrukkelijke alliantie met een grootmacht (het Verenigd Koninkrijk is de meest voor de hand liggend) zou waarschijnlijk een interventie van de continentale grootmachten tot gevolg hebben. Handelend vanuit eigen belang, om de overlevingskans zo groot mogelijk te houden kan dit als neorealistisch worden beschouwd. Het beleid faalt echter als het wordt overlopen door Nazi-Duitsland. Na de Tweede Wereldoorlog is Nederland zich bewust van de kwetsbare positie en handelt het continentaal balancerend. Internationaal is er sprake van bandwagoning met de VS. In dit hoofdstuk is naar voren gekomen dat Nederland neorealistisch gedrag vertoont, doordat het probeert de status quo te behouden om zo als staat te overleven.

Hoofdstuk 5. Resultaten

In dit hoofdstuk zal ik de resultaten van mijn onderzoek uiteenzetten. In het eerste deel zal ik ingaan op de machtsverhoudingen tussen de internationale en continentale grootmachten, gebaseerd op de machtsbalansen. Vervolgens zal ik ingaan op de posities die Nederland aanneemt ten aanzien van de internationale defensiebeleidsontwikkelingen. Aan de hand van de eerste paragraaf zal ik met name analyseren of en van welk land Nederland zich afhankelijk opstelt daarin. In de laatste twee paragrafen ga ik eerst in op de structurele samenwerkingsverbanden en vervolgens in op het aanschafbeleid. Hierbij zal ook de vraag zijn van welk Nederland is of maakt Nederland zich afhankelijk in het defensiebeleid.

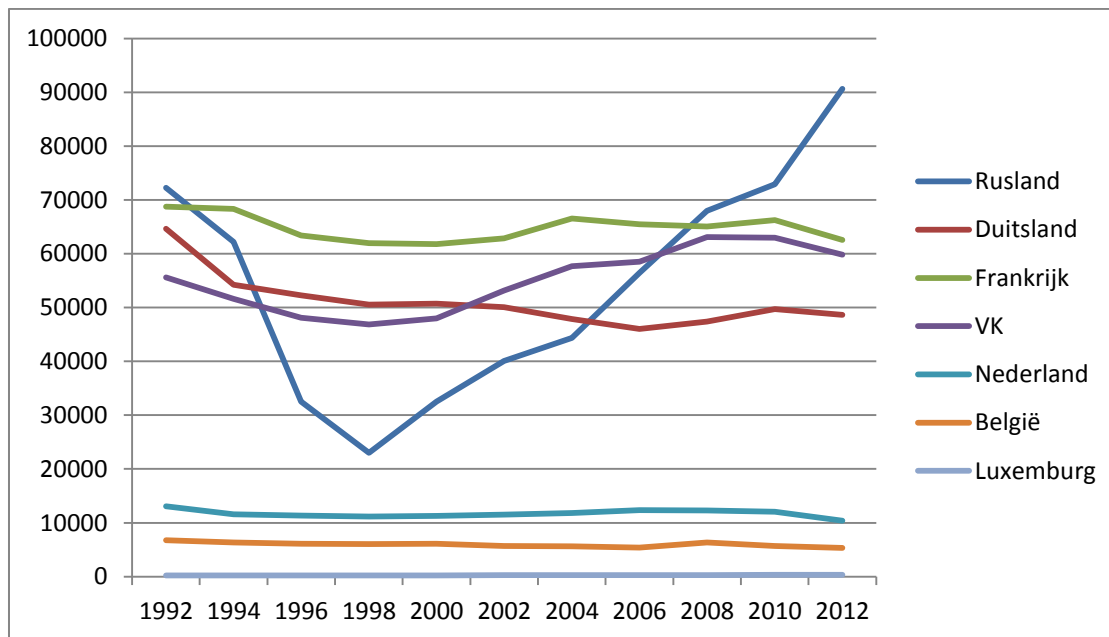
5.1 Machtsbalans

Eerst ga ik kort in op het verval van Rusland als internationale grootmacht, om vervolgens in te gaan op de verhoudingen tussen de VS en de West-Europese staten. De VS heeft gedurende de gehele onderzochte periode de grootste totale capaciteiten. De West-Europese staten hebben zowel in potentiële als in de huidige kracht in de periode 1990 – 2010 een grote achterstand op de VS (zie tabellen 5.1, 5.2 en 5.3). Ik zal nadat ik ben ingegaan op de val van Rusland ingaan op de verhoudingen tussen de VS en de West-Europese staten.

Het verval van Rusland

De Sovjet-Unie wordt tijdens de Koude Oorlog beschouwd als “super grootmacht”, wat wil zeggen dat het één van de twee grootmachten is die het internationale systeem dan domineert. De val van de Sovjet-Unie leidt echter tot het einde van deze internationale positie. In de jaren '90 kan de grootst overgebleven deelstaat Rusland nog wel worden beschouwd als continentale grootmacht. De omvang van het leger slinkt wel enorm, maar blijft wel minimaal twee keer zo groot als dat van de andere continentale grootmachten. Daarnaast blijft Rusland beschikken over een nucleair wapenarsenaal, wat een afschrikwekkend effect kan hebben op de andere grootmachten op het Europese continent. De militaire uitgaven van Rusland tonen de nieuwe status van Rusland nog wel het beste. Zoals te zien is in figuur 5.1 worden de militaire uitgaven tot 1998 steeds minder. De militaire uitgaven zijn dan zelfs twee keer zo klein als die van de andere continentale grootmachten.

Figuur 5.1 Militaire uitgaven continentale grootmachten, 1992-2012



Bron: SIPRI

De staat van het Russische leger is in de jaren '90 en in het begin van de 21^e eeuw is sterk verslechterd. Hoewel Rusland bezit over het grootste aantal manschappen, dubbel zoveel als de tweede staat op het continent, zijn de militaire uitgaven dus lager dan de andere continentale grootmachten. De Nederlandse analyse van deze situatie is dat “door chronisch geldgebrek (...) de gevechtskracht van de Russische strijdkrachten de laatste jaren kwantitatief en kwalitatief sterk (is, PvI) uitgehold (Defensienota 2000: 24). Ruslands' kracht is voornamelijk gebaseerd op het nucleaire wapenarsenaal, hoewel dit arsenaal volgens het AIV minder betrouwbaar is geworden door veroudering (ibidem).

De stand van Rusland is dermate verslechterd dat de krachtstatus van de staat relatief laag is. Het is tekenend dat voormalige leden van het Warschaupact nu lid worden van de NAVO en de EU. Tsjechië, Polen en Hongarije zijn in 1999 de eerste staten die lid worden van de NAVO, meerdere Midden-Oost Europese staten zullen volgen in het eerste decennium van de 21^e eeuw. Dit is tekenend omdat hieruit kan worden afgeleid dat de invloedssfeer van Rusland dusdanig is beperkt, dat het mogelijk is dat deze staten zich aansluiten bij de NAVO alliantie. Dit is ook mede mogelijk doordat het vijandschap tegenover Rusland minder is, bijvoorbeeld door het Partnerschap voor de Vrede wat in 1994 wordt gesloten door de NAVO met onder meer Rusland en Tsjechië, Polen, Hongarije en andere Europese en Aziatische staten (Partnerschap voor de Vrede 1994).

Tabel 5.1 De internationale machtsbalans, 1990

	Potentiële Kracht			Huidige Kracht		
	BNP	Totale Populatie	Percentage landbouw	Militaire manschappen	Militaire uitgaven	Nucleaire wapens
VS	5.800.525	266.278.393	2%	2.180.000	527.174.000	Ja
CHI	390.279	1.148.364.470	27%	3.500.000	19.820.000	Ja
RUS	85.592*	147.972.865	17%	3.400.000	291.082.000	Ja
JAP	3.103.699	123.537.399	2%	250.000	47.802.000	Nee
DUI	1.547.026	79.380.394	1%	545.000	71.841.000	Nee
IND	323.527	838.158.831	29%	1.260.000	18.807.000	Ja
ITA	1.104.235	56.713.409	4%	493.000	36.892.000	Nee
VK	1.024.558	57.410.719	2%	308.000	58.828.000	Ja
FRA	1.247.377	59.823.035	4%	554.000	70.527.000	Ja
NED	295.570	14.952.000	4%	104.000	13.550.000	Nee

*Bronnen: BNP (IMF world economic outlook database), Totale Populatie (US Census Bureau), Percentage Landbouw (World Bank), Militaire manschappen (COW), Militaire uitgaven (SIPRI) en Nucleaire wapens (Bulletin of Atomic Sciences). *BNP 1992, BNP cijfer 1990 is niet bekend.*

VS= Verenigde Staten, CHI= China, RUS= Rusland, JAP= Japan, DUI= Duitsland, IND= India, ITA= Italië, VK= Verenigd Koninkrijk, FRA= Frankrijk, NED= Nederland.

Europese verhoudingen

Rusland is in het eerste decennium dermate in verval dat de West-Europese staten een inval vanuit het oosten minder vrezen. Dit is af te leiden aan de afname van het aantal manschappen en de verlaging van de militaire uitgaven van de West-Europese staten (zie figuur 5.1 en tabellen 5.1 en 5.2). Door het verval van Rusland is Duitsland de potentiële hegemoniale leider van het continent (zie tabel 5.1 en 5.2). Duitsland heeft dan wel minder inwoners dan Rusland, maar de economische kracht geeft Duitsland een enorm potentieel om de leidende rol op zicht te nemen. In deze jaren wordt dan ook verwacht dat Duitsland de nieuwe hegemoniale leider op het continent zou worden (Mearsheimer 1990a: 5-55, Van Staden 1995: 46). Zoals te zien is in tabel 5.2 en 5.3, als ook in figuur 5.1, is te zien dat Duitsland de potentiële kracht niet omzet in huidige kracht. De omvang van het Duitse leger en de militaire uitgaven zijn gedurende de hele periode niet groter dan die van Frankrijk of het Verenigd Koninkrijk.

Tabel 5.2 De internationale machtsbalans, 2000

	Potentiële Kracht			Huidige Kracht		
	BNP	Totale Populatie	Percentage landbouw	Militaire manschappen	Militaire uitgaven	Nucleaire wapens
VS	9.951.475	282.162.411	1%	1.366.000	394.155.000	Ja
CHI	1.198.477	1.263.637.531	15%	2.810.000	37.040.000	Ja
RUS	259.702	147.035.966	6%	1.004.000	32.515.000	Ja
JAP	4.731.199	126.755.612	2%	237.000	60.288.000	Nee
DUI	1.891.934	82.183.670	1%	221.000	50.738.000	Nee
IND	476.659	1.006.300.297	23%	1.303.000	27.653.000	Ja
ITA	1.107.248	57.784.373	3%	251.000	43.063.000	Nee
VK	1.478.648	59.139.969	1%	212.000	48.003.000	Ja
FRA	1.330.222	61.255.363	3%	294.000	61.783.000	470
NED	386.204	15.930.181	3%	52.000	11.267.000	0

Bronnen: BNP (IMF world economic outlook database), Totale Populatie (US Census Bureau), Percentage Landbouw (World Bank), Militaire manschappen (the Military Balance 2000), Militaire uitgaven (SIPRI) en Nucleaire wapens (Mearsheimer 2001: 384).

VS= Verenigde Staten, CHI= China, RUS= Rusland, JAP= Japan, DUI= Duitsland, IND= India, ITA= Italië, VK= Verenigd Koninkrijk, FRA= Frankrijk, NED= Nederland.

Van de EU lidstaten kan Duitsland gedurende de onderzochte periode wel worden beschouwd als de sterkste staat. Hoewel het aantal manschappen, de militaire uitgaven wat lager zijn dan die van Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk heeft Duitsland het voordeel van een grotere potentiële kracht. De voornaamste reden dat Duitsland niet de rol van hegemoniale leider op zich heeft genomen moet waarschijnlijk worden gezocht bij de rol van de VS. De VS zijn gedurende de gehele periode de sterkste staat internationaal. De VS blijven echter betrokken bij de Europese continentale verhoudingen, waarmee de verhoudingen anders zullen zijn dan wanneer zij zich teruggetrokken zouden hebben. De structuur van het continentale systeem zou dan een andere vorm gehad hebben dan deze in de onderzochte periode heeft gekend. Doordat het gedrag van staten het gevolg is van het internationale systeem, zullen de staten verschillende soorten gedrag vertonen wanneer het systeem zou veranderen. Volgens Mearsheimer (2001: 30) geven de grootmachten vorm aan het internationale systeem. Vergeleken met de VS (zie ook figuur 5.2 en 5.3) zijn de Europese staten vooral continentale grootmachten, de VS hebben een veel grotere totale capaciteit.

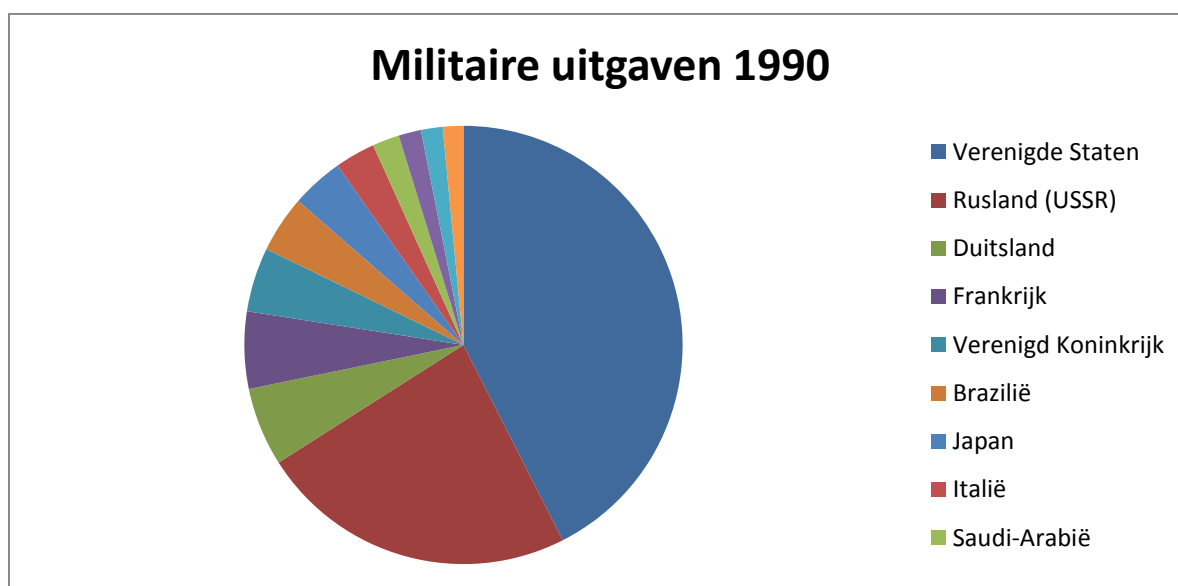
Tabel 5.3 De internationale machtsbalans, 2010

	Potentiële	Kracht		Huidige	Kracht	
	BNP	Totale Populatie	Percentage landbouw	Militaire manschappen	Militaire uitgaven	Nucleaire wapens
VS	14.498.925	309.330.219	1%	1.580.255	720.386.000	Ja
CHI	5.930.393	1.330.141.295	10%	2.285.000	136.467.000	Ja
RUS	1.487.293	142.526.896	4%	1.027.000	72.918.000	Ja
JAP	5.495.387	127.579.145	1%	230.300	59.003.000	Nee
DUI	3.312.193	81.664.454	1%	250.613	49.692.000	Nee
IND	1.614.834	1.173.108.018	18%	1.325.000	49.159.000	Ja
ITA	2.059.187	60.748.965	2%	352.771	66.251.000	Nee
VK	2.267.482	62.348.477	1%	175.690	62.946.000	Ja
FRA	2.570.592	61.255.363	2%	352.771	66.251.000	Ja
NED	781.196	15.930.181	2%	46.882	12.061.000	Nee

Bronnen: BNP (IMF world economic outlook database), Totale Populatie (US Census Bureau), Percentage Landbouw (World Bank), Militaire manschappen (The Military Balance 2010), Militaire uitgaven (SIPRI) en Nucleaire wapens (FAS).

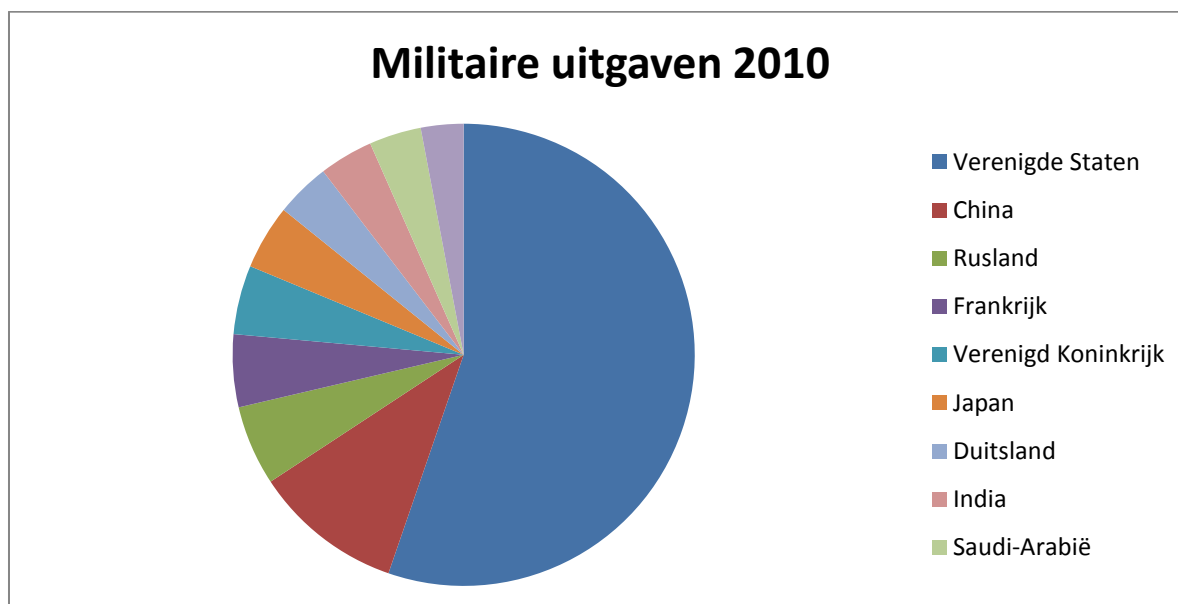
VS= Verenigde Staten, CHI= China, RUS= Rusland, JAP= Japan, DUI= Duitsland, IND= India, ITA= Italië, VK= Verenigd Koninkrijk, FRA= Frankrijk, NED= Nederland.

Figuur 5.2 Militaire uitgaven top tien internationaal, 1990



Bron: SIPRI database. Militaire uitgaven in Amerikaanse Dollars \$ (constant 2011).

Figuur 5.3 Militaire uitgaven 2010



Bron: SIPRI database. Militaire uitgaven in Amerikaanse Dollars \$ (constant 2011).

Blijvende Europese afhankelijkheid

Zoals duidelijk zichtbaar is in de machtsbalansen en ook in de figuren 5.2 en 5.3 zijn de VS de sterkste internationale grootmacht. Gedurende de gehele periode is er geen staat waarvan de militaire uitgaven ook maar in de buurt komen van de VS, ook het BNP van de VS is gedurende de gehele periode minimaal twee keer zo groot als de tweede staat. De VS hebben in de onderzochte periode echter niet het grootste leger. China, dat het grootste leger heeft, heeft in de jaren '90 van de vorige eeuw en het begin van de 21^e eeuw echter nog lagere militaire uitgaven dan de gemiddelde Europese grootmacht. Alleen de laatste machtsbalans toont aan dat de kracht van China toeneemt.

De verhoudingen tussen de VS en de West-Europese grootmachten zijn ook duidelijk. De VS hebben in alle opzichten grotere capaciteiten dan de West-Europese grootmachten, zelfs als de krachten worden gebundeld. Een radicale verandering zou van de EU, na de uitbreiding in 2004, echter wel in één klap de grootste potentiële kracht in de wereld. Deze radicale verandering zoals Waltz (2000: 31-32) het beschrijft zou inhouden dat de EU zou gaan functioneren als één staat. Waltz (ibidem) verwacht echter niet de EU snel radicaal zou veranderen. Uit onderzoek van Riker (1964) blijkt echter dat politieke unificatie alleen plaatsvindt wanneer er sprake is van een interne of externe militaire bedreiging. Zolang daarvan geen sprake is, is het ook niet te verwachten dat de EU een radicale verandering zal ondergaan.

De verhoudingen tussen de VS en de Europese grootmachten zijn in die zin duidelijk dat, zoals te zien is in de tabellen 5.1, 5.2 en 5.3, de VS vele malen sterker zijn dan de Europese staten. Gedurende de Kosovo crisis worden de verhoudingen helemaal duidelijk als blijkt dat Europa afhankelijk is van de VS om militaire conflicten in de eigen 'achtertuin' op te lossen (Klep 2005: 163). De VS leveren maar liefst 80% van de westerse militaire inspanningen in het conflict. De vraag is dan welke invloed deze afhankelijkheid heeft gehad op de verhoudingen op het Europese continent?

Volgens Mearsheimer (2010: 387-397) hebben de Amerikanen de rol van 'pacifier' gehad. Door de hiërarchische verhoudingen in de NAVO alliantie kent het Europese continent een vreedzame periode. De hegemoniale positie van de VS in de NAVO alliantie leidt er toe dat de staten afhankelijk zijn van de VS (ibidem). De Europese staten zijn minder gericht op elkaar, omdat de VS continu als tegengewicht zal functioneren mocht een Europese staat de rol van hegemoniale leider op het Europese continent proberen te krijgen (Mearsheimer 2010:

388). En uit de resultaten blijkt dat een Europese grootmacht niet in staat kan worden geacht om tegengewicht te bieden aan de VS.

Hoewel vanuit het neorealisme kan worden verwacht dat een alliantie uiteen zou vallen bij het wegvallen van de gezamenlijke vijand (Walt 1987: 17), bestaat de NAVO nog altijd. Volgens Mearsheimer (2010: 387-389) komt dit doordat de VS zijn rol als hegemoniale leider wil behouden. Volgens Mearsheimer (2001: 30-33) kan de rol van hegemoniale leider ertoe leiden dat de veiligheid van de staat het beste wordt gewaarborgd. Door de NAVO alliantie te laten bestaan kunnen de VS hun rol als hegemoniale leider van het Westen in ieder geval continueren, en mogelijk zelfs uitbreiden (door uitbreiding van de NAVO).

Door de Amerikaanse rol als ‘pacifier’ is de veiligheid van de Europese staten op deze manier ook ‘gegarandeerd’. De ontwikkelingen op defensievlak in Europa moeten volgens Cladi en Locatelli (2012: 264-288) dan ook worden gezien als bandwagoning van de EU met de VS. De pogingen van Europa om een Europese defensiecapaciteit te vormen en de gezamenlijke capaciteiten moeten volgens Cladi en Locatelli (ibidem) dan ook worden gezien als pogingen om de alliantie te versterken, in plaats van te ondermijnen. Volgens Posen (2004: 16-17) kan het Europese project echter wel worden gezien als een vorm van balancerend gedrag door de Europese staten. Het vormen van een gezamenlijke Europese militaire pijler zal de EU een sterkere positie geven. Wivel (2005: 3943-412) en Cladi en Locatelli (2012: 264-288) constateren echter dat er nog geen sprake is van een EU die opereert als één actor. Wat tot gevolg heeft dat de verhoudingen tussen de VS en de EU nog altijd blijven bestaan uit een zekere mate van afhankelijkheid.

De verhoudingen tussen de EU en de VS zal dan ook voor het Nederlandse defensiebeleid gevolgen hebben. De verhoudingen op het Europese continent vinden voornamelijk plaats onder de Amerikaanse ‘veiligheidsparaplu’. Doordat de VS nog altijd van invloed zijn op de verhoudingen op het Europese continent, zal dit tot gevolg hebben dat het Nederlandse defensiebeleid geen bandwagoning met Duitsland zal kunnen inhouden. Van de mogelijke bondgenoten zijn de VS namelijk de sterkste staat en niet Duitsland. De aanwezigheid van de VS zorgt er ook voor dat er geen hegemoniale leider op het Europese continent wordt gevormd. Zoals Wivel (2005: 393-412) stelt zijn de Europese grootmachten ook bepalend in de vorming van een gezamenlijke Europese defensiecapaciteit. Om te voorkomen dat het wordt gedomineerd door de buurlanden blijft het aantrekkelijk, net als

tijdens de Koude Oorlog, een defensiebeleid te voeren dat afhankelijkheid van de VS promoot.

Deelconclusie

Het Nederlandse defensiebeleid zal waarschijnlijk geen bandwagoning met Duitsland inhouden, omdat de structuur van continentale en internationale systeem anders is dan dat wordt verwacht na de Koude Oorlog. De aanwezigheid van de VS als ‘veiligheidsparaplu’ voor het Europese continent zal eerder toe leiden dat Nederland het beleid van tijdens de Koude Oorlog voortzet. Door de rol van de VS als militaire leider te promoten, voornamelijk door vast te houden aan de NAVO alliantie, blijven de Europese grootmachten in een secundaire positie. De Europese grootmachten zijn voor de militaire kracht afhankelijk van de VS, zoals blijkt uit de Kosovo crisis. Door de VS te steunen wordt het risico vertrappt te worden door de grote Europese staten beperkt. Daarnaast zullen de VS de rol kunnen spelen van ‘garantiemacht’ mocht er een bedreiging ontstaan op of voor het Europese continent. Nederland heeft er dus belang bij de NAVO alliantie in stand te houden en het zal waarschijnlijk het defensiebeleid afhankelijk maken van de VS, en niet van Duitsland.

5.2 Beleidsanalyse internationale ontwikkelingen defensiebeleid

In deze paragraaf zal ik de internationale ontwikkelingen op het gebied van defensiebeleid uiteenzetten. Specifiek zal ik mij richten op de relatie tussen de EU en de NAVO. Hierbij zal ik eerst de ontwikkeling kort uiteenzetten en vervolgens de positie beschrijven die Nederland inneemt. Bandwagoning met de VS zou inhouden dat Nederland steeds het belang van de NAVO benadrukt, of dat Nederland hetzelfde standpunt uitdragen als de VS.

Het einde van de Koude Oorlog betekent het verdwijnen van de gezamenlijke vijand van de West-Europese NAVO-lidstaten en de VS. Volgens Walt (1987: 31) zal het einde van een conflict in de meeste gevallen leiden tot het einde van een alliantie. Uit de nota ‘Herstructurering en verkleining’ (Defensienota 1991: 25-29) blijkt echter dat de NAVO alliantie centraal blijft staan in het Nederlandse defensiebeleid. De betrokkenheid van de Amerikanen bij de Europese defensie blijft volgens Nederland van onverminderd belang (Defensienota 1991: 21). Hoezeer Nederland de relatie met de VS van belang acht komt

hetzelfde jaar duidelijk naar voren in de onderhandelingen over het Verdrag van Maastricht (Van Staden 1995: 43). Volgens Van Staden (ibidem) bestaat er zelfs enige verdenking dat Nederland surrogaat spreker is van de VS. Nederlands uitgangspunt is dat de ontwikkeling van Europees beleid aangaande veiligheid en defensie de NAVO niet in de weg mag staan (ibidem). Volgens Rozemond (1991: 12-14) is de Atlantische toonzetting echter niet zo sterk, het veiligheidsbeleid van de EG zou volgens het voorstel een aanvulling zijn op de NAVO en de WEU. De WEU blijft naast de nieuw gevormde EU bestaan en blijft de Europese organisatie voor defensiebeleid. Nederland beschouwt de WEU volgens Van Staden (1995: 43) meer als Europese pijler van de NAVO, dan als militaire tak van de EU. In het verdrag komt later wel te staan dat de EU een Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid (GBVB) gaat voeren “met inbegrip van de geleidelijke bepaling van een gemeenschappelijk defensiebeleid dat tot gemeenschappelijke defensie zou kunnen leiden” (Verdrag van Maastricht 1992: Titel V, artikel 17.1).

In 1992 komen de lidstaten van de WEU overeen dat zij hun troepen ook beschikbaar zullen stellen voor drie andere taken naast de verdediging van het territoriale grondgebieden: humanitaire missies, vredeshandhavende operaties en crisisbeheersingsoperaties (WEU). Daarnaast wordt op de Brussel Top in 1994 het ‘Combined Joint Task Forces (CJTF)’-concept gepresenteerd (NATO 1999). NAVO middelen kunnen middels dit concept worden ingezet voor WEU operaties. In de novemberbrief van minister Voorhoeve (1994: 1-7) is hij positief over een Europese pijler binnen de NAVO. Hierin wordt ook gepleit voor intensivering van de samenwerking met buurlanden Duitsland en België. Twee jaar daarna wordt er een Europese pijler in de NAVO opgericht, de Europese Veiligheids-en Defensie-identiteit (EVDI) (NATO 1999). Volgens van der Harst (1999: 1) is het echter vooral een pijler op papier, omdat de Europese lidstaten niet over de middelen beschikken om zelfstandig buiten het eigen grondgebied op te treden. De Joegoslavië-crisis toont ook aan dat de Europese lidstaten niet in staat zijn om crises in de directe omgeving op te lossen (Gijswijt 2011: 42, Howorth 2007: 55). De Kamercommissie komt in 1995 ook tot de conclusie dat het GBVB niet in staat is deze crisis op te lossen (TK 1994-1995, 24128, nr. 1 en 2). Secretaris-Generaal van de VN Boutros-Ghali komt daarbij tot de pijnlijke conclusie dat de VN in complexe vredesoperaties ook niet in staat is een lijdende rol op zich te kunnen nemen (Klep 2005: 141).

Ondanks de ontwikkelingen voor het opzetten van Europese pijlers, een GBVB, blijven de Europese lidstaten afhankelijk van de VS (Klep 2005: 163). Terwijl met het einde

van de Koude Oorlog de strategische belangrijkheid van Europa voor de Amerikanen heeft verloren, door het wegvallen van de gezamenlijke vijand. De VS benadrukken dan ook, volgens Howorth (2007: 53) al decennialang, dat Europa een groter deel van de eigen defensie op zich moet nemen. De VS benadrukken dit in 1997 nog eens direct aan het adres van de Britten (ibidem). In datzelfde jaar spreekt de toenmalig Britse premier Blair zich tijdens de Europese Top in Amsterdam nog uit tegen de vorming van een Europese defensiecapaciteit, een jaar later zou hij zelf met een voorstel komen om dit mogelijk te maken (Van der Harst 1999: 2). Naast de Amerikaanse druk worden de hereniging van Duitsland (ibidem), het falen van de EU om gezamenlijk in te grijpen op de Balkan (Treacher 2004: 49) en het vormen van een concurrerende defensie-industrie (Howorth 2007: 53-55) genoemd als reden voor de draai van Blair.

Nederland is in eerste instantie niet positief over het voorstel, de NAVO wordt gezien als belangrijkste defensieorganisatie. Een toenemende integratie van defensiebeleid op Europees vlak wordt dan ook als niet wenselijk gezien (Van der Harst 1999: 2). De Britse ommeezwaai betekent echter wel dat Nederland zonder grote bondgenoot komt te staan (Van Staden 2011: 18). De Nederlandse ministers Van Aartsen (Buitenlandse Zaken) en de Grave (Defensie) vinden “een Europese defensiepoot [...] (alleen, PvI) mogelijk binnen de NAVO” (Klep 2005: 163). Toch zal er ook bij Nederland sprake zijn van een ommeezwaai in de periode daaropvolgend.

Op 4 december 1998 komen Frankrijk en Groot-Brittannië naar buiten met wat, vernoemd naar de onderhandelingsplaats, de Saint-Malo verklaring heet (Saint-Malo verklaring 1998). De belangrijkste strekking van de verklaring staat in paragraaf 2: “the (European, PvI) Union must have the capacity for autonomous action, backed up by credible military forces, the means to decide to use them and a readiness to do so, in order to respond to international crises.” (Saint-Malo Verklaring 1998, par. 2). De verklaring kan worden gezien als de opstap naar een Europees defensiebeleid.

Wat voor Nederland, als sterk pleiter voor de NAVO, positief is, is dat zowel in paragraaf 2 als 3 de band met de NAVO wordt benadrukt en dat er volgens de Verklaring geen sprake mag zijn van (onnodige) duplicatie (St-Malo Verklaring 1998, par. 2 en 3). Vijf dagen na de verklaring stuurt Van Aartsen nog een brief naar de Kamer dat de NAVO de hoeksteen van de Europese defensie moet blijven (TK 1998-1999, 21501, nr. 02: 11). Wel geeft Van Aartsen in diezelfde brief aan dat hij de ideeën van de Britse MP Blair ondersteunt (ibidem). Daar komt

bij dat volgens Van Aartsen “de lessen van Bosnië en Kosovo duidelijk zijn” (Volkskrant 1999). Europa moet volgens Van Aartsen zelf kunnen optreden, wanneer het nodig is (ibidem). Volgens Klep (2005: 163) maakt de Kosovocrisis ook duidelijk dat een Europese defensiepolitiek van belang is. De Amerikanen nemen 80 procent van de westerse militaire inspanningen op zich en de Europese defensietekortkomingen op militaire technologie en inlichtingenwerk wordt tijdens deze crisis dan ook pijnlijk blootgelegd (ibidem).

Na de Saint-Malo verklaring van Frankrijk en Groot-Brittannië geven de Amerikanen ook openlijk steun aan een te vormen Europese defensiecapaciteit, zolang deze geen duplicatie, geen discriminatie van Europese NAVO bondgenoten en ontkoppeling van de NAVO tot gevolg zou hebben (Albright 1998). Als Duitsland voor de top van Keulen van 3 en 4 juni 1999 een discussiepaper opstelt waaruit blijkt dat ook zij positief staan tegenover de Saint-Malo verklaring, zijn alle drie de EU-grootmachten voorstander van Europese defensie integratie (Rutten 2001: 14-16). Nederland is het over het algemeen eens met het Duitse discussiepaper. Het stelt wel duidelijk dat de EU alleen ongecompliceerde kleinschalige operaties, waar een beroep op de NAVO niet voor nodig zal zijn onder EU vlag kunnen vallen, andere operaties moeten binnen de structuur van de NAVO blijven (TK, 21501, nr. 2). In Keulen wordt de totstandkoming van een Europese defensiecapaciteit geaccepteerd en vanaf dan zou het Europese Veiligheids- en Defensiebeleid (EVDB) onderdeel gaan uitmaken van het GBVB.

Hoewel Nederland ook blijft vasthouden aan samenwerking in NAVO verband, mag het geen verbazing zijn dat de Defensienota 2000 (die uitkomt in november 1999) door de Wijk (2005: 168) “de meest Europese aller defensienota’s” wordt genoemd. De Defensienota 2000 toont tegelijkertijd ook de twee sporen die het Nederlandse beleid vanaf eind jaren ’90 is gaan domineren. Zo wordt enerzijds gesteld dat het ‘nieuwe strategisch concept van de NAVO (...) een richtsnoer (vormt, PvI) voor het Nederlandse defensiebeleid’ (Defensienota 2000: 21). Anderzijds moeten de ontwikkelingen leiden tot de ‘vergroting van de militaire capaciteit van de Europese landen’ (ibidem). Hoewel Nederland voorstander is van Europese samenwerking en het vergroten van de militaire capaciteiten van de Europese staten, blijft in het achterhoofd spelen dat dit toch vooral een versterking is van de NAVO (TK 1998-1999, 21501, nr. 79).

Nederland speelt in de jaren rond de millenniumwisseling een actieve rol in het vormen van het EVDB. Nederland dient samen met Frankrijk een conceptvoorstel in om een

European Multinational Maritime Force (EMMF) te vormen (Rutten 2001: 92). Daarnaast neemt Nederland initiatief tot het European Capability Action Plan (ECAP) om het tekort aan materieel op te lossen. Op de 'Capability Commitment Conference' in Brussel wordt duidelijk dat de EU tekort schiet in materieel om aan de Helsinki Headline Goals (1999) te kunnen voldoen. Deze houden in dat de EU in 2003 een krijgsmacht van 50.000-60.000 personen zou kunnen inzetten om de Petersburgtaken uit te voeren (Helsinki Headline Goals 1999). De Petersburgtaken zijn in 1997 tot de taken van de EU gaan behoren, in plaats van de WEU. Door de Marseille verklaring in 2000 worden ook organisatorische en ander functies overgeheveld van de WEU naar de EU (Rutten 2001: 147). Hiermee wordt de militaire capaciteit van de EU verder vergroot. Nederland is voorstander, maar hamert op een goede relatie tussen de EU en de NAVO en dat duplicatie van NAVO-materiaal in het EVDB voorkomen moet worden (TK 2000-2001, 21501, nr. 20).

Hoewel het EVDB slechts een paar jaar bestaat dreigt het in 2003 al mis te gaan. Waar de oorlog in Afghanistan nog wordt gesteund door alle Europese grootmachten, ligt dit met betrekking tot Irak anders. Frankrijk en Duitsland (samen met België en Luxemburg) verklaren tegen de Irak-oorlog te zijn, terwijl de regeringsleiders van Denemarken, Hongarije, Italië, Polen, Portugal, Spanje, Tsjechië en het Verenigd Koninkrijk in de Times laten optekenen voorstander te zijn van de Amerikaanse invasie (The Times 2003). Nederland schaart zich politiek gezien ook achter de inval van de Amerikanen, het zal echter geen militairen inzetten (Van Staden 2011: 14). Het verschil tussen de Europese lidstaten toont aan dat ondanks de ontwikkelingen op het gebied van een gezamenlijk beleid, de staten alsnog unilateraal beslissen. Daarnaast wordt opnieuw zichtbaar welke staten zich nog altijd sterk op Amerika oriënteren en welke staten in mindere mate. Uit het rapport van de commissie Davids, dat de Nederlandse steun aan de inval in Irak onderzoekt, blijkt dat er nogal altijd sprake is van een Atlantische reflex in het Nederlandse beleid (Davids 2009: 426). Hoewel het volgens Van Staden (2011: 15) niet als reflex moet worden gedefinieerd, omdat een reflex "de suggestie (wekt, PvI) van een gedachte van een gedachteloze reactie." Nederland ziet volgens Van Staden (ibidem) de VS als een garantiemacht, die voor een stabiele wereldorde zorgt. Ondanks de aanwezige twijfel over het beleid van de VS, blijven de VS een "onmisbare" bondgenoot volgens Van Staden (ibidem).

De EVDB crisis dreigt compleet te worden als België, Duitsland, Frankrijk en Luxemburg lobbyen voor een apart Europees Hoofdkwartier. Het wordt door verschillende Europese lidstaten afgewezen, de Nederlandse reactie is tekenend als het zelfs als eerste staat

het voorstel afwijst. Het voorstel wordt ook door de VS sterk afgewezen, het wordt zelfs gezien als “ernstige bedreiging voor de toekomst van de NAVO” (NRC). Hoewel het voorstel van tafel wordt geveegd door het Verenigd Koninkrijk, komen ze uiteindelijk wel samen. Duitsland en Frankrijk wel gezamenlijk met een oplossing (Wivel 2005: 404). Het gevolg is volgens Wivel (ibidem) wel dat er buiten de kleine lidstaten om wordt onderhandeld, waardoor het risico van vertrapping en uitsluiting dreigt voor kleinere lidstaten.

De Atlantische voorkeur van Nederland kan dan nog altijd worden gezien als het gedrag van een ‘schaap’, zoals Schweller (1993: 102-103) dit gedrag omschrijft. Door de grote staat op afstand bij de Europese defensiepolitiek te blijven betrekken, probeert Nederland het risico van vertrapping en uitsluiting door de Europese grootmachten te verminderen. Door de afhankelijkheid van de VS te promoten draagt Nederland er toe bij dat de Europese grootmachten, volgens Voorhoeve (1979: 118), tweederangs staten blijven. Hierdoor wordt Nederland niet gedomineerd door de Europese grootmachten, maar speelt het een meer gelijkwaardige rol, ook een rol als ‘schaap’ ten opzichte van de VS.

De relatie tussen de EU en de NAVO wordt in de Berlijn-Plus (2003) overeenkomst beter vastgelegd (Berlijn Plus). Vooral het voorkomen van duplicatie is de inzet van deze overeenkomst (ibidem). In 2004 worden nieuwe ‘Headline Goals’ afgesproken voor de EU, wat onder andere bestaat uit het vormen van Battlegroups, om de kwaliteit van de Europese militaire capaciteiten te verbeteren (Helsinki Headline goals 2004). Nederland zou gaan deelnemen aan een Duits-Fins-Nederlandse en een Brits-Nederlandse battlegroup. De Nederlandse deelname is volgens Hellema (2010: 419) een signaal van Nederland aan Brussel om te tonen dat het ook positief tegenover het EVDB project staat. In deze periode toont Nederland, net als het Verenigd Koninkrijk en de VS, zich niet als grootste voorstander van het Europese defensieproject. Nederland wordt door de VS dan ook beschouwd als een trouwe Atlantische bondgenoot (The Guardian 2010).

Hoewel Nederland in de periode daarna de NAVO nog altijd als belangrijke militaire organisatie blijft beschouwen, begint de EU steeds belangrijker worden. De minister van Buitenlandse Zaken Verhagen (geciteerd in Homan 2008: 2) geeft in een toespraak aan de Universiteit van Leiden de drie volgende redenen waarom de Europese defensiesamenwerking moet worden geïntensiveerd:

1. ook in militair opzicht moet Europa zelfstandig kunnen optreden.

2. er is heel veel behoefte aan militaire capaciteit in de wereld, ook op plaatsen ver van onze grenzen die een rechtstreekse bedreiging vormen voor de Nederlandse veiligheid, zoals bijvoorbeeld in Afghanistan. En

3. door onze eigen capaciteiten op te schroeven, versterken we automatisch ook de NAVO: diezelfde mensen en datzelfde materieel kunnen immers ook in het bondgenootschap worden ingezet. En dat is belangrijk, want als Europese partners alleen maar aan tafel zitten zonder te leveren, verliest de NAVO voor de VS zijn relevantie. Dat is absoluut ook de Nederlandse ervaring: omdat wij bijdragen aan de ISAF-missie in Afghanistan - en ook nog eens in één van de meest lastige provincies - kunnen we onze stem laten horen en worden we ook gehoord. Het mes snijdt aan twee kanten: een versterking van de Europese defensiecapaciteiten is goed voor Europa en goed voor de NAVO..

De tweezijdige relatie met enerzijds de EU en anderzijds de VS is typerend voor het beleid vanaf 2008. Minister Verhagen verwoordt het in 2009 nog scherper door te stellen dat “Ook (*cursivering Klem*) de Trans-Atlantische relatie (...) een (*cursivering Klem*) hoeksteen van ons buitenlandsbeleid (blijft, PvI).

Hoewel Nederland zich meer op Europa lijkt te richten, pleit Nederland in de onderhandelingen voor het Verdrag van Lissabon (VVL) duidelijk voor het vasthouden aan de NAVO (Repertorium VVL). Mede op aandringen van Nederland wordt toegevoegd dat de NAVO “de basis is voor de collectieve zelfverdediging van haar leden en het instrument van deze collectieve zelfverdediging” (ibidem). Nederland ziet het versterken van de EVDB (vanaf VVL GVDB geheten) nog vooral als het versterken van de complete alliantie, oftewel de NAVO (Verhagen 2008). Beide organisaties zijn volgens Nederland complementair aan elkaar en met de Franse re-integratie tot de militaire structuur van de NAVO kan de EU een meer waardevolle partner worden (Verhagen en van Middelkoop 2008). Voor Nederland is de Franse toenadering tot de NAVO een verrassing, maar wel een positieve verrassing (ibidem). De Europese grootmacht met de meeste weerzin tegen de NAVO (Cladi en Locatelli 2012: 276), heeft zijn nu echter standpunt veranderd. Als sterk bepleiter voor een EU beleid dat complementair is aan de NAVO is het namelijk een positieve ontwikkeling dat ook één van de belangrijkste Europese actoren positiever is geworden ten aanzien van de NAVO.

Toch blijft de indruk bestaan dat Nederland, zeker vanaf 2008 (zoals de toespraak van minister Verhagen) optimistischer is ten aanzien van het GVDB. De vraag is dan waarom het Nederlandse beleid minder Atlantisch georiënteerd lijkt, of beter gezegd: meer op Europa gericht wordt. Ten eerste is volgens Van Staden (2011: 19) de houding van de Amerikanen ten aanzien van het EVDB veranderd. Volgens Van Staden (ibidem) is de houding van de VS

veranderd van strategisch belangrijk naar de vraag ‘kan Europa leveren?’ De toenmalig president Bush jr. zegt in 2008 dan ook het volgende:

“Building a strong NATO alliance requires a strong European defense capacity. So at this summit I will encourage our European partners to increase their defence investments to support both NATO and EU operations.”(In Van Staden 2011: 19).

Daar komt bij dat Frankrijk in 2009 weer toetreedt tot het commandocentrum van de NAVO. Frankrijk kan worden gezien als de Europese staat die de grootste voorstander is geweest van een onafhankelijk Europees defensiebeleid (Cladi en Locatelli 2012: 276). Voor de VS zijn de redenen om bedenkingen te hebben bij een Europees defensiecapaciteit daarmee afgenomen. De NAVO blijft voor Nederland echter een belangrijke pijler in het defensiebeleid, omdat het volgens Van Staden (2011: 22) denkt politiek kapitaal te kunnen slaan met bijdrages in NAVO missies. Rood en Dolaard (2010: 570) trekken echter in twijfel of Nederland inderdaad politiek kapitaal kan slaan door de bijdrages.

Het weigeren van Nederland om de missie in Uruzgan te verlengen in 2010 kan een signaal zijn dat de Trans-Atlantische voorkeur in het Nederlandse beleid na meer dan 60 jaar tot zijn eind kan komen. Voorheen leidt Amerikaanse druk meermaals tot een verandering van standpunt van Nederland (zie bijvoorbeeld het EDG, de St-Malo verklaring). Hoewel Nederland nu opnieuw onderdruk wordt gezet, onder meer door Nederland er op te wijzen dat zij de zetel bij de G20 verkregen heeft door de bijdrages in Afghanistan (Wikileaks kabel), weigert Nederland de missie in Uruzgan te verlengen.

Deelconclusie

Hoewel in het begin van de jaren '90 er al Europese ontwikkelingen plaatsvinden op het gebied van defensiebeleid, is voor de Nederland de NAVO de belangrijkste hoeksteen van het defensiebeleid. Ondanks het verdwijnen van de gezamenlijke vijand, zet Nederland zijn beleid van de Koude Oorlog voort. De VS blijft de belangrijkste militaire bondgenoot en eigenlijk de enige macht die de veiligheid van het Europese continent kan ‘garanderen.’ Wanneer er door de VS bij de Britten op wordt aangedrongen om de Europese defensiecapaciteit vorm te geven, verandert de situatie uiteindelijk ook voor Nederland. In de tweede helft van de jaren '90 wordt pijnlijk duidelijk hoe afhankelijk de EU is van de VS. De EU lijkt niet in staat de problemen in de eigen ‘achtertuin’ op te lossen. Nederland zal in deze jaren positiever worden

over een Europese defensiecapaciteit, zolang deze complementair is aan de NAVO, niet duplicerend is en het liefst opereert de EU ook binnen de structuur van de NAVO. Doordat het Verenigd Koninkrijk een “Europees zoenoffer brengt” (Van Staden 2011: 18) is Nederland de belangrijkste Atlantische bondgenoot in Europa kwijt. Daarbij dringt het besef door dat de EU enerzijds zijn eigen problemen heeft om op te lossen, zonder de VS. En anderzijds kan een versterking van de capaciteiten van de EU worden beschouwd als versterking van de NAVO alliantie.

In het begin van de 21^e eeuw blijft de Atlantische voorkeur de boventoon voeren. Het sterkst komt deze naar voren wanneer Nederland in 2003 de Irak-oorlog politiek steunt en het Tervuren-plan als eerste staat van de hand wijst. In deze jaren blijkt Nederland sceptischer te staan tegenover het EVDB dan aan het eind van de jaren '90. Pas wanneer de VS positiever worden over een Europese defensiecapaciteit lijkt ook Nederland weer positiever te worden. Nederland zal echter bij de onderhandelingen voor het VVL wel duidelijk tonen dat de NAVO nog altijd minimaal even belangrijk is voor Nederland. Vanaf 2008 lijkt de Atlantische band iets minder sterk te worden. Het meest duidelijke signaal daarvoor is de afwijzing van de Nederlandse regering van het Amerikaanse verzoek om de missie in Uruzgan voort te zetten.

5.3 Structurele militaire samenwerking

Uit de internationale keuzes met betrekking tot defensiebeleid kiest Nederland vaak voor een sterke band met de NAVO, de facto met de VS. In deze paragraaf zal ik onderzoeken met welke staat of staten Nederland structureel militair samenwerkt. De structurele samenwerkingsverbanden zullen per krijgsmachtsonderdeel uiteen worden gezet, om de verschillen tussen de onderdelen aan te geven.

Koninklijke Marine

De Koninklijke Marine (KM) staat volgens de website van het ministerie van Defensie “volledig ter beschikking van de NAVO en maken deel uit van de operationele structuur van het bondgenootschap” (ministerie van Defensie). Daarnaast is er een Brits-Nederlandse samenwerking in een amfibische strijdmacht, dat onderdeel is van het European Multinational

Maritime Force (EMMF), wat op haar beurt weer onderdeel is van de CJTF Striking fleet van de NAVO (ministerie van Defensie). Het meest geïntegreerde samenwerkingsverband is er echter tussen de Belgische en de Nederlandse Marine, in de BENESAM (Belgisch-Nederlandse Samenwerking) (Zandee 2012: 23, Parrein 2010).

BENESAM

De BENESAM kent zijn oorsprong in 1948, waar wordt afgesproken om in oorlogstijd onder één bevel te opereren. In 1975 wordt overeengekomen dat de Nederlandse commandant wordt aangewezen als Admiraal Benelux in oorlogstijd. In 1995 wordt de samenwerking uitgebreid, waardoor er nu een gezamenlijke operationele staf is onder leiding van de Admiraal Benelux en er een gezamenlijke opleidingsschool in Den Helder is (Ministerie van Defensie Nederland en België).

Brits-Nederlandse samenwerking

Het Verenigd Koninkrijk en Nederland werken samen in een gezamenlijke amfibische strijdmacht (UK/NL Amphibious Force). Er wordt vooral samengewerkt op het gebied van opleidingen, trainingen en oefeningen, want de amfibische strijdmacht is in NAVO verband nog nooit ingezet sinds de oprichting in 1972 (Zandee 2012: 19). Sinds 2000 is er het European Amphibious Initiative (EAI) om binationale samenwerkende marines Europees te laten samenwerken in EU en NAVO verband. De Spaans-Italiaanse, de Franse en de UK-NL marine korpsen willen door deze samenwerking de interoperabiliteit vergroten (NATO 2000). Het UK/NL Amphibious Force is daarmee onderdeel van het European Multinational Maritime Force, dat weer onderdeel is van de CJTF Striking Fleet Atlantic. Daarbij wordt samengewerkt op het gebied van onderzeediensten en wordt er gebruikt gemaakt van oefengebieden en faciliteiten van Britse territoriale wateren (Ministerie van Defensie).

Duits-Nederlandse samenwerking

De samenwerking tussen Nederland en Duitsland is niet zo geïntegreerd als de BENESAM of de Brits-Nederlandse samenwerking. Beide landen werken echter wel samen op het gebied

van mijnenbestrijding en het ontwikkelen en produceren van onderzeeboten, als ook bij antipiraterijmissies onder EU-vlag. Duitsland wil zijn amfibische kennis en capaciteiten ontwikkelen en vergroten, door op dit gebied de samenwerking met Nederland meer vorm te geven (Ministerie van Defensie).

Overige samenwerkingsverbanden

Naast de bilaterale samenwerking met Europese partners werkt Nederland ook samen met de VS en in multilaterale verbanden. Zo is het Nederlandse vlooteskader is geïntegreerd in de Amerikaanse Striking Fleet Atlantic (Theunissen en Emmens 2005: 126). Daarnaast nemen Nederlandse fregatten en mijnenbestrijdingsvaartuigen deel aan de Standing NATO Maritime Group 1, waarvan Canada, Duitsland, Nederland, het Verenigd Koninkrijk en de VS als permanente leden zijn. Nederland neemt ook deel aan de Standing NATO Maritime Group 2, alleen deze heeft geen permanente leden. De SNMG 1 & 2 zijn beide onderdeel van de NATO Response Forces.

Maritieme samenwerking: balancerend gedrag.

De verschillende samenwerkingsverbanden die Nederland heeft met andere staten lijkt op balancerend gedrag. De meest verregaande integratie heeft Nederland via de BENESAM met België. Volgens Rood en Homan (2011: 17-18) heeft het huidige bestaan van deze samenwerking twee oorzaken. Enerzijds wordt de bezuinigingen in beide landen op de krijgsmacht gezien als reden voor de samenwerking. Anderzijds is, en volgens Rood en Homan (2011: 18) de meest voorname reden, uitbreiding en intensivering van dit samenwerkingsverband een mogelijkheid om samen een groter militair en politiek profiel te verkrijgen. Het Nederlandse ministerie van Defensie ziet de BENESAM als voorbeeld voor militaire samenwerking op andere onderdelen met de andere Benelux-landen (Beleidsbrief 2011: 26). Rood en Homan (2011: 16) zien in dit samenwerkingsverband een mogelijkheid om meer invloed te hebben op de ontwikkelingen in de EU en de NAVO. Zoals Wivel (2005: 402-412) stelt zullen kleinere staten manieren moeten zoeken om hun invloed te doen laten gelden op de continentale politiek. Deze samenwerking kan er inderdaad toe leiden dat de invloed van Nederland (en de andere Benelux landen) wordt vergroot. Samen staan deze staten sterker, dan dat ze apart staan. De vraag blijft echter of zij ook een rol kunnen spelen op

het moment dat de Europese grootmachten unilateraal of gezamenlijk tot een beslissing komen?

Nederland werkt naast de BENESAM ook samen via de UK/NL Amphibious Force met het Verenigd Koninkrijk en via andere samenwerkingsverbanden ook met onder andere Frankrijk, Duitsland en de VS. Hoewel de KM het meest geïntegreerd is met België en het Verenigd Koninkrijk, wijzen de verscheidene samenwerkingsverbanden het meest op balancerend gedrag. De samenwerking van de KM richt zich niet specifiek op één staat, maar op meerdere staten. De bilaterale samenwerkingen vinden het meest plaats in NAVO verband. De partnerkeuze van Nederland lijkt bij de KM dan ook op balancerend gedrag, hoewel de structurele samenwerking vaak plaatsvindt in NAVO verband. Hierdoor kunnen de samenwerkingsverbanden worden gezien ter versterking van de NAVO alliantie.

Koninklijke Luchtmacht

De Koninklijke Luchtmacht (KLu) werkt samen in verschillende samenwerkingsverbanden. Hieronder heb ik de structurele samenwerkingsverbanden op een rijtje gezet:

Samenwerkingsverband	Deelnemende staten
EATC (European Air Transport Command) . (IGV*)	BE, DU, FR, LX, NL
MCCE (Movement Coordination Centre Europe). NAVO	BE, CA, DK, DU, EST, FIN, FR, HON, IT, LET, LX, NL, NO, OOS, POL, POR, ROM, SLV, ESP, TUR, VS, VK, ZWE
SAC (Strategic Airlift Capability). (NAVO/ initiatief VS)	BUL, EST, HON, LIT, NL, NO, POL, SLV, ROM, VS

EAG (European Air Group). (IGV)

FR, VK, BE, DU, IT, NL,
ESP

(1955 opgericht door FR & VK, vanaf 1998/1999 rest lid)

EADTF (Extended Air Defence Task Force). (NAVO)

DU NL

**Intergouvernementeel verband*

(BE= België, BUL=Bulgarije, CA= Canada, DK=Denemarken, DU=Duitsland, EST= Estland, FIN= Finland, FR= Frankrijk, HON= Hongarije, IT= Italië, LET= Letland, LIT= Litouwen, LX= Luxemburg, NL= Nederland, NO= Noorwegen, OOS= Oostenrijk, POL= Polen, POR= Portugal, ROM= Roemenië, SLV= Slovenië, ESP= Spanje, TUR= Turkije, VK= Verenigd Koninkrijk, VS= Verenigde Staten en ZWE= Zweden).

Daarnaast werkt de KLu met de VS op het gebied van opleiding, updates en onderhoud van de F-16's en de Apache-64 helikopters samen met de VS (Bijlage Nota ISM 2012). Daarnaast maakt de KLu gebruik van trainings- en oefencapaciteiten in het Verenigd Koninkrijk (en ook de VS) (Bijlage Nota ISM 2012). Nederland werkt verder nog samen met Duitsland en België op het gebied van luchttransport en met België in de Benelux Deployable Air Task Force.

KLu samenwerking

De samenwerkingsverbanden van de KLu zijn ook niet specifiek gericht op samenwerking met één staat, maar met meerdere staten. Hoewel Nederland met betrekking tot de gevechtsvliegtuigen (F16's) en de gevechtshelikopters (Apache64 en NH90) wel duidelijk samenwerkt met de VS op het gebied van opleidingen, training en onderhoud (Bijlage Nota ISM 2012). Voor wat betreft het onderhoud van de F16's werkt Nederland ook samen met Denemarken, Noorwegen en Portugal. De structurele samenwerking op het gevechtsonderdeel van de KLu vindt dus duidelijk plaats in NAVO verband, in samenwerking met de VS.

Op andere onderdelen zoals "air-to-air-fueling" of op operationeel gebied van de militaire luchtvervoer werkt Nederland ook samen met andere Europese partners zoals België, Duitsland en Frankrijk. Het Nederlandse gedrag kan hierdoor opnieuw worden beschouwd als balancerend gedrag. Nederland werkt zowel samen in NAVO verband als in intergouvernementeel verband met Europese partners die geografisch dichtbij liggen. Via de

opleiding en trainingen met de VS voor de gevechtsvliegtuigen lijkt er wel een hiërarchie te zijn. Wanneer er gevechtsvliegtuigen ingezet moeten worden is de interoperabiliteit tussen de VS en Nederland groter dan die zal zijn met de Europese grootmachten. De voorkeur van de KLu zal hierdoor waarschijnlijk liggen bij samenwerking met de VS, wanneer materieel zal worden ingezet tijdens een missie.

Koninklijke Landmacht

De meest in het oog springende samenwerking bij de Koninklijke Landmacht is het 1^e (Duits-Nederlandse) Corps. Het hoofdkwartier van het Corps, gevestigd in het Duitse Münster, is inzetbaar voor de NATO Response Force (NRF). Het multinationaal hoofdkwartier is bijvoorbeeld ingezet als NATO HQ in Afghanistan (Ministerie van Defensie). Het Corps bestaat uit één Nederlandse divisie en twee Duitse divisies (1GNC). Het Corps kan opereren in zowel NAVO, als EU verband (1GNC). Eens in de drie jaar krijgt het hoofdkwartier de status van ‘Land Component Command’ van de NAVO (Ministerie van Defensie). Deze geïnstitutionaliseerde samenwerking biedt volgens het ministerie van Defensie mogelijkheden tot gezamenlijke training en opleiding (Nota ISM 2012).

Deze samenwerking tussen Duitsland en Nederland zorgt volgens Klem (2010: 36) voor een wederzijdse afhankelijkheid. Zonder deelname of toestemming van Duitsland kan Nederland niet gebruik maken van een functionerend hoofdkwartier (ibidem). Deze afhankelijkheid geldt ook voor Duitsland. Door deze samenwerking wordt volgens Klem (ibidem) de slagkracht vergroot, maar wordt de handelingsruimte beperkt.

Koninklijke Landmacht samenwerking

De landmacht samenwerking met Duitsland is de meest geïntegreerde vorm van militaire samenwerking. De afhankelijkheid van Nederland is bij dit samenwerkingsverband het grootst. Duitsland is echter ook afhankelijk van Nederland voor de inzet van het hoofdkwartier. De Koninklijke Landmacht is hiermee ook vooral georiënteerd op samenwerking met Duitsland in tegenstelling tot de andere twee delen van Defensie (de KM en de KLu). Het structurele samenwerkingsverband tussen Nederland en Duitsland kan dan ook niet als balancerend gedrag worden beschreven. Doordat deze samenwerking vooral ook

kan worden gebruikt in NAVO verband, kan deze samenwerking vooral ook worden gezien als complementair aan de alliantie. Door de vergrootte slagkracht kunnen beide staten een grotere bijdrage leveren aan missies.

Deelconclusie

De structurele samenwerkingsverbanden wijzen enerzijds op balancerend gedrag. Nederland werkt structureel samen met Europese staten in de regio en met de VS. België, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en de VS zijn de partners waar Nederland het meest mee samenwerkt. De KLu lijkt het meest georiënteerd op samenwerking met de VS. De opleidingen en trainingen vinden van de KLu vinden vooral plaats in of met de VS. Dit komt ook doordat het aangeschafte materieel met name uit de VS afkomstig is. De samenwerkingsverbanden bij de KM en de Koninklijke Landmacht tonen echter aan dat de structurele samenwerkingsverbanden niet gericht zijn op één staat. Echter het UK/NL Amphibious force en het 1^e Duits/Nederlandse Korps zijn beide (ook) onderdeel van samenwerking in NAVO verband. Nederland lijkt in eerste instantie dus balancerend gedrag te vertonen door samenwerkingen aan te gaan met verschillende staten in de regio en de VS. Deze samenwerkingsverbanden kunnen echter ook worden beschouwd als het versterken van de interoperabiliteit in de NAVO en daarmee het versterken van de NAVO alliantie. De Nederlandse positie aangaande de vorming van een Europees defensiebeleid in beschouwing nemend, concludeer ik dat de structurele samenwerkingsverbanden wijzen op het versterken van de samenwerking in NAVO verband.

5.4 Aanschafbeleid Defensie

De laatste indicator om te testen welk defensiebeleid Nederland heeft gevoerd is het aanschafbeleid betreffende het materieel van de krijgsmacht. Tabel 5.1 geeft een overzicht van het aangeschafte materieel in de periode 1990-2010. Tabel 5.2 en 5.3 tonen de export van wapens naar Nederland. Uit de combinatie van de gegevens uit deze tabellen zal blijken van welke staat Nederland het meest afhankelijk is voor wat betreft het materieel. Afhankelijkheid zal er op wijzen dat het Nederlands beleid gericht is op het aansluiten bij deze staat.

Tabel 5.4 Aangeschaft materieel 1990-2012

Materieel	Staten	Verband	Jaartal
NH- 90	DUI, FRA, NL, ITA, Later: BE & POR	NAHEMO (NAVO)	1987-2004, 2000-2012
MCM-Tripartite Upgrade	BE, FRA, NL	BE, FRA, NL	1991-2000
Multifunctionele radar	CAN, DUI, FRA, NL, SPA	EU	1991-2000
Multi National Fighter Program (MNFP). F-16 EPAF: Europees onderhoud	DK, NL, NOR, POR (VS)	NAVO	1991-1997
SOSTAR	DUI, FRA, ITA, NL	EU	1991-2000
Tpt-KDC 10	VS	NL	1992-1995, 2004
Tpt-C-130 Hercules	VS	NL	1993-1994, 2005- 2008
Hc- AB-412	ITA	NL	1994
MBT Leopard 2A 5 upgrade (naar 2A 6)	DUI	NL	1994-1996 (latere upgrade: 2001)
Chinook 47C	VS	NL	1995-1999, 2005- 2007
FFG- De Zeven	NL (SPA/DUI)*	NL	1995-2001
Gulfstream IV	VS	NL	1995-1996
AH-64 A (lease) AH-64 D (aangeschaft)	VS	NL	1995-1998
APC XA-188	FIN	NL	1996-1998
Fokker-50	NL	NL	1996
ESSM	AUS, BE, CAN, DK, DUI, GRI, NL, NOR, POR, SPA, TUR, VS.	NAVO	1998-2004

	Geproduceerd in VS		
LPD	NL (SPA)*	NL	1998
Boxer	DUI, NL	OCCAR-EA	1999-2016
MPA P3C	VS	NL	1999-2001
Recce- Fennek	DUI/NL	DUI/NL	2000-2007
SPH-PzH200	DUI	NL	2000-2004
ATGW-Spike/Gil	ISR	NL	2001-2012
AIFV-CV90	ZWE	NL	2004-2007
APC- Bvs-10 King	ZWE	NL	2005-2007
C2	VK	NL	2005
Msl- Tomahawk	VS	NL	2005-2008
SAM-PAC3 Patriot	VS	NL	2005-2006
Tpt- Long Vehicles	NL	NL	2005-2007
Holland Klasse	NL	NL	2007-2011
LGB-Enhanced Paveway II	VS	NL	2008
AFSH-JSS	NL	NL	2009-2014
Karel Doormanklasse	NL	NL	2009-2014
LACV-Bushmaster	AUS	NL	2009
ESSM Block II (ontwikkeling)	AUS, CAN, DK, NL, NOR, VS	NAVO	2010-2015 (verwachte aanschaf)

Bronnen: Websites ministerie van Defensie, OCCAR, EDA, NAVO. Kamerstukken: TK 1994-1995 (22327, nr. 39), TK 1994-1995 (22337, nr. 32), TK 2012-2013 (27830, nr. 110). Literatuur: Jones, S.G. (2007: 250-255).

*Alleen in de beginfase wordt samengewerkt, daarna produceren de staten afzonderlijk het product.

AUS= Australië, BE= België, CAN= Canada, DK= Denemarken, DUI= Duitsland, FIN= Finland, GRI= Griekenland, ISR= Israël, NL= Nederland, NOR= Noorwegen, POR=Portugal, SPA= Spanje, TUR=Turkije, VK= Verenigd Koninkrijk, VS= Verenigde Staten en ZWE= Zweden.

Tabel 5.5 Top 5 Wapen export in miljoen dollars naar Nederland (1990-2000)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	Totaal
VS	274	279	196	69	130	32	100	76	294	282	126	1857
FR	10		10	10	10		65	59		3	3	169
VK	0	22	10	20	20	13	3					87
DUI		6	14	23	20	6						69
Can						12	38	2				52

Bron: SIPRI

VS= Verenigde Staten, FR= Frankrijk, VK= Verenigd Koninkrijk, Dui= Duitsland, Can= Canada.

Tabel 5.6 Top 5 Wapen export in miljoen dollars naar Nederland (2000-2012)

	'01	'02	'03	'04	'05	'06	'07	'08	'09	'10	'11	'12	Totaal
VS	180	193	62	135	67	284	83	19	77	41	15	83	1238
Dui		28	69	11	11	28	66	28	55	8	23	18	343
Zwe						12	35	45	53	53	53	51	301
Isr						0	54	22	16	15	12		119
Roe												108	108

Bron: SIPRI

Zwe= Zweden, Isr= Israel, Roe= Roemenië

Het aanschafbeleid toont duidelijk de afhankelijkheid van Nederland van de VS. Het grootste gedeelte van het aangeschafte materiaal is afkomstig uit het buitenland (zie tabel 5.4). Van het materiaal dat wordt geëxporteerd naar Nederland komt het overgrote deel uit de VS (zie tabellen 5.5 en 5.6). In het tweede decennium na de Koude Oorlog wordt er wel meer geëxporteerd vanuit Duitsland naar Nederland. De totale waarde van de export van wapens naar Nederland vanuit Duitsland valt echter in het niet bij die van de VS. In de tweede periode is wel een daling te zien in de totale wapen export in miljoenen dollars vanuit de VS naar Nederland. In diezelfde periode is een stijging waarneembaar in de totale waarde van wapenexport naar Nederland vanuit EU landen. Dit zou een teken kunnen zijn dat het Nederlandse defensiebeleid aan het veranderen is. In de onderzochte periode is het echter meer dan duidelijk dat Nederland afhankelijk is van de VS. Dit komt overeen met het eerder beschreven beleid: militaire afhankelijkheid van de VS en een balancerende rol continentaal.

5.5 Samenvatting & Conclusie

In dit hoofdstuk heb ik onderzocht of het Nederlandse defensiebeleid bandwagoning met Duitsland heeft ingehouden. Eerst heb ik daarvoor onderzocht hoe de structuur van het internationale systeem is gevormd tijdens de eerste twee decennia na de Koude Oorlog. Hier kwam uit naar voren dat niet Duitsland, maar de VS nog altijd de sterkste potentiële bondgenoot zijn. Ondanks het verdwijnen van de gezamenlijke vijand, zijn de VS betrokken gebleven bij de Europese politiek. Hierdoor zou bandwagoning met de sterkste inhouden, dat het Nederlandse beleid zich zou kenmerken door bandwagoning met de VS in plaats van met Duitsland. Zoals Wivel (2005: 393-412) stelt lopen kleine EU-lidstaten het risico te worden vertrapt of uitgesloten door de Europese grootmachten. De uitdaging voor kleine EU-lidstaten is om een beleid te voeren om de invloed te maximaliseren. Voor Nederland heeft deze situatie gelijkenissen met de periode van tijdens de Koude Oorlog. De grootste bedreiging voor Nederland is ook dan de dominantie van Europese grootmachten. Door de dominantie van de VS in de Westerse alliantie, probeert Nederland alle Europese staten in secundaire positie te plaatsen (afhankelijk van de VS) (Voorhoeve 1979: 118). Hierdoor is de internationale positie van de Europese staten meer gelijk en zal West-Europa minder gedomineerd worden door de Europese grootmachten. Nederland zal hierdoor de invloed op de Europese politiek vergroot zien, omdat het op deze manier niet geplaatst wordt in een tertiaire positie. Continentaal gezien loop het zo dus minder risico om vertrapt te worden en kan het eventueel balancerend optreden.

In de volgende stappen heb ik geanalyseerd of het Nederlandse beleid inderdaad gericht is geweest op het promoten van de afhankelijkheid van de VS. Ik kom tot de conclusie dat het Nederlandse defensiebeleid hierdoor inderdaad wordt gekenmerkt. De hoeksteen van het defensiebeleid blijft bijna de gehele periode de NAVO. Pas in de laatste jaren, de jaren dat de VS openlijk aandringen op het versterken van een Europese defensiecapaciteit, wordt de NAVO niet meer gezien als de enige hoeksteen van het defensiebeleid. De afhankelijkheid van de VS komt daarnaast het beste tot uitdrukking in het aanschafbeleid. Het grootste deel van het materieel is afkomstig uit het buitenland, meer dan de helft daarvan is afkomstig uit de VS. De structurele samenwerking lijkt vooral balancerend gedrag op het continent, dat tot uiting komt in NAVO verband. Wat eigenlijk de positie van Nederland kenmerkt, balancerend gedrag op het continent, wat mogelijk gemaakt wordt door de Europese afhankelijkheid van de VS.

Hoofdstuk 6. Conclusie

Het Nederlandse defensiebeleid heeft na de Koude Oorlog geen bandwagoning met Duitsland ingehouden. Bandwagoning houdt in dat een staat zich aansluit bij de sterkste staat om te delen in de winsten, of om meer bedreigende gevaren tegen te gaan. Volgens Schweller (1994: 103) zijn staten die dit soort gedrag vertonen ‘schapen’. Deze staten willen de status quo bewaren, maar kunnen of zijn niet bereid om dit zelf te bewerkstelligen (Schweller 1994: 100-104). Om te analyseren bij welke staat een ‘schaap’ zich aansluit is het nodig om te analyseren welke bondgenoten beschikbaar zijn. Uit dit onderzoek is gebleken dat de VS zowel de sterkste staat zijn, als dat zij beschikbaar zijn als bondgenoot voor Nederland. De vraag is dan welk defensiebeleid een kleine EU-lidstaat voert om de te overleven en om de invloed te maximaliseren.

Volgens Wivel (2005: 393-412) staan kleine EU-lidstaten voor de uitdaging om zo veel mogelijk invloed te generen met betrekking tot toekomstige ontwikkelingen van het Europese defensiebeleid. Uit het artikel van Wivel (ibidem) blijkt dat de Europese grootmachten vaak unilateraal of in een onderlinge coalitie beslissingen nemen. Om te voorkomen dat de rol van Nederland zouden marginaliseren op het Europese continent, kan Nederland er voor kiezen om de invloed van de VS te promoten. De invloed van de VS zal de Europese grootmachten ook in een afhankelijke positie plaatsen. De VS zal dan gelden als tegenwicht tegen een mogelijke dominantie van de Europese grootmachten. Door dit te promoten heeft Nederland een balancerende rol in de continentale politiek.

Gedurende de Koude Oorlog is deze tactiek volgens Van Staden (1995: 39-43) redelijk succesvol gebleken. West-Europa en de VS vormen samen de NAVO alliantie, tegen het Warschaupact dat onder leiding staat van de Sovjet-Unie. Tijdens de Koude Oorlog promoot Nederland volgens Voorhoeve (1979: 118) de dominantie van de VS in het Westerse kamp om alle andere bondgenoten tot afhankelijke staten te maken. Hierdoor hebben de West-Europese bondgenoten een meer gelijkwaardige positie en hoeft Nederland niet te vrezen voor een Frans-Duitse dominantie. De verwachting is echter dat na de Koude Oorlog dit beleid niet meer mogelijk is, omdat de gezamenlijke vijand van West-Europa en de VS is verdwenen. Volgens Walt (1987: 31) zullen allianties ontrafelen wanneer de gezamenlijke vijand is verslagen. Hierom wordt dus verwacht dat de VS zich zou onttrekken van de Europese politiek. Het verenigde Duitsland wordt gezien als de sterkste staat op het continent en mogelijk zelfs als de hegemoniale leider van het continent. Gebaseerd op deze situatie

verwacht Van Staden (1995: 44-48) dat het Nederlandse defensiebeleid bandwagoning met Duitsland zal inhouden. Dit zou er volgens Van Staden (1995: 47) toe kunnen bijdragen de Duitsers te binden aan Westerse samenwerking. Hiermee zou voorkomen kunnen worden dat Duitsland een bedreiging zou gaan vormen voor de West-Europese staten (Van Staden 1995: 47).

Uit dit onderzoek is gebleken dat de VS betrokken zijn gebleven bij de Europese politiek. De VS zijn nog altijd de hegemoniale leider van de NAVO alliantie. Volgens Mearsheimer (2010: 388) zijn de VS de ‘pacifier’ van het Europese continent. Door de hiërarchische verhoudingen in de alliantie zijn alle bondgenoten, behalve de VS, in een afhankelijke positie net zoals tijdens de Koude Oorlog. Door de afhankelijke positie blijft het machts-evenwicht op het continent gelijk, een verandering van de verhoudingen zou door de VS worden tegengegaan. De vorming van Europese defensiecapaciteit moet volgens Cladi en Locatelli (2012: 264-288) dan ook niet worden gezien als balancerend gedrag tegen de VS. De Europese grootmachten zijn niet in staat om dit gedrag te vertonen, zonder dat er een radicale verandering plaatsvindt (Waltz 2000: 30-31). Deze radicale verandering zou de vorming van een Europese staat inhouden, echter blijkt uit onderzoek van Riker (1964) dat zonder een interne of externe militaire bedreiging een politieke unificatie nog niet is voorgekomen en daarom ook niet te verwachten is.

Om te voorkomen dat er verandering gaat komen in deze situatie is te verwachten dat Nederland het belang van de NAVO alliantie en de facto de VS als militaire macht zal promoten. Nadat ik heb vastgesteld dat de VS de sterkste staat is van de alliantie (de eerste stap) ben ik verder gegaan met drie opeenvolgende stappen. De eerste stap is het analyseren van de Nederlandse positie in de ontwikkelingen van de vorming van het EVDB, later GVDB geheten. Hieruit blijkt dat Nederland het belang van de NAVO alliantie blijft promoten en dat het pas draait als de Atlantische bondgenoot het Verenigd Koninkrijk een Europees zoenoffer brengt (Van Staden 2011: 18). De Britten brengen dit zoenoffer nadat de VS de druk op hen hebben opgevoerd om een Europese defensiecapaciteit te vormen. Nederland gaat de vorming van een Europese defensiecapaciteit steunen nadat de VS hun steun hebben gegeven en als blijkt dat Europa niet in staat is om problemen in de eigen ‘achtertuin’ op te lossen. Gedurende de ontwikkelingen van het EVDB zal Nederland er steeds op hameren dat het vooral complementair moet zijn aan de NAVO. Na het optimisme rond de millenniumwisseling zal tijdens de Irak-oorlog en het Tervuren-plan in 2003 duidelijk

zichtbaar worden welke staten Atlantisch georiënteerd zijn. Nederland behoort inderdaad tot de Atlantisch georiënteerde landen.

Vanaf 2008 begint de Nederlandse houding tegenover het EVDB (GVDB) te veranderen. Deze veranderende houding wordt deels ingegeven door het gegeven dat het standpunt van de VS ten aanzien van een Europese defensiecapaciteit is veranderd. Volgens Van Staden (2011: 19) zijn hiervoor twee redenen. De eerste is dat de houding van de VS tot Europa veranderd van strategisch belangrijk naar de vraag of Europa kan leveren. De tweede reden is de herintegratie van Frankrijk in het commandocentrum van de NAVO. Frankrijk kan worden gezien als de EU grootmacht die het meest geneigd is om balancerend gedrag te vertonen tegen de VS (Cladi en Locatelli 2012: 276). Door de toetreding vallen de bedenkingen van de VS weg en verandert de houding ten aanzien van het EVDB.

De tweede stap om te analyseren of het Nederlandse defensiebeleid zich heeft gericht op het behouden van de dominantie van de VS in het Westerse kamp is het onderzoeken van de structurele samenwerkingsverbanden. Hieruit blijkt dat Nederland met België, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en de VS het meeste samenwerkt. Continentaal wijst dit op balancerend gedrag. Doordat de samenwerkingsverbanden echter vaak plaatsvinden in NAVO verband, kan het ook worden beschouwd als het versterken van de alliantie. Dit is in lijn met wat Cladi en Locatelli (2012: 264-288) stellen, namelijk dat de ontwikkelingen in Europa wijzen op bandwagoning met de VS in plaats van balancerend gedrag. De Belgisch-Nederlandse samenwerking kan volgens Rood en Homan (2011: 16) worden gebruikt om het politiek-militaire profiel te vergroten. Een gezamenlijk optreden van de Benelux landen (België, Nederland en Luxemburg) kan de invloed van de drie staten vergroten.

De laatste stap van dit onderzoek is het onderzoeken van het aanschafbeleid van materialen. Hieruit blijkt dat Nederland voor het aanschaffen van materialen afhankelijk is van het buitenland. De VS levert het meeste materiaal aan Nederland, op afstand gevolgd door Duitsland. Uit deze stap blijkt de afhankelijkheid van de VS en de militaire dominantie van de VS.

Ik concludeer dus dat het Nederlandse beleid geen bandwagoning met Duitsland heeft ingehouden. Nederland heeft zijn beleid dat het tijdens de Koude Oorlog heeft gevoerd voortgezet. Nederland blijft de dominante positie van de VS in het Westerse kamp promoten. Nederland geeft wel steun aan de Europese ontwikkelingen op defensievlak, maar pas na de steun van de VS of door druk van de VS. Nederland gedraagt zich hiermee dus als 'schaap';

om de status quo te bewaren en ergere bedreigingen te voorkomen, vertrapping in EU verband, maakt het zich afhankelijk van de sterkste staat. Hierdoor bevinden alle Europese bondgenoten zich ook in secundaire, afhankelijke positie van de VS. Doordat aan een mogelijke dominantie van een Europese grootmacht tegenwicht wordt geboden door de VS, blijven de staten relatief gelijkwaardig. Mede door deze status quo te promoten kan Nederland balancerend gedrag vertonen op het Europese continent.

Het Nederlands gedrag kan op deze manier worden verklaard door het neorealisme. Het gedrag van Nederland kan worden afgeleid van het internationale systeem. Met deze scriptie wilde ik mede testen of het defensiebeleid van kleine EU-lidstaten kan worden verklaard door het neorealisme. Door een casusstudie te verrichten heb ik getracht te onderzoeken welk beleid een staat zou kunnen voeren volgens het neorealisme, en onderzocht of het dit beleid ook daadwerkelijk gevoerd heeft. Nu ik het defensiebeleid van één staat heb verklaard, zou verder onderzoek moeten uitwijzen of staten in een gelijke situatie een zelfde soort gedrag tonen. Volgens het neorealisme is het gedrag van staten immers een gevolg van het internationale systeem. De verwachting is dan ook dat staten in een vergelijkbare situatie, bijvoorbeeld België, vergelijkbaar gedrag zullen vertonen. Nader onderzoek naar andere kleine EU-lidstaten zou de uitkomsten van dit onderzoek kunnen bekrachtigen of kunnen uitdagen.

Summary

This study on the Dutch defence policy analyses the policy orientations of defence questions after the Cold War. The main question of this study is whether the Dutch defence policy has been bandwagon with Germany. The developments regarding the European integration in the aftermath of the Cold War and the expected reduction of American interest in European affairs are challenging the Dutch defence policy in the post-Cold War era (Van Staden 1995: 31-51).

According to Van Staden (1995: 39-45) the policy of blessing the dependence of the USA in order to maintain US support in balancing behaviour is no longer a realistic option. During the Cold War, the Netherlands is part of the NATO alliance (led by the USA). The NATO alliance is formed to oppose to the common threat, the Soviet Union. Despite of the alliance, during the Cold War there have been proposals to integrate the defence policy of Western-European states in order to deal with German rearmament and the common protection. The Dutch has been afraid to be dominated by a French-German combination (Schoneveld 2000: 66-67). To prevent French-German domination the Dutch have been promoting the US dominance in the Western alliance, in order to help all but the major ally in secondary position (Voorhoeve 1979: 118). The Dutch have used the alliance with the USA to play a balancing role in continental affairs (ibidem). However, with the collapse of the Soviet Union the common enemy of the NATO alliance has disappeared. In other words: the reason for existence of the alliance no longer exists. Neorealist theory expects alliances to disintegrate after one side has been victorious in the war (Walt 1987: 31). This would mean that the Dutch strategy will no longer be a possible option.

The Dutch are, according to Van Staden (1995: 44), in need for a new strategy. Trying to bind the great European powers to institutions has failed during the negotiations of Maastricht. The Dutch proposal, what could be seen as containing as a loose reference to the federal goal of Europe, has been voted down by all EU member states, except for Belgium. Another possible option would be forming ad-hoc coalitions, according to Van Staden (1995: 44) this will also be no suitable option. The only viable option would be a policy of bandwagoning with Germany (ibidem). The reason for the Dutch to align with Germany would be to help preventing the stronger state from disruption in the structure of Western cooperation, or more troublesome in order to prevent it from becoming adrift (Van Staden 1995: 46).

I have taken the hypothesis of Van Staden (1995: 31-51) to study whether I can perceive a change of the Dutch defence policy after the Cold War. With this thesis I have tried to show whether I could perceive a “travel to the continent”, or that I can still perceive an Atlantic orientation in the Dutch defence policies. Thereby I could give an answer to the question which possible policies a small EU member state will choose in order to maximize his influence. According to Wivel (2005: 393-412) the small member states will face challenges to retain some influence on future developments of the European defence policy. The development of a European defence policy is often dominated by the great powers, so the small member states should find a policy to maximize influence over future developments.

To answer my research question I have formulated four steps. The first step is to describe the structure of the international system and which consequences this structure will have for the Dutch defence policy. According to neorealist theory the behaviour of states is a logical consequence of the structure of the international system (Waltz 1979: 126). The main goal of states is to survive in an anarchic order (ibidem). I have examined the USA is still the Dutch’ strongest ally. The NATO alliance has not disintegrated and the USA is still the hegemonic leader of the alliance. Therefore I have rejected the hypothesis and made up a new hypothesis by expecting the Dutch defence policy to continue the policy of the Cold War, instead of changing it towards an alignment with Germany.

In the next three steps I have studied the Atlantic orientation of the Dutch defence policy. During the European integration process of a common defence policy, the Dutch have insisted that a European defence capacity should be complementary to NATO. In the early years of the ‘90s the Dutch have been not very supportive to a common defence policy; NATO has been the cornerstone of the common defence. The problems of the European countries to solve problems in their own ‘backyard’ and the support of Washington to form a European defence capacity have made the Dutch to change their position. The Dutch have changed their position from a reluctant follower to a supporter of a European Security and Defence Policy. But during the Iraqi war the Dutch have showed that their Atlantic orientation still exists. Since 2008 the USA have become more supportive of a European defence capacity. The position of the Dutch has changed during these years as well. NATO did become one of the cornerstones of the defence policy, instead of the cornerstone of the defence policy. Overall the position of the Dutch during the studied period can be described as a promoter of NATO, and firstly as reluctant follower of ESDP to supporter of ESDP to strengthen the NATO alliance.

The structural partnerships of the Netherlands are the third step to study the dependency of the Dutch. The Dutch have structural partnerships with Belgium, Germany, the UK, the USA and other European states. On first sight Dutch behaviour seems like balancing behaviour. And in continental affairs the Dutch role could be described as balancing behaviour, but in international affairs it could be better described as contributing to the NATO alliance. Like Cladi en Locatelli (2012: 264-288) state, the forming of a European defence capacity could be seen as contributing to NATO, and could be described as bandwagoning. The Dutch dependency on the other two indicators and the fact that nearly all the structural partnerships are contributing to NATO make me conclude that the Dutch play a balancing role at the continental level and bandwagon with the USA on the international level. The last indicator shows the dependency from the Dutch of the USA best. The purchasing policy of the Netherlands shows that gross of the material has derived from the USA. Since 2002 the export of weapons from Germany to the Netherlands has increased, but the USA are in the studied years the main supplier of weapons.

I have concluded the Dutch defence policy has not changed since the Cold War from dependency of the USA towards an alignment with Germany. In continental affairs the Dutch play a balancing role. This is possible because of the US dominance in the NATO alliance. By promoting the US dominance, the Dutch hope to get support of the USA to balance to possible dominance of the continental powers. In the period I have studied the Dutch have played this role, although they have become more supportive on European defence policies. This could be seen as a consequence of the US position towards European integration of defence policies, which has also changed from reluctant to supporter or even promoter. Creating a European defence capacity is seen as complementary towards the alliance, and according to Cladi en Locatelli (2012: 264-288) this could be seen as bandwagoning of Europe with the USA. The Dutch defence policy is an example of bandwagoning behaviour of a European member state with the USA.

Referenties

Literatuur

Adler, E. (1997), 'Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics', *European Journal of International Relations*, 3 (3): 319-363.

Andreatta, F. (2005). Theory and the European Union's International Relations. In Hill, C. en M. Smith (red.), *International Relations and the European Union* (pp. 18-38). New York: Oxford University Press.

Art, R.J. (1996), 'Why Western Europe Needs the United States and NATO', *Political Science Quarterly*, 111 (1): 1-39.

Bache, I. en S. George (2006). Maastricht: The Treaty on European Union. *Politics in the European Union* (2e druk) (pp. 166-176). New York: Oxford University Press Inc.

Baldwin, D. (1993), *Neo-realism and Neo-liberalism: The Contemporary Debate*. New York: Columbia University Press.

Cladi, L. en A. Locatelli (2012), 'Bandwagoning, Not Balancing: Why Europe Confounds Realism', *Contemporary Security Policy*, 33 (2): 264-288.

Doyle, M.W. (1983), 'Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs', *Philosophy & Public Affairs*, 12 (3): 205-235.

Dunne, T. en B.C. Schmidt (2008). Realism. In J. Baylis, S. Smith en P. Owens (red.), *The Globalization of World Politics. An introduction to international relations* (4e druk) (pp. 91-106). New York: Oxford University Press.

Gijswijt, T. (2011). De trans-Atlantische elite en de Nederlandse buitenlandse politiek sinds 1945. In Hellema, D., Segers, M. en J. Rood (red.), *Bezinning op het buitenland. Het Nederlands buitenlands beleid in een onzekere wereld* (pp. 31-46). Den Haag: Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael'.

Gils, R. van (2005). Golfoorlog (263-273). In Klep, C. en R. van Gils (2005). *Van Korea tot Kabul. De Nederlandse militaire deelname aan vredesoperaties sinds 1945* (3^e druk) (pp. 101-187). Den Haag: SDU uitgevers.

Gvalia, G., Siroky, D., Lebanidze, B. en Z. Lashvili (2013), 'Thinking Outside the Bloc: Explaining the Foreign Policies of Small States', *Security Studies*, 22 (1): 98-131.

Harst, J. van der (2011). Nederland in de ban van Eurosceptis? In Hellema, D., Segers, M. en J. Rood (red.), *Bezinning op het buitenland. Het Nederlands buitenlands beleid in een onzekere wereld* (pp. 77-92). Den Haag: Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael'.

Hay, C. (2002). *Political Analysis. A Critical Introduction*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave.

Hellema, D. (1984). *Frontlijn van de Koude Oorlog*. Amsterdam: Mets Uitgeverij.

Hellema, D. (2001). *Neutraliteit & Vrijhandel: De Geschiedenis van de Nederlandse Buitenlandse Betrekkingen*. Utrecht: Het Spectrum.

Hellema, D. (2008), 'De politieke betrekkingen tussen Nederland en de Verenigde Staten 1945-2005', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 121 (3): 284-295.

Hellema, D. (2010). *Nederland in de wereld, de buitenlandse politiek van Nederland, de buitenlandse politiek van Nederland* (4^e druk). Houten: Unieboek Uitgeverij het Spectrum.

Hollis, M. en S. Smith (1990). *Explaining and Understanding International Relations* (herdruk 2009). Oxford: Clarendon Paperbacks.

Howorth, J. (2000), 'Britain, NATO and CESDP: fixed strategy, changing tactics', *European Foreign Affairs Review*, 5 (3): 1-20.

Howorth, J. (2007). *Security and Defence Policy in the European Union*. New York: Palgrave Macmillan.

Ingebrigtsen, C. (2004), 'Learning from Lilliput: Small States and EU Expansion', *Scandinavian Studies*, 76 (3): 369-384.

Jones, S.G. (2007). *The Rise of European Security Organization*. Cambridge: University Press.

Kennedy, M. (1984), 'The First World War and the International Power System', *International Security*, 9 (1): 7-40.

- Kiras, J.D. (2008). Terrorism and globalization. In J. Baylis, S. Smith en P. Owens (red.), *The Globalization of World Politics. An introduction to international relations* (4e druk) (pp. 371-385). New York: Oxford University Press.
- Klep, C. (2005). Hoofdstuk vier. In Klep, C. en R. van Gils (2005). *Van Korea tot Kabul. De Nederlandse militaire deelname aan vredesoperaties sinds 1945* (3^e druk) (pp. 101-187). Den Haag: SDU uitgevers.
- Lamy, S.L. (2008). Contemporary mainstream approaches: neo-realism and neo-liberalism. In J. Baylis, S. Smith en P. Owens (red.), *The Globalization of World Politics. An introduction to international relations* (4e druk) (pp. 91-106). New York: Oxford University Press.
- Little, R. en M. Smith (2006). *Perspectives on World Politics* (3e druk) (pp. 1-12). New York: Routledge.
- Mallison, W. (2010). *From Neutrality to Commitment. Dutch Foreign Policy NATO and European Integration*. Londen: I.B. Tauris Publishers.
- Mearsheimer, J.J. (1990a), 'Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War', *International Security*, 15 (1): 5-56.
- Mearsheimer, J.J. (1990b), 'Correspondence: Back to the Future, Part II', *International Security*, 15 (2): 194-199.
- Mearsheimer, J.J. (1994/1995), 'The False Promise of International Institutions', *International Security*, 19 (3): 5-49.
- Mearsheimer, J.J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- Mearsheimer, J.J. (2010). Structural Realism. In Dunne, T.,Kurki, M. en S. Smith (red.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (2e druk) (pp. 77-94). Oxford: Oxford University Press.
- Mearsheimer, J.J. (2010), 'Why is Europe peaceful today (ECPR keynote lecture)?', *European Political Science*, 9: 387-397.
- Nye Jr., J.S. (2009). *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History* (7e ed.). New York: Pearson Longman.

- Parrein, P.-J. (2010). 'Some Ideas for European Defence Cooperation: from the Case Study of the Belgian-Dutch Navy Cooperation.' *Royal High Institute for Defence & Centre for Security and Defence Studies: Focus Paper 25*.
- Pijpers, A. (1994). De veiligheidspolitiek van de Europese Unie. In Staden, A. van (1994). *Tussen orde en chaos: De organisatie van de veiligheid in het nieuwe Europa* (2^e druk). Leiden: DSWO Press.
- Posen, B. R. (2004), 'ESDP and the Structure of World Power', *The International Spectator*, 58 (1): 5-17.
- Riker, W. H. (1964). *Federalism: origin, operation, significance*. Boston: Little, Brown and Co.
- Rood, J. en M. Doolaard (2010), 'Activisme als risico: buitenlands beleid onder Balkenende', *Internationale Spectator*, 64 (11): 570.
- Schoneveld, J.A. (2000). *Tussen Atlantica en Europa. Over opkomst en ondergang van de Spagaat in de Nederlandse buitenlandse politiek*. Leiden: proefschrift.
- Schweller, R.L. (1994), 'Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In', *International Security*, 19 (1): 72-107.
- Segers, M. (2013). *Reis naar het continent: Nederland en de Europese integratie, 1950 tot heden*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Smith, M.E. (2004), 'Institutionalization, Policy Adaptation and European Foreign Policy Cooperation', *European Journal of International Relations*, 10 (1): 95-136.
- Staden, A. van (1995), 'Small states strategies in alliances: the case of the Netherlands', *Cooperation and Conflict*, 30 (1): 31-51.
- Staden, F. van (2011). Nederlands Veiligheidsbeleid en het Atlantische primaat. Over beknelde ambities en slijtende grondslagen. In Hellema, D., Segers, M. en J. Rood (red.), *Bezinning op het buitenland. Het Nederlands buitenlands beleid in een onzekere wereld* (pp.9-30). Den Haag: Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael'.

Stahl, B., H. Boekle, J. Nadoli en Anna Johannesdottir (2004), 'Understanding the Atlanticist-Europeanist Divide in the CFSP: Comparing Denmark, France, Germany and the Netherlands', *European Foreign Affairs Review*, 9: 417-441.

Theunissen, P.J. en H. Emmens (2005). De krijgsmacht in internationaal verband. In E.R. Muller, D. Starink, J.M.J. Bosch en I.M. de Jong (2004), *Krijgsmacht. Studies over de organisatie en het optreden* (pp. 147-178). Alphen aan den Rijn: Kluwer.

Thorhallsson, B. and Wivel, A. (2006), 'Small states in the European Union: what do we know and what would we like to know?', *Cambridge Review of International Affairs*, 19(4): 651-68.

Treacher, A. (2004), 'From Civilian Power to Military Actor: The EU's Resistable Transformation', *European Foreign Affairs Review*, 9 (1): 49-66.

Vandenbosch, A. (1959). *Dutch Foreign Policy Since 1815: A Study in Small Power Politics*. Den Haag: Nijhoff.

Voorhoeve, J.J.C. (1979). *Peace, Profits and Principles*. Den Haag: Uitgeverij Martinus Nijhoff.

Walt, S.M. (1987). *The Origins of Alliances*. Ithaca (New York): Cornell University Press.

Waltz, K.N. (1979). *Theory of International Politics*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley.

Waltz, K.N. (1993), 'The Emerging Structure of International Politics', *International Security*, 18 (2): 44-79.

Waltz, K.N. (2000), 'Structural Realism after the Cold War', *International Security*, 25 (1): 5-41.

Wendt, A. (1992), 'Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics', *International Organization*, 46 (2): 391-425.

Wijk, de R. (2004) Defensiebeleid in relatie tot veiligheidsbeleid. In E.R. Muller, D. Starink, J.M.J. Bosch en I.M. de Jong (2004), *Krijgsmacht. Studies over de organisatie en het optreden* (pp. 147-178). Alphen aan den Rijn: Kluwer.

Wivel, A. (2005), 'The Security Challenge of Small EU Member States: Interests, Identity and the Development of the EU as a Security Actor', *Journal of Common Market Studies*, 43 (2): 393-412.

Wright, Q. (1965). *A study of war*. Chicago: University of Chicago Press.

Kranten- en tijdschriftartikelen

Albright, M.K. (1998), 'The Right Balance Will Secure NATO's Future', *Financial Times*, 7 december 1998.

Harst, J. van der (1999), 'Naar een Europees leger?', *Atlantische Commissie*, 23 (5).
http://www.atlcom.nl/ap_archive/pdf/AP%201999%20nr.%205/Van%20der%20Harst.pdf
(31-07-2013).

NRC (2003), 'Europa sust defensieruzie', *NRC Handelsblad*, 21 oktober 2003.

Rood, J. en K. Homan (2011), 'Een nieuw leven voor de Benelux? Politieke en militaire Benelux-samenwerking', *Atlantisch Perspectief*, 35 (4): 14-18.

Rozemond, S. (1991), 'De Gang naar Maastricht', Den Haag: Instituut Clingendael.

The Guardian (2010), 'Why Holland is so important to US', *The Guardian*, 15 december 2010.

The Times (2003), 'Europe and America must stand united', *The Times*, 30 januari 2003.

Verhagen, M.C.M. (2008), 'Veranderende wereld, vaste waarden. Nederlands buitenlands beleid in de 21^e eeuw', *Internationale Spectator*, 62 (10): 507-512.

Volkskrant (1999), 'Nederland moet het spel hard spelen', *De Volkskrant*, 16 januari 1999.

Zandee, D. (2012), 'Internationale samenwerking: van keuze naar noodzaak', *marineblad (juni 2012)*, 19-23.

Wikileaks (2009). 'Cable Embassy The Hague to Secretary of State, Washington.' 10 september 2009.

Kamerstukken

Beleidsbrief (2011), *Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld*. TK 2010-2011, 32733, nr. 1.

Bijlage Nota ISM (2012). Actueel overzicht van bi- en multilaterale samenwerkingsgebieden, 31 mei 2012, Bijlage bij 33279 nr. 3.

Brief van de minister en de straatsecretaris van Buitenlandse zaken aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 's Gravenhage, 30 maart 1995, 24128, nr. 1.

Brief van de staatsecretaris van Defensie aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 's-Gravenhage, 2 november 1995, 22327, nr. 39).

Brief van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 's-Gravenhage, 9 december 1998, 21 501-02, nr. 276.

Brief van de ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 's-Gravenhage, 10 maart 1999, 21 501-20 nr. 79.

Brief van de minister van Defensie aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 's-Gravenhage, 17 juni 2013, 27830, nr. 110.

Defensienota 1991. Herstructurering en Verkleining: de Nederlandse Krijgsmacht in een Veranderende Wereld. TK 1990 – 1991, 21991, nrs. 2-3.

Defensienota 2000. TK 1999-2000, 26900, nr. 2.

Hennis-Plasschaert & De Maiziere (2013). *Declaration of Intent*. TK 2012 - 2013, 33279, 6.

Lijst van vragen en antwoorden, 10 mei 1995, TK 1994-1995, 22337, nr. 32.

Nota 'Het Gemeenschappelijk Europees buitenlands, veiligheids- en defensiebeleid'. TK 1994-1995, 24128, nr. 1.

Novemberbrief (1994). TK 1994 - 1995, 23900 X, nr. 8.

Verhagen, M.M.C. en E. van Middelkoop. Kamerbrief inzake een appreciatie van de plannen van het Franse EU-voorzitterschap voor de Europese veiligheid en defensie, 28 augustus 2008, kenmerk 08-DEF-B-101.

Nederlandse Grondwetartikelen

Artikel 97 GW.

Nederlandse rapporten

AIV (2012) ‘Europese defensiesamenwerking: soevereiniteit en handelingsvermogen’. [http://www.aiv-advies.nl/ContentSuite/upload/aiv/doc/webversie_AIV_78_NL\(1\).pdf](http://www.aiv-advies.nl/ContentSuite/upload/aiv/doc/webversie_AIV_78_NL(1).pdf) (17-05-2013).

Klem, M.H. (2010). Het Nederlands veiligheidsbeleid in een veranderende wereld: verkennende studie voor het WRR-rapport Nederland in de wereld. WRR: webpublicatie 42.

Dauids, W.J.M. (2010). *Rapport Commissie van Onderzoek Besluitvorming Irak*. Amsterdam.

Repertorium Verdrag van Lissabon, beleidsvelden: Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid’, Memorie van toelichting, Expertisecentrum Europees Recht Ministerie van Buitenlandse Zaken. <http://www.minbuza.nl/ecer/verdrag-van-lissabon/repertorium-verdragvan-lissabon/beleidsvelden/gemeenschappelijk-buitenlands-en-veiligheidsbeleid.html> (31-07-2013).

WRR Rapport (2010), ‘Aan het buitenland gehecht. Over verankering en strategie van Nederlands buitenlandsbeleid.’ http://www.wrr.nl/fileadmin/nl/publicaties/PDF-Rapporten/Aan_het_buitenland_gehecht.pdf (31-07-2013).

Internationale verdragen en documenten

Berlijn Plus (2003), http://www.europa-nu.nl/id/vhbthk0lwhyr/berlijn_plus_samenwerking_navu_en_eu (31-07-2013).

Davignon Rapport (1970), http://www.cvce.eu/obj/davignon_report_luxembourg_27_october_1970-en-4176efc3-c734-41e5-bb90-d34c4d17bbb5.html (31-07-2013).

Europese Akte (1986),
http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_singleact_nl.htm
(31-07-2013).

Helsinki Headline Goals (1999),
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Helsinki%20Headline%20Goal.pdf> (31-07-2013).

Helsinki Headline Goals (2004),
<http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/2010%20Headline%20Goal.pdf> (31-07-2013).

Noord Atlantisch Verdrag (1949),
http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm (29-07-2013).

Rutten, M. (2001). *From Saint-Malo to Nice. European Defence: core documents*. Parijs: EU Institute for Strategic Studies, Chaillot Paper 47.

Saint-Malo Verklaring (1998), <http://www.atlanticcommunity.org/Saint-Malo%20Declaration%20Text.html> (29-07-2013).

Verdrag van Brussel (1948), <http://www.weu.int/> (31-07-2013).

Verdrag van Duinkerken (1947),
http://www.cvce.eu/obj/treaty_of_alliance_and_mutual_assistance_between_the_united_kingdom_and_france_dunkirk_4_march_1947-en-1fb9f4b5-64e2-4337-bc78-db7e1978de09.html
(31-07-2013).

Verdrag van Lissabon (2007), <http://www.eurotreaties.com/treatytexts.html#lisbon> (29-07-2013).

Verdrag van Maastricht (1992), <http://www.eurotreaties.com/maastrichttext.html> (29-07-2013).

Volkenbond (1919),
<http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/6CB59816195E58350525654F007624BF> (29-07-2013).

WEU, <http://www.weu.int/> (29-07-2013).

Webpagina's

1GNC. 1 (German/Netherlands) Corps. <http://www.1gnc.org/home/> (04-07-2013)

Bulletin of the Atomic Scientists. <http://thebulletin.org/> (31-07-2013).

Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe. <http://www.cvce.eu/le-cvce/presentation> (31-07-2013).

CIA. Central Intelligence Agency. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/nl.html> (12-07-2013)

EDA. European Defence Agency. <http://www.eda.europa.eu/> (31-07-2013).

COW. Correlates of War Project: <http://www.correlatesofwar.org/> (06-07-2013).

FAS. <http://www.fas.org/programs/ssp/nukes/nuclearweapons/ukestatus.html> (06-07-2013).

Hennis-Plasschaert (2013). <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2013/03/13/duits-nederlandse-samenwerking-weer-stap-verder.html> (13-03-2013).

Homan, K. (2008), 'Accentverschuiving in Nederlands buitenlands beleid naar Europa', http://www.clingendael.nl/sites/default/files/20081000_homan_accentverschuiving.pdf (29-07-2013).

IMF. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/02/weodata/index.aspx> (31-07-2013).

International Institute for Strategic Studies. *The Military Balance (1989-2011)*. Oxford: Oxford University Press.

Ministerie van Defensie. www.defensie.nl (31-07-2013).

Ministerie van Defensie België. <http://www.mil.be/def/index.asp?LAN=nl> (31-07-2013).

NATO (1999). <http://www.nato.int/docu/comm/1999/9904-wsh/pres-eng/16cjtf.pdf> (31-07-2013).

NAVO. <http://www.nato.int/cps/en/natolive/index.htm> (31-07-2013).

OCCAR. <http://www.occar.int/34> (31-07-2013).

Partnerschap voor de vrede (1994). <http://www.nato.int/cps/en/natolive/81850.htm> (31-07-2013).

Stockholm International Peace Research Institute. <http://www.sipri.org/> (31-07-2013).

Worldbank. <http://data.worldbank.org/> (31-07-2013).